

**Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого**

КРУГЛИЙ СТІЛ

*«Природоресурсне право в системі права України:
історія, сьогодення, перспективи»*

30-31 жовтня 2015 року

Харків - 2015

Природоресурсне право в системі права України: історія, сьогодення, перспективи [Текст]: збірник матеріалів круглого столу (30-31 жовтня 2014 року) / за ред. Шульги М.В. – 2015. – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. – _____ с.

За зміст та якість матеріалів відповідальність несуть автори публікацій.

ЗМІСТ

Андрейцев В. І. Перспективи розвитку природноресурсового права в системі екологічного права України	
Агаджанян О. Ю. Правові засади використання земельних ділянок громадянами, що ведуть особисте селянське господарство	
Багай Н. О. Основні напрями екологізації сучасного аграрного законодавства України	
Барабаш Н. П. Деякі аспекти формулювання дефініції поняття категорії земель промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення	
Батигіна О. М. Правовий режим використання земельних ділянок наданих для ведення особистого селянського господарства	
Батрак А. К. Аграрні біржі в Україні	
Бейкун А. Л. Аспекти систематизації «природоресурсної» складової аграрного законодавства	
Бобкова А. Г. Правове забезпечення використання природних ресурсів у сфері господарювання	
Бойко О. В. Фітосанітарний контроль в Україні: питання розмежування суміжних понять	
Бредіхіна В. Л. Економіко-правовий механізм охорони та використання природних ресурсів: новації та перспективи	
Брінцов А. І. Взаємозв'язок природоресурсного права з кодифікацією аграрного законодавства України	
Ващишин М. Я. Диференціація правового режиму земель національної екологічної мережі України	
Буракова А. М. Захист земельних прав, які впливають із відносин за участю органів владних повноважень	
Воронина Н. П. Природоресурсное законодательство России: понятие и система	
Гайворонська Т. М. Перспективні підходи щодо формування системи	

правових норм на транспорті, в тому числі земельно-правових	
Гафурова О. В. Деякі питання агрохімічної паспортизації земель	
Гордєєв В. І. Особливості надання земельних часток (паїв) на умовах оренди	
Григор'єва Х. А. Кластерний підхід як принцип правового регулювання природоресурсних відносин	
Гурова А. М. Перспективи правової регламентації відносин з використання ресурсів навколоземного космічного простору	
Дейнега М. А. Теоретико-правові підходи до визначення об'єкта природоресурсних правовідносин	
Дмитренко І. М. Сільськогосподарське виробництво органічної продукції як один із чинників забезпечення біологічної безпеки	
Духневич А. В. Виконання Україною зобов'язань щодо якості і безпеки сільськогосподарських товарів, відповідно до Угоди СОТ «Про сільське господарство»	
Євстігнєв А. С. Право сталого природокористування – об'єктивна вимога сьогодення	
Єрмоленко В. М. Природоресурсне право в системі права України	
Заверюха М. М. Переваги та недоліки ведення електронного обліку деревини в Україні	
Земко А. М. Деякі питання правового регулювання використання водних ресурсів у сільському господарстві України	
Золотарьова Д. М. Правові наслідки використання земель, як природного ресурсу при проведенні геологорозвідувальних робіт	
Зуєв В. А. Від природоресурсного до ресурсного права: оцінка перспектив та потенціалу	
Ігнатенко І. В. Особливості впливу природоресурсних норм на забудову земель	
Каракаш І. І. Щодо принципів сучасного природноресурсового права України	
Кірін Р. С. Підземний простір як об'єкт надроресурсних відносин	

- Кобецька Н. Р.** Сутність, правова природа та зміст природоресурсних дозволів
- Коваленко Т. О.** Правове забезпечення біобезпеки України: сучасний стан та перспективи
- Ковальчук Т. Г.** Розвиток природоресурсного права в умовах оновлення екологічної політики України
- Ковтун. О. М.** Роль відкритості та доступності відомостей Державного реєстру речових прав на нерухоме майно і Державного земельного кадастру у забезпеченні реалізації функції планування використання та охорони земель в Україні
- Кондратенко Д. Ю.** Правові засади регулювання обліку земель для забезпечення їх раціонального використання
- Копиця Є. М.** Історико-правові аспекти становлення та розвитку інституту нормування у галузі охорони атмосферного повітря
- Кострюков С. В.** Міжнародне співробітництво України у сфері енергоефективності та використання відновлюваних джерел енергії (правовий аналіз)
- Костяшкін І. О.** До питання гарантування права власності на землю в надзвичайних умовах
- Краснова М. В.** Сучасні реалії природоресурсного права України
- Краснова Ю. А.** Екологічна безпека як принцип природоресурсного права: історія становлення
- Кулинич О. П.** Земельна ділянка як об'єкт цивільних правовідносин: теоретичний аспект
- Кулинич П. Ф.** Природоресурсне право як юридичний феномен: полемічні аспекти
- Купчення Л. І.** Правові засади використання енергетичних ресурсів у сільському господарстві України
- Курман Т. В.** Окремі правові питання використання природних ресурсів в умовах сталого розвитку сільськогосподарського виробництва

- Лежніна В. О.** Правові проблеми реалізації принципу «забезпечення стабільного використання природних ресурсів» у виробничій діяльності сільськогосподарських підприємств
- Лисанець О. С.** Щодо проблеми негативного впливу техногенних катастроф на стан природних ресурсів
- Лісова Т. В.** Природоресурсні та екологічні права громадян
- Ліхтер М. П.** Деякі аспекти змісту суб'єктивного права на санітарно-епідемічне благополуччя
- Лозо О. В.** Правові проблеми регламентації відносин у сфері використання й охорони ландшафтів
- Максимчук О. О.** Земельна ділянка та земельна частка (пай) як об'єкти плати за землю
- Маленко Я. В.** Територіальне планування в контексті збереження довкілля та раціонального використання природних ресурсів
- Малишева Н. Р.** У природоресурсного права мають нарешті з'явитися крила
- Мірошниченко А. М.** Прогалини у правилах про забезпечення єдності юридичної долі земельної ділянки та розташованих на ній будівель і споруд ..
- Наконечний А. Б.** Роль примусового відчуження земельних ділянок у забезпеченні охорони природних об'єктів та їх ресурсів в Україні
- Носік В. В.** Правові засади володіння і користування земельними, рибними і лісовими ресурсами у контексті продовольчої безпеки
- Одарюк М. П.** Деякі питання регулювання процедур у земельному праві
- Олещенко І. В.** Перспективи уточнення сутності спеціального природокористування для посилення ефективності законодавства
- Панченко В. В.** Деякі правові питання використання земель як специфічного природного ресурсу в сільському господарстві
- Петлюк Ю. С.** Міжнародний договір у системі джерел фауністичного права
- Плотник А. О.** Зміст права спільної власності на землю як специфічного природного ресурсу

Поліщук В. А. Правова охорона землі, багаторічних насаджень та водних ресурсів у здійсненні промислового садівництва	
Радченко А. М. Правове забезпечення раціонального природокористування при виведенні та використанні нових сортів рослин	
Рибалка К. І. Правові питання резервування земель	
Родік О. О. Правова охорона ґрунтів як основне національне багатство Українського народу	
Розумович І. М. До питання становлення і розвитку науки енергетичного права України	
Романко С. М. Раціональне природокористування та охорона довкілля у містах як один із напрямків забезпечення екологічної безпеки довкілля (на прикладі м. Івано-Франківська)	
Савельєва О. М. Агросфера як інтегрований об'єкт регулювання аграрного й природоресурсного права	
Савченко С. В. Перспективи реалізації громадянами права на отримання земельних ділянок для дачного будівництва в сучасних умовах	
Самсонова Я. О. Правові проблеми здійснення природоохоронних заходів в процесі виробництва сільськогосподарської продукції	
Санніков Д. В. До питання пріоритету розуміння земель як природного ресурсу	
Сидор В. Д. Екологічний пріоритет в галузі використання та охорони земель	
Ситнік Т. М. Деякі аспекти використання озелених територій населених пунктів на праві загального землекористування	
Сікора І. І. До питання позитивної відповідальності у земельних правовідносинах	
Статівка А. М. Порушення прав на землю як природного об'єкта	
Стусяк В. М. Природноресурсовий сервітут: загальнотеоретичний аспект ...	
Суєтнов Є. П. Реалізація екосистемного підходу в природоресурсному законодавстві України	

- Туліна Е. Є.** Особливості правового регулювання використання рослинного світу для забезпечення потреб у лікарській сировині з дикорослих рослин
- Уркевич В. Ю.** Природоресурсне право та правове регулювання використання земельних ділянок для органічного сільськогосподарського виробництва
- Федчишин Д. В.** Охорона земель громадської забудови в контексті природноресурсного права
- Хомінець С. В.** Особливості правового регулювання здійснення моніторингу ґрунтів як складової природоресурсних відносин
- Хрипко С. І.** Сільський туризм: проблеми правового забезпечення
- Чабаненко М. М.** Природоресурсні норми в системі аграрного права
- Черкашина М. К.** Правові питання використання та охорони водних джерел в Україні
- Шарапова С. В.** Комплексний підхід до використання і відтворення природних ресурсів як принцип природноресурсового права
- Шульга М. В., Лейба Л. В.** До питання про природноресурсове право
- Балюк Г.І., Сушик О.В.** До питання ефективності оптимізації державного управління в сфері використання природних ресурсів в Україні

Андрейцев Володимир Іванович,
завідувач кафедри цивільного і господарського права НГУ,
доктор юридичних наук, професор,
академік НАПрН України,
державний радник юстиції III класу, Заслужений юрист України

***Перспективи розвитку природноресурсового права в системі
екологічного права України***

1. Тема порядку денного круглого столу сформована так, щоби її обговорення проводилося через систему права України. Постановка проблеми не нова, однак витoki її появи пов'язані з обґрунтуванням самостійності природноресурсового права у системі права України і до певної міри належить до творчого здобутку проф. Каракаша І.І.¹

2. Подібні погляди поділяють також інші вчені, хоча з різних наукових позицій і обґрунтувань.²

Я не поділяю зазначених підходів щодо розвитку природноресурсового права поза межами екологічного права, в якому природноресурсовому праву належить чи найголовніше місце з точки зору предмета, об'єктів, особливостей природноресурсових правовідносин у їх зв'язку і розвитку з ландшафтним правом та правом екологічної безпеки, закріплених в Законі України „Про охорону навколишнього природного середовища” від 25 червня 1991 року (далі – Закон № 1264-ХІІ), деталізованих в інших актах законодавства України.

3. Природноресурсові правові відносини базуються на нормах Конституції України, в статті 13 якої визначаються деякі різновиди цих

¹ Каракаш І.І. Щодо диференційованої та інтегрованої концепції природноресурсового й екологічного права. // Проблеми інтеграції та диференціації в екологічному праві. Матер. Всеукр. наук-практ. Круглого столу 25 вересня 2014 року. Дніпропетровськ. НГУ. – 2014. – С. 87-95.

² Шульга М.В. Земельне право як основа природноресурсового права. // Проблеми інтеграції та диференціації в екологічному праві. Матер. Всеукр. наук-практ. Круглого столу 25 вересня 2014 року. Дніпропетровськ. НГУ. – 2014. – С. 66-68.

природних ресурсів, як сукупності землі, її надр, атмосферного повітря, водних та інших природних ресурсів в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, включаючи природні ресурси виключної (морської) економічної зони, що належать на юридичному титулі права власності Українського народу.

4. Спроба інтегрованого підходу щодо регулювання використання природних ресурсів була сприйнята законодавцем у Законі № 1264-ХІІ у Розділі ІХ Регулювання „Використання природних ресурсів” статті 38-40.

За таких правових засад ми не маємо права відривати природні ресурси від інших компонентів навколишнього природного середовища і говорити, що вони тобто норми, які їх регулюють є самостійними поза сфери природного середовища, забезпечення екологічної безпеки при здійсненні ризикових видів діяльності, оскільки такі приписи є взаємопов’язаними і однорідними в системі еколого-правового правового регулювання і в такому спорідненні входять у систему права. Їх розрив неможливий, оскільки порушиться комплексний підхід у правовому регулюванні цих правовідносин навіть з теоретичної точки зору.

5. Тому, говорити про природноресурсове право, як самостійну галузь права, на мій погляд, не що інше, як спотворювати об’єкти цього права що призведе до розриву їх діалектичної єдності з ландшафтами та природними комплексами, забезпечення безпекових умов збереження і охорони, включаючи відвернення негативного впливу на середовище життєдіяльності людини. Тому, на моє переконання найбільший соціальний, економічний, екологічний ефект можна досягти у гармонійному поєднанні природних ресурсів та інших складових сфери життя (біосфери) при забезпеченні і вирішенні усіх проблем сталого розвитку. Підтвердженням цього є підготовка інкорпорованого збірника „Екологічне законодавство України”³.

6. По-друге, існує низка проблем, пов’язаних із удосконаленням природноресурсового законодавства. Адже не секрет, що в науці

³ Екологічне законодавство України. в 4-х книгах. За загал. ред. та вступною статтею акад. Андрейцева В.І. – К., - 2007. Кн. 1. – 872 с.; Кн. – 2. – 656 с.; Кн. – 3. – 684 с.; Кн. – 4. – 956 с.

екологічного права є прибічниками концепції обмеженого розуміння природних ресурсів, як об'єктів регулювання, використання природних ресурсів тобто земельних, водних, лісових, надрових, тваринного та рослинного світу. Хоча чинне законодавство застосовує розуміння також природних ресурсів континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони, рекреаційних, лікувальних природних ресурсів, ландшафтних природних ресурсів, ресурсів біорізноманіття, біологічних, генетичних природних ресурсів тощо, які допоки достатньо не розкриті в теорії природноресурсового і екологічного права.

7. Справа в тому, що існуюча література із природноресурсового права, як складова екологічного права містить певні обмеження щодо природних ресурсів на рівні аналізу ресурсових кодексів та законів (Земельного кодексу України, Водного кодексу України, Лісового кодексу України, Кодексу про надра, Закону України „Про охорону атмосферного повітря”, Закону України „Про тваринний світ”, Закону України „Про рослинний світ”).

8. Виходячи із наявності кодифікованих актів природноресурсового законодавства у навчальних підручниках та посібниках містяться теми, що розкривають особливості механізму правового регулювання, визначених у вказаних актах законодавства. Власне такий стан аналізу законодавчого матеріалу, що характеризують теми підручників із екологічного права, що на наш погляд, є незавершеним, оскільки відсутній матеріал про інші види природних ресурсів, зокрема щодо охорони біологічних та генетичних природних ресурсів, правовий режим використання та охорони яких унормовано приписами міжнародних конвенцій, ратифікованих відповідними законами України і можна вважати нормами національного та міжнародного екологічного права.

9. Конвенція „Про охорону біологічного різноманіття”, підписана від імені України 11 червня 1992 року в місті Ріо-де-Жанейро за № 995030, яка визначає біологічні ресурси, які включають генетичні ресурси, організми або їх частини, популяції, або будь-які інші біологічні компоненти

екосистем, які мають фактичну або потенційну користь, чи цінність для людства. При цьому „екосистема” означає динамічний комплекс угруповань рослин, тварин і мікроорганізмів, а також їх неживого навколишнього середовища, взаємодіючих, як єдине функціональне ціле.

Відповідно до положень цієї Конвенції, країни мають суверенне право розробляти власні ресурси відповідно до своєї екологічної політики і несуть відповідальність за забезпечення здійснення власної діяльності в межах їх юрисдикції і під контролем, щоб вона не завдавала шкоди довкіллю інших країни або районів за межами дії національної юрисдикції.

Для цього договірні сторони цієї Конвенції, згідно конкретних умов і можливостей зобов'язується розробляти національні стратегії, плани та програми збереження і сталого використання біологічного різноманіття, або адаптує існуючі стратегії, плани чи програми, які відображають викладені в Конвенції засоби та передбачає, наскільки це можливо і доцільно, заходи щодо збереження і сталого використання біологічного різноманіття у відповідних секторальних або міжсекторальних планах, програмах і політиці.

На кожен Договірну сторону Конвенції, наскільки це можливо і доцільно покладається зобов'язання щодо визначення компонентів біологічного різноманіття, які мають значення для його збереження і сталого використання, а також здійснення моніторингу компонентів біологічного різноманіття, приділяючи особливу увагу тим, які потребують негайних заходів збереження та тим, які відкривають найбільші можливості для сталого використання, визначення процесів і категорій діяльності, які мають або ймовірно справляють значний негативний вплив на збереження і стале використання біологічного різноманіття та здійснюють моніторинг їх наслідків шляхом відбору зразків та інших методик, а також збирають і систематизують відповідні дані, одержані в результаті діяльності визначення і моніторингу, згідно вище зазначених положень.

Конвенція визначає збереження біологічних ресурсів у системі *in-situ* та *ex-situ*. Збереження *in-situ* передбачає таку систему заходів, які кожна Договірна Сторона, наскільки це можливо і доцільно:

а) встановлює систему охоронних територій або територій, в яких необхідно приймати спеціальні заходи для збереження біологічного різноманіття;

б) розробляє, при необхідності, керівні принципи відбору, встановлення і раціонального використання охоронних територій або територій, у яких необхідно приймати спеціальні заходи для збереження біологічного різноманіття;

в) регулює або раціонально використовує біологічні ресурси, які мають важливе значення для збереження біологічного різноманіття в охоронних територіях або за їх межами, для забезпечення їх збереження і сталого використання;

г) сприяє захисту екосистеми, природних місць мешкання і збереженню життєздатних популяцій видів у природних умовах;

д) заохочує екологічно обґрунтований і сталий розвиток у зонах, що межують з охоронними територіями, з метою сприяння збереженню цих територій;

е) приймає заходи щодо реабілітації і відновлення деградованих екосистем і сприяє відновленню видів, які є під загрозою, зокрема, шляхом розробки і здійснення планів та інших стратегій раціонального використання;

ж) встановлює або підтримує заходи регулювання, контролю або обмеження ризику, пов'язаного з використанням і звільненням живих організмів, видозмінених в результаті біотехнології, які можуть викликати шкідливі екологічні наслідки, що здатні впливати на збереження і стале використання біологічного різноманіття, з урахуванням також небезпеки здоров'ю людини;

з) запобігає впровадженню чужорідних видів, які загрожують екосистемам, місцям мешкання або видам, контролює або знищує такі чужорідні види;

и) докладає зусиль щодо забезпечення умов, необхідних для сумісності існуючих способів використання із збереженням біологічного різноманіття і сталим використанням його компонентів;

к) відповідно до свого національного законодавства забезпечує повагу, збереження і підтримку знань, нововведень і практики корінних і місцевих общин, які зберігають традиційний спосіб життя, що мають значення для збереження і сталого використання біологічного різноманіття, сприяє їх більш широкому застосуванню та схваленню і участю носіїв таких знань, нововведень практики, а також заохочує спільне користування на справедливій основі вигодами, які виходять із використанням таких знань, нововведень і практики;

л) розробляє і здійснює необхідні законодавчі нормативи і/або інші регулюючі положення щодо охорони видів і популяцій, які знаходяться під загрозою;

м) у випадках, коли відповідно до статті 7 виявлено факт значного несприятливого впливу на біологічне різноманіття, регламентує чи регулює відповідні процеси і категорії діяльності;

н) співробітничує у наданні фінансової та іншої підтримки щодо заходів збереження *in-situ*, викладених у підпунктах а) - л) вище, зокрема, у країнах, що розвиваються (стаття 8).

На кожну Сторону Конвенції покладаються зобов'язання щодо збереження *ex-situ*, зокрема стосовно:

а) збереження *ex-situ* компонентів біологічного різноманіття, переважно у країні походження таких компонентів;

б) встановлює і підтримує умови для збереження і дослідження *ex-situ* рослин, тварин і мікроорганізмів, переважно у країні походження генетичних ресурсів;

в) проводити заходи для відновлення і реабілітації видів, які перебувають під загрозою, і для їх реінтродукції у місцях їх природного мешкання при наявності відповідних умов;

г) регламентує і регулює зібрання біологічних ресурсів з природних місць мешкання з метою збереження *ex-situ*, таким чином, щоб не завдавати загрози екосистемам і популяціям видів *in-situ*, за виключенням випадків,

коли вимагається прийняття спеціальних тимчасових заходів ex-situ відповідно до підпункту с) вище; і

д) співпрацює у наданні фінансової та іншої підтримки щодо заходів збереження ex-situ, викладених у підпунктах а) – д) викладених вище, а також у створенні і підтримці умов для збереження ex-situ в країнах, що розвиваються (стаття 9).

10. Норми Конвенції спрямовані також на стале використання компонентів біологічного різноманіття, заходи заохочення дослідження і підготовку кадрів, освіти та підвищення просвіти громадськості, вдосконалення системи оцінки впливу на довкілля і мінімізації несприятливих наслідків, доступу до генетичних ресурсів, технологій та її передачі, обміну інформацією, науково-технічного співробітництва, застосування біотехнологій і розподілу з цим вигод, застосування фінансових ресурсів, механізму фінансування та організаційні заходи (повноваження Конвенції Сторін, призначення Секретаріату, функціонування допоміжного органу з наукових, технічних і технологічних консультацій, порядок звітування, урегулювання спорів, прийняття протоколів, поправок до Конвенції або протоколів, додатків і внесення до них поправок, повноваження учасників (щодо права голосу, встановлення зв'язку між Конвенцією і протоколами до неї, підписання, ратифікація, прийняття або схвалення, порядок приєднання, вступу в силу, застереження та ін. (щодо виходу, тимчасового порядку фінансування, тимчасові заходи щодо Секретаріату, Депозитарію, автентичних текстів).

Агаджанян О. Ю.

Студентка 4 курсу Інституту підготовки

кадрів для органів прокуратури України

НЮУ ім. Ярослава Мудрого

Правові засади використання земельних ділянок громадянами, що ведуть особисте селянське господарство

Реалізація земельної і аграрної реформи призвели до зміни характеру суспільних відносин у сільському господарстві, як центральної ланки аграрного сектору економіки. Реформа в цій сфері передбачає формування в Україні конкурентоспроможного сільськогосподарського виробництва та досягнення високої якості продукції. Задля цього було запроваджено приватну власність на землю та інші засоби виробництва, проведено приватизацію, а також створено нові організаційно-правові форми господарювання ринкового характеру.

Важливу роль у виробництві сільськогосподарської продукції відіграють особисті селянські господарства. Які здійснюють господарську діяльність, що проводиться без створення юридичної особи фізичною особою індивідуально або особами, які перебувають у сімейних чи родинних відносинах і спільно проживають, з метою задоволення особистих потреб шляхом виробництва, переробки і споживання сільськогосподарської продукції, реалізації її надлишків та надання послуг з використанням майна особистого селянського господарства, у тому числі й у сфері сільського зеленого туризму [2].

Одними з визначальних питань при регулюванні діяльності особистих селянських господарств є питання забезпечення належної правової регламентації використання земельних ділянок цими громадянами.

Враховуючи особливості ведення особистого селянського господарства, на законодавчому рівні зазначено, що кожен громадянин має право безоплатно отримати земельну ділянку площею не більш ніж 2 га.

Слід зазначити, що Земельний кодекс України передбачає два окремих способи безоплатного отримання громадянами земельних ділянок, якими є приватизація земельної ділянки, яка перебуває у користуванні громадянина та безоплатна передача земельних ділянок у власність громадян.

Також вирізняють третій спосіб набуття права на земельну ділянку за давністю користування (набувальна давність), але враховуючи правові позиції Верховного суду України, положення про набувальну давність почнуть діяти лише з 2016 року.

Питання використання земельних ділянок для ведення особистого селянського господарства регулюється Земельним кодексом України. Так, громадяни України, які реалізували своє право на безоплатну приватизацію земельної ділянки для ведення особистого підсобного господарства в розмірі менш ніж 2,0 гектара, мають право на збільшення земельної ділянки в межах норм, встановлених ст. 121 Земельного кодексу України для ведення особистого селянського господарства [1].

Слід зазначити те, що, окрім безоплатної передачі земельних ділянок, громадяни відповідно до ст. 131 Земельного кодексу можуть набувати права власності на земельні ділянки на основі придбання за договором купівлі - продажу, дарування, міни, іншими цивільно-правовими угодами.

Проте, до Земельного Кодексу були внесені зміни до правового регулювання використання земельних ділянок, призначених для ведення особистого селянського господарства.

Так, відповідно до ст. 33 Земельного кодексу України встановлюється, що земельні ділянки, призначені для ведення особистого селянського господарства, можуть передаватися громадянами у користування юридичним особам України і використовуватися ними для ведення товарного сільськогосподарського виробництва, фермерського господарства без зміни цільового призначення цих земельних ділянок. Зміни такого ж змісту вносяться і до ст. ст. 5, 7 Закону України «Про особисте селянське господарство». Зокрема, нова ч. 4 ст. 5 вказаного Закону визначає, що земельні ділянки особистого селянського господарства можуть використовуватися для ведення особистого селянського господарства, товарного сільськогосподарського виробництва, фермерського господарства.

За допомогою таких нововведень вирішується така проблема як нецільове використання земель. Оскільки, до внесення змін, власники не

могли ці земельні ділянки передавати в оренду, тому що юридична особа, яка отримує в оренду таку земельну ділянку, тим самим стає порушником земельного законодавства, адже використовує землю не за цільовим призначенням (використовує її не для ведення особистого селянського господарства, а для ведення товарного сільськогосподарського виробництва). Змінити цільове призначення таких земельних ділянок заважає встановлений Перехідними положеннями Земельного кодексу України мораторій. Тому введення змін до Земельного законодавства є доцільним.

Таким чином, проаналізувавши законодавство стосовно використання земельних ділянок громадянами, що ведуть особисте селянське господарство, можна зробити висновок, що існує достатній законодавчий масив, який регулює дане питання, проте він є недосконалим, адже деякі акти суперечать один одному. Тому існує потреба в подальшому вдосконаленні законодавства у цьому напрямку.

Список використаної літератури:

1. Земельний кодекс України від 25.10.2001- Електронний ресурс. Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2768-14/page>
2. Про особисте селянське господарство від 15.05.2003 - Електронний ресурс. Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/742-15>

Багай Н.О.,
*Прикарпатський національний університет ім. В.Стефаніка,
доцент кафедри трудового, екологічного та аграрного права*

Основні напрями екологізації сучасного аграрного законодавства України

Важливим напрямом розвитку сучасного аграрного законодавства є його екологізація, що зумовлено нерозривним зв'язком

сільськогосподарського виробничого процесу з використанням земель сільськогосподарського призначення та інших природних ресурсів.

На думку М.Ф. Реймерса, сучасні процеси екологізації охоплюють всі сторони життя людей (науки, знання, ідеології, промисловості, сільського господарства, транспорту, демографічної політики тощо) [4, с.171, 214-249]. У зв'язку з цим у сучасний період наукою обґрунтовується концепція екологізації суспільного розвитку, складовою якого є екологізація законодавства.

Під екологізацією законодавства в юридичній науці розуміють впровадження норм екологічного права в акти тих галузей законодавства, які регулюють управлінську, господарську, рекреаційну та іншу діяльність, що тією чи іншою мірою впливає на природне довкілля [1, с.366]. Екологізація є важливим правовим явищем, що стосується практично всіх галузей законодавства. Вона об'єктивно зумовлюється глобальними екологічними проблемами, а також посиленням міжгалузевих зв'язків у системі права і законодавства, взаємопроникненням різних галузей права та потребою в інтеграції правового регулювання суспільних відносин.

Екологізація аграрного законодавства України полягає у втіленні екологічних принципів та вимог у змісті нормативно-правових актів, що регулюють сільськогосподарську виробничу діяльність. При цьому йдеться, передусім, не про механічне включення законодавчо визначених екологічних вимог до нормативно-правових актів аграрного законодавства, а про формування на основі загальних принципів та ідей охорони навколишнього природного середовища і раціонального природокористування якісно нових правових приписів, що забезпечуватимуть спеціалізоване правове регулювання аграрних відносин.

Справедливо відзначив В.Л. Мунтян, що правовий захист навколишнього середовища в сільському господарстві здійснюється у кількох напрямках: «охорона і підвищення продуктивності земельних угідь; попередження і ліквідація забруднення земель, вод, рослинності відходами промислових, сільськогосподарських, аграрно-промислових підприємств;

захист навколишнього середовища від забруднення хімічними речовинами» [3, с.212].

Важливим напрямом екологізації законодавства є закріплення екологічних вимог щодо охорони і раціонального використання земель сільськогосподарського призначення. З цього приводу М.В. Шульгою послідовно обґрунтовано важливу ідею щодо необхідності екологізації земельно-правових приписів та об'єднання їх у самостійній главі Земельного кодексу [5, с.139].

Екологізація аграрного законодавства України є необхідною умовою екологізації сільського господарства як галузі матеріального виробництва, що відповідає стратегічним державним цілям і потребам сталого розвитку. Тому слід погодитися з Т.В. Курман у тому, що на сьогодні одним із визначальних, керівних принципів аграрного права стає принцип екологізації аграрного виробництва, «який полягає в стимулюванні екологічно безпечного ведення сільського господарства та реалізації екологічних програм на селі» [2, с.91].

З урахуванням сучасних наукових досліджень, можна виділити основні напрями екологізації сучасного аграрного законодавства:

- законодавче закріплення в актах аграрного законодавства особливостей правового статусу виробників сільськогосподарської продукції як природокористувачів;

- подальша спеціалізація екологічних вимог щодо меліорації, хімізації в сільському господарстві, здійснення окремих видів сільськогосподарської виробничої діяльності та закріплення таких спеціалізованих правових приписів комплексного характеру на законодавчому рівні;

- нормативне забезпечення раціонального використання та охорони земель сільськогосподарського призначення, збереження та відтворення родючості ґрунтів (шляхом доповнення Земельного кодексу України нормами щодо охорони земель, екологізації земельно-правових приписів що регулюють відносини використання земель для потреб сільськогосподарського виробництва);

- законодавче забезпечення процесу екологізації сільського господарства як галузі матеріального виробництва, що передбачає як прийняття нових нормативно-правових актів, так і внесення змін та доповнень до діючих актів з питань впровадження прогресивних систем землеробства, ресурсозберігаючих технологій сільськогосподарської виробничої діяльності тощо.

На підставі викладеного можна зробити висновок, що екологізація аграрного законодавства – це концептуальний напрям його сучасного розвитку, який передбачає втілення екологічних принципів та вимог у змісті нормативно-правових актів, що регулюють сільськогосподарську виробничу діяльність. Суть такої екологізації полягає, передусім, у формуванні на основі загальних принципів та ідей охорони навколишнього природного середовища й раціонального природокористування якісно нових правових приписів, що забезпечуватимуть спеціалізоване правове регулювання аграрних відносин.

Література:

1. Голиченков А.К. Экологическое право России: словарь юридических терминов: Учебное пособие для вузов / А.К.Голиченков. – М.: Издательский дом «Городец», 2008. – 448 с.
2. Курман Т.В. Про принцип екологізації аграрного виробництва / Т.В.Курман // Аграрне право як галузь права, юридична наука і навчальна дисципліна: матеріали Всеукраїнського круглого столу (25 травня 2012 р.): зб. наук. пр. / за заг. ред. В.М.Єрмоленка, В.І.Курила, В.І.Семчика. – К.: Видавничий центр НУБіП України, 2012. – С. 90-92.
3. Мунтян В.Л. Правова охорона природи в УРСР / В.Л.Мунтян. – Вид. друге, доп. – К.: Головне видавництво видавничого об'єднання «Вища школа», 1982. – 232 с.
4. Реймерс Н. Ф. Экология (теории, законы, правила принципы и гипотезы) / Н.Ф.Реймерс. - М.: Журнал «Россия Молодая», 1994 . - 367 с.
5. Шульга М.В. Актуальные правовые проблемы земельных отношений в современных условиях: Монография / М.В.Шульга. – Харьков:

Барабаш Н. П.

*доцент кафедри трудового, аграрного та екологічного права
Львівського національного університету імені Івана Франка*

***Деякі аспекти формулювання дефініції поняття категорії земель
промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та
іншого призначення***

В умовах інтеграційних процесів до європейської спільноти, забезпечення енергетичної стабільності, обороноспроможності й територіальної цілісності нашої держави особливого значення набувають землі промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення. Зазначені землі відповідно до ч. 1 ст. 19 Земельного кодексу України (далі – ЗК України) є самостійною категорією у складі земель України.

У чинному ЗК України на відміну від попереднього ЗК України в ред. від 13.03.1992 р. закріплена дефініція цих земель. Згідно з ч. 1 ст. 65 зазначеного акта землями цієї категорії визнаються земельні ділянки, надані в установленому порядку підприємствам, установам та організаціям для здійснення відповідної діяльності. Аналіз наведеного законодавчого визначення на відповідність сформованим на доктринальному рівні вимогам до правових дефініцій дозволяє стверджувати про неоднозначність термінології при формулюванні ознак, відображених у ньому, неточність та неповноту нормативного закріплення змісту поняття зазначених земель. Зазначене стає причиною виникнення проблем у практичному застосуванні відповідних норм чинного земельного законодавства, знижує якість механізму правового регулювання відносин у сфері використання земель промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого

призначення. А це у свою чергу зумовлює суттєве доопрацювання положень вітчизняного земельного законодавства в частині визначення поняття цієї категорії земель. Забезпечення ефективного правового регулювання суспільних відносин у досліджуваній сфері неможливе без відповідного наукового підґрунтя, тобто урахування напрацювань, вироблених та обґрунтованих наукою, у правотворчій, зокрема законодавчій практиці. Тому дослідження проблем формулювання дефініції зазначеного земельно-правового терміну не втрачає своєї актуальності.

Проблематика визначення категорії земель промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення була предметом вивчення багатьох науковців. Однак зацікавленість наукової спільноти цією проблематикою не сприяла виробленню єдиної доктринальної позиції щодо розуміння сутності поняття зазначених земель. Аналіз теоретичних досліджень цієї тематики лише підтверджує наявність плюралізму при визначенні поняття «землі промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення». Та це й не дивно. Адже засобом здійснення операції, що розкриває зміст поняття, є судження. Останні завжди мають суб'єктивний характер, що опосередковує множинність розуміння змістовного навантаження відповідного поняття. Однак за для досягнення однозначності при визначенні терміну «землі промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення» потрібно спробувати звести дефініції досліджуваного поняття, сформульовані у науці земельного права України до одного спільного знаменника. А це можливо зробити перш за все лише за умови визначення наукового підходу до формулювання дефініції зазначених земель.

У пошуках вирішення поставленого завдання пропонується використати запропоновані у правовій науці способи формулювання дефініцій або ж методи їх викладу та виділені за цими критеріями види визначень понять. Найбільш зручним для побудови та користування, а тому – найбільш поширеним як у науці, так і в законодавстві видом визначення поняття визнається побудова дефініції через родову ознаку та видову

відмінність. Такі дефініції називаються класичними, класифікаційними, родовидовими, абстрактними, узагальнюючими. При визначенні через рід і видову відмінність визначуване поняття підводиться під друге, більш ширше поняття, що є найближчим його родом, і вказуються ознаки, котрими відрізняється визначуване поняття від інших понять, які входять до цього роду. Такий спосіб визначення є максимально ефективним з точки зору виділення суттєвих ознак поняття, що визначається. Це пояснюється тим, що рід найточніше виражає суть того, що визначається, а ознаки виду (видові відмінності роду) дозволяють максимально відокремити його від того, що відноситься до того ж роду. Серед головних переваг визначення терміна через вид і родову відмінність відзначено високу міру абстрактності, що передбачає неодноразове його застосування в різних життєвих ситуаціях. У випадку, коли поняття не можна визначити через рід і видову відмінність, зміст поняття розкривається шляхом переліку його окремих частин чи ознак. Такі дефініції називаються описовими (казуїстичними). Різновидом цих дефініцій необхідно визнавати перелікові (екстенсійні) визначення. Особливістю вказаних дефініцій є те, що в них перелічуються не ознаки предметів, а самі предмети, на які поширюється той чи інший термін. Такі визначення чітко встановлюють обсяг поняття (тільки якщо мова йде про вичерпний перелік), а тому їх можна було б взагалі не вважати визначеннями. Загально визнано, що в суворо логічному сенсі казуальні переліки визначеннями не є – вони просто використовуються замість визначень. Такий метод визначення використовується, коли необхідно надати визначенню особливої конкретності, усунути будь-яку можливість вільного трактування. Більшість науковців вважає, що такий тип дефініцій, коли перераховуються індивідуальні ознаки або частини предмета, менш вдалий, ніж визначення поняття через найближчий рід і видову відмінність. Проте з таким твердженням не завжди можна погодитися. Видається за доцільне, що вибір того чи іншого способу формулювання дефініції залежить від змісту терміна і його характеру. Досить часто закритий перелік, за допомогою якого

формулюється обсяг відповідного поняття може бути більш корисним у житті при застосуванні правової норми, ніж абстрактна дефініція.

Враховуючи наведені положення до формулювання дефініції поняття категорії земель промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення, необхідно зазначити, що визначення поняття зазначеного терміну не може тлумачитися шляхом переліку складових об'єкта, оскільки має розкривати зміст предмета, використовуючи для цього його суттєві ознаки. Разом з тим, це не означає, що розкриваючи зміст поняття, не потрібно враховувати його обсяг – сукупність предметів (об'єктів), які мають його ознаки, оскільки чітко зафіксований зміст веде до такого самого уявлення про обсяг.

Батигіна О.М.

доцент кафедри цивільного, господарського та екологічного права

Полтавського юридичного інституту

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

***Правовий режим використання земельних ділянок наданих для
ведення особистого селянського господарства***

Під правовим режимом земель розуміють встановлений правовими нормами порядок і правила поведінки по відношенню до земель. Оскільки для ведення особистого селянського господарства надається одна із самих цінних категорій земель України, а саме землі сільськогосподарського призначення, то у законодавстві визначені спеціальні правила щодо володіння, користування та розпорядження такими землями.

У різні часи правовий режим земельних ділянок, які надані для ведення особистого селянського господарства досліджувався різними вченими, зокрема В. Лебідь, Д. Кирилюк, Т. Коваленко, А. Статівка, В. Уркевич, А. Хвасенко тощо.

Але з огляду на існуючі останні зміни у законодавстві, спрямовані на дерегуляцію та спрощення умов ведення бізнесу, зокрема Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення умов ведення бізнесу (дерегуляція)» від 12.02.2015 року № 191-VIII було суттєво змінено правовий режим використання земель наданих для особистого селянського господарства, що і зумовило наявність даного дослідження [1].

Відповідно до ч. 1 ст. 5 Закону України «Про особисте селянське господарство» від 15.05.2003 № 742-IV (далі Закону) для ведення особистого селянського господарства використовують земельні ділянки розміром не більше 2,0 гектара, передані фізичним особам у власність або оренду в порядку, встановленому законом [2]. Тобто законодавець звузив коло суб'єктів, яким можуть бути надані землі під особисте селянське господарство лише до фізичних осіб, оскільки господарську діяльність, яка відповідно до ст. 1 Закону України «Про особисте селянське господарство» називається особистим селянським господарством, можуть вести лише фізичні особи.

У ч. 2 ст. 5 Закону визначається, що земельні ділянки особистого селянського господарства можуть бути власністю однієї особи, спільною сумісною власністю подружжя та спільною частковою власністю членів особистого селянського господарства відповідно до закону. Ця частина Закону також підтверджує, що земельні ділянки з призначенням для особистого селянського господарства можуть перебувати у власності лише фізичних осіб.

Так само і в оренду такі земельні ділянки до останніх змін законодавства могли передаватися лише фізичним особам, з огляду на відсутність у законодавстві положень, які б дозволяли юридичним особам вести особисте селянське господарство та використовувати земельні ділянки для інших цілей ніж вести особисте селянське господарство.

Відповідно до ст. 10 Закону України «Про державний земельний кадастр» від 07.07.2011 року № 3613-VI одним із об'єктів державного

земельного кадастру є земельна ділянка [3]. Серед відомостей, які включаються до Державного земельного кадастру виділяються відомості щодо цільового призначення земельної ділянки, яке включає в себе вказівку на категорію земель і визначення виду використання земельної ділянки в межах певної категорії земель (ст. 15). Відповідно до ч. 1 ст. 19 Земельного кодексу України серед категорій земель, які встановлюються за основним цільовим призначенням виділяються і землі сільськогосподарського призначення. Види використання земельної ділянки в межах категорії земель сільськогосподарського призначення визначені у різних статтях Земельного кодексу України, зокрема, ст. 31 - ведення фермерського господарства, ст. 33 - ведення особистого селянського господарства, ст. 34 - сінокосіння та випасання худоби, ст. 35 - садівництво, ст. 36 городництво, ст. 37 - ведення підсобного господарства несільськогосподарськими підприємствами.

В абз. 2 ч. 5 ст. 20 Земельного кодексу України встановлено, що земельні ділянки сільськогосподарського призначення використовуються їх власниками або користувачами виключно в межах видів використання, встановлених статтями 31, 33-37 цього Кодексу, що виключає можливість передавати земельну ділянку сільськогосподарського призначення певного виду використання в оренду для інших видів використання. А у ст. 91 Земельного кодексу України закріплено обов'язок власника земельної ділянки забезпечувати її використання за цільовим призначенням.

Відповідно до останніх змін Закону України «Про особисте селянське господарство» від 12.02.2012 року, земельні ділянки особистого селянського господарства вже можуть використовуватися не тільки для ведення особистого селянського господарства, а і для здійснення ще додатково двох видів діяльності: для товарного сільськогосподарського виробництва та для фермерського господарства (ч. 3 ст. 5 Закону). Тобто мова йде про розширення для власників та орендарів земельних ділянок видів використання земельної ділянки з видовим призначенням «для ведення особистого селянського господарства».

Також у ст. 33 Земельного кодексу йдеться про можливість передачі фізичними особами і використання земельних ділянок, призначених для ведення особистих селянських господарств юридичним особам України для ведення товарного сільськогосподарського виробництва, фермерського господарства без зміни цільового призначення цих земельних ділянок. Тобто суб'єктний склад використання земельних ділянок для ведення особистого селянського господарства також є розширеним і тепер він складається не лише з фізичних осіб як учасників особистого селянського господарства, а і юридичних осіб.

Отже, вищевказані положення Закону України «Про особисте селянське господарство» та Земельного кодексу України суттєво змінили правовий режим земель наданих для особистого селянського господарства, оскільки до лютого 2015 року такі землі могли використовуватися без офіційної зміни виду використання в середині категорії земель сільськогосподарського призначення, лише фізичними особами для ведення особистого селянського господарства навіть не зважаючи на те, що за своїми природними властивостями землі для ведення особистого селянського господарства вільно могли використовуватися і для ведення фермерського господарства і для здійснення товарного сільськогосподарського виробництва.

Батрак Андрій Костянтинович

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,

Інститут підготовки кадрів для органів прокуратури України,

3 курс, 25 група

Аграрні біржі в Україні

Розвиток біржової торгівлі зазвичай вважається показником ступеня розвитку економіки країни в цілому. У зв'язку з цим одним з пріоритетних

завдань України виступає формування цивілізованого біржового ринку. При цьому основним елементом аграрного ринку є аграрні біржі, як спеціалізований вид товарних бірж.

Вирішення проблем, пов'язаних зі збутом сільськогосподарської продукції, стає можливим лише за умови функціонування країні розвиненої інфраструктури аграрного ринку та аграрних бірж як його складової.

З появою нових для України відносин у сфері реалізації сільськогосподарської продукції, в тому числі біржової торгівлі, виникла необхідність формування наукових підходів та обґрунтування відповідних процесів. Цими питаннями опікуються представники аграрно-правової науки А.М. Статівка, В.М. Єрмоленко, О.М. Туєва, В.Ю. Уркевич та ін.

Загалом аграрні біржі належать до товарних бірж, правовий статус яких визначено спеціальним ЗУ «Про товарну біржу» від 10 грудня 1991 р., №1956-ХІІ. Згідно названого нормативно правового акту товарна біржа є організацією, що об'єднує юридичних і фізичних осіб, які здійснюють виробничу і комерційну діяльність, і має за мету надання послуг в укладенні біржових угод, виявлення товарних цін, попиту і пропозицій на товари, вивчення, упорядкування і полегшення товарообігу і пов'язаних з ним торговельних операцій. Товарна біржа не займається комерційним посередництвом і не має на меті одержання прибутку. Наведені положення відповідають аналогічним приписам щодо статусу та діяльності товарних бірж, які закріплені у статтях 279-282 Господарського кодексу України.

Взагалі біржа розглядається як ринок, на якому через біржових посередників здійснюється гуртова торгівля товарами, валютою та цінними паперами у вигляді торговельних угод або купівлі-продажу. Вона діє на основі самоврядування, господарської самостійності, є юридичною особою. Має відокремлене майно, самостійний баланс, власні поточні та вкладні (депозитні) рахунки в банках, печатку зі своїм найменуванням. Товарна біржа не займається комерційним посередництвом і не має на меті одержання прибутку.

На погляд науковців, для чіткого відокремлення аграрної біржі від інших товарних бірж, що спеціалізуються на сільськогосподарській продукції, у її назві необхідно зазначити індивідуальні ознаки, наприклад, Державна аграрна біржа або Центральна аграрна біржа.

Позитивним моментом вважається встановлення мінімального розміру статутного фонду товарної біржі, який не може бути меншим за 500 тис. грн., та вимоги стосовно мінімальної кількості членів товарної біржі – не менше 20 осіб, а також положення щодо правового режиму майна цієї біржі.

Предметом діяльності біржі є належна організація біржових торгів (аукціонів) товарами, формування ринкової ціни на сільськогосподарську продукцію та інші біржові товари, надання біржових послуг, необхідних для проведення Аграрним фондом товарних або фінансових інтервенцій з метою підтримання рівня мінімальних або недопущення підвищення рівня максимальних закупівельних цін об'єктів державного цінового регулювання, формування ринкової ціни на сільськогосподарську продукцію (пов'язані з нею послуги) та інші біржові товари.

Згідно з п.6 постанови КМУ № 916 у складі засновників і членів аграрних бірж повинно бути не менш як половина вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників та представників переробної промисловості.

Засновниками і членами товарної біржі не можуть бути органи державної влади та управління, а також державні установи (організації), що перебувають на державному бюджеті.

Незважаючи на те, що аграрні біржі знайшли значне поширення на практиці, фактично сьогодні вони діють у недосконалому нормативно-правовому полі. Це створює суттєві перешкоди на шляху формування аграрного ринку в Україні в цілому, що становить основу продовольчої безпеки держави.

Бейкун А. Л.,
кандидат юридичних наук, доцент,
провідний науковий співробітник науково-дослідної
лабораторії правового забезпечення військ (сил)
Національного університету оборони України
імені Івана Черняхівського

***Аспекти систематизації «природоресурсної» складової
аграрного законодавства***

Прийняття у свій час Господарського кодексу та введення у дію оновленого Цивільного кодексу призупинило з цілого ряду причин об'єктивного характеру розроблення Аграрного (Сільськогосподарського) кодексу, що (за існуючими на той час декількома проектами та концепціями до них) повинен був врегульовувати, насамперед, господарські відносини в аграрній сфері. Альтернативні позиції нового змістового наповнення проекту Аграрного кодексу поки що залишаються поза увагою значної кількості юристів-аграріїв. Авторська позиція з цього питання полягає у тому, що важливою складовою частиною оновленого проекту повинні бути правові основи екологічної політики у сфері аграрного виробництва. Зміст такої політики – впровадження систематизованих правових основ раціонального використання, відтворення та охорони природних ресурсів та об'єктів у процесі аграрного виробництва господарюючими суб'єктами. Зазначена екологічна політика з більш ширшим змістом може визначатись як правове регулювання діяльності уповноважених державних органів, господарюючих в аграрному секторі суб'єктів різних організаційно-правових форм та форм власності, громадських об'єднань та громадян по забезпеченню екологічної безпеки та охорони навколишнього природного середовища у процесі використання, відтворення та охорони природних ресурсів в агропромисловій галузі. [1-5]

Разом з тим, усвідомлюючи обставину, що прийняття Аграрного кодексу – перспектива не найближчого часу, слід все ж таки шукати й альтернативні шляхи посилення внутрішньої цілісності і злагодженості аграрного законодавства та систематизованої урегульованості використання, відтворення та охорони природних ресурсів при агропромисловому виробництві. У зв'язку з цим доцільно запропонувати розробити проект Закону «Про основи державної природоресурсної політики у сфері агропромислового виробництва».

Як вбачається, розроблення відносно досконалого правового механізму забезпечення «природоресурсного» напрямку (точніше - складової) функціонування аграрного сектору на сучасному етапі розвитку як аграрного, так і природоресурсного законодавства дозволила б подолати хронічне відставання аграрного законодавства від дій об'єктивних економічних законів та локалізувати вплив на регулювання цих відносин через підзаконні акти. Запропонована «систематизаційна оперативність» зумовлюється, крім перерахованих вище, наступними факторами.

1. Прийняття Аграрного (Сільськогосподарського) кодексу потребуватиме узгодженості усіх соціально-політичних аспектів, що впливають на функціонування аграрного сектору держави як галузі національної економіки. Зазначений Кодекс повинен розроблятися, зокрема, з метою правового забезпечення сталості галузевих відносин, правової «статичності» галузевого господарського механізму, отже, він не може базуватись на правових засадах, характерних для перехідного періоду, для якого притаманний надмірний динамізм процесів у суспільстві в цілому. Проте положення Аграрного кодексу, прийнятого в найближчий час, об'єктивно відображатимуть саме сучасні суспільно-економічні процеси, що зумовить необхідність внесення принципових змін вже в найближчій перспективі. Останнє повністю знівелює сам сенс прийняття кодифікованого акту. В той же час зазначений закон може бути розроблений і прийнятий (при відповідній політичній волі) у відносно стислі строки. Положення зазначеного закону (при відповідному змістовному навантаженні) можуть

спрямувати динаміку багатопланових відносин в аграрній сфері у потрібне русло, що вже саме по собі може служити однією з підвалин для розробки і прийняття кодексу.

2. Включення у закон концептуальних елементів функціонального змісту і кола повноважень органів управління неминує призведе до трансформації якісних параметрів останніх. Таким чином, до моменту прийняття Аграрного кодексу органи управління вже можуть бути структуровані належним чином і забезпечувати вплив держави у більш доцільній формі на зазначену галузь національної економіки.

Отже, враховуючи викладене вище, в основу закону про основи державної природоресурсної політики у сфері агропромислового виробництва доцільно покласти такі концептуальні підходи. По-перше, доцільно визначити зміст екологічної політики у сфері аграрного виробництва і її головні завдання, забезпечивши при цьому нормативне домінування екологічної безпеки та охорони навколишнього природного середовища у процесі ресурсокористування. По-друге, змістове навантаження закону повинно визначати раціоналізм у ресурсокористуванні - пріоритетним напрямком державних інтересів. Відповідно, у законі потрібно закріпити положення про те, що держава проводитиме щодо ресурсокористування в аграрному секторі послідовну протекціоністську політику. Це повинно певною мірою гарантувати безпосередню відповідальність держави за стан раціонального використання, відтворення та охорони природних ресурсів. По-третє, закон повинен встановити обов'язковість врахування його положень при розробці і впровадженні інших законодавчих актів, що прямо або опосередковано відносяться до аграрної сфери. По-четверте, у законі доцільно було б визначити основні функції органів державної влади, центральних, регіональних і місцевих органів управління, їх компетенцію у регулюванні галузевим ресурсокористуванням. Зазначені положення, природно, не повинні вичерпувати зміст закону.

P.S. Нажаль, у проекті Концепції реформування аграрної науки на основі інноваційної моделі, анонсованої Міністерством аграрної політики та

продовольства України, немає жодного слова з питань оптимізації правового забезпечення галузі. [6]

Використані джерела:

1. Бейкун А.Л. Правове забезпечення екологічної політики держави в аграрному секторі як функціональна складова оновленого проекту Аграрного кодексу / Андрій Бейкун // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/node/1820/konferenciya_vsy_0.pdf
2. Нелеп В.М. Про питання управління спільними ресурсами на селі у світлі світових досліджень / В.М. Нелеп, М.І. Фурсенко, О.М. Висоцька, І.М. Фурсенко // Економіка АПК. – 2014. – № 10. – С. 92–98.
3. Кірова Л.Л. Організаційно-економічні засади розвитку світового сільськогосподарського ринку в сучасних сільськогосподарських умовах / Л.Л. Кірова // Вісн. Бердянського ун-ту менеджменту і бізнесу. – 2014. – №3 (27). – С. 9-14.
4. Саблук П.Т. Аграрним реформам – усвідомлений розвиток / П.Т. Саблук // Економіка АПК. – 2012. – № 6. – С. 3-5.
5. The Drama of the Commons / E. Ostrom T. Dietz, N. DolSak, P.C. Stem, S. Stonich and E.u. Weber, Eds. //] Research Council, Committee on the Human Dimensions of Global Change, Division of Behavioral and Social Sciences Education.: Washington, DC : National Academy of Sciences Press. – 2002. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nap.edu/catalog.php?record_id=10287.
6. Проект Концепції реформування аграрної науки на основі інноваційної моделі / Аграрний сектор України, 13 жовтня 2015 року // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://agroua.net/news/news_50591.html

Бобкова А.Г.

*Донецький національний університет,
декан юридичного факультету*

***Правове забезпечення використання природних ресурсів
у сфері господарювання***

Проблема використання природних ресурсів залишається актуальною для нашого сьогодення. При цьому, перш за все, потребує нових підходів правове забезпечення раціонального природокористування у сфері господарювання, зважаючи на високий рівень взаємообумовленості економічних та екологічних проблем у суспільстві.

Аналіз законодавства свідчить про збереження, в основному, ресурсного підходу до правового регулювання використання природних ресурсів у цій сфері, тоді як теперішній стан таких відносин вказує на необхідність комплексного (міжгалузевого) підходу для забезпечення як безпечних умов життєдіяльності людини та збереження довкілля, так і для ефективного розвитку сфери господарювання.

В науковій літературі неодноразово зверталась увага на необхідність розроблення правового забезпечення природокористування у сфері господарювання, проте законодавче регулювання цих відносин в останні роки фактично не змінилось і потребує удосконалення.

Наведене вказує на актуальність заявленої теми дослідження, метою якого є концептуалізація основних напрямів правового забезпечення використання природних ресурсів у сфері господарювання.

Основні юридичні засоби, за допомогою яких здійснюється вплив на використання різних природних ресурсів у сфері господарювання, наразі представлено в екологічному законодавстві. Загальновідомими засобами забезпечення раціонального природокористування є просторово-територіальний устрій природних ресурсів (землеустрій, лісоустрій тощо); моніторинг довкілля; кадастри природних ресурсів; екологічна експертиза;

екологічний контроль; екологічні стандарти та нормативи, екологічне інформування.

Окремо можна вести мову про екологічний податок, плату за користування надрами і за землю, збір за спеціальне використання води і лісових ресурсів; систему фінансування, стимулювання і кредитування природоохоронних заходів; екологізацію податкової і цінової систем; підтримку становлення і розвитку екологічного підприємництва та ін., які є складовими елементами економіко-правового механізму природокористування.

Використання зазначених і інших правових та економічних засобів характеризується певними вадами, що знижує їх позитивний вплив на раціональне природокористування у сфері господарювання, навіть за умови правової визначеності таких засобів. Зумовлено це тим, що положення екологічного законодавства не завжди кореспондуються із відповідними нормами господарського законодавства та господарсько-правовими засобами, використання яких є необхідним в зазначених відносинах.

Перспективним напрямом удосконалення правового забезпечення таких відносин може стати поєднання як екологічних, так і господарських правових засобів впливу, тобто йдеться про господарсько-правове забезпечення використання природних ресурсів, під яким розуміється гарантування правовими засобами ефективного використання природних ресурсів у сфері господарювання при збереженні тенденції нарощування темпів економічного розвитку і дотриманні вимог екологічної безпеки. Необхідність поєднання зазначених засобів обумовлена тим, що фактично будь-яка діяльність суб'єкта господарювання пов'язана або з використанням тих чи інших природних ресурсів, та/або негативним впливом на стан навколишнього середовища. Центральним питанням при цьому є мета господарського природокористування, якою доцільно визнати забезпечення збалансування сталого зростання темпів виробництва товарів (робіт, послуг) з мінімізацією споживання природних ресурсів та забруднення навколишнього середовища.

До господарсько-правових засобів, застосування яких може позитивно вплинути на стан природокористування у зазначеній сфері, можна віднести в тій чи іншій мірі всі засоби, передбачені господарським законодавством щодо створення необхідних правових умов розвитку підприємництва, забезпечення ділової активності суб'єктів господарювання, укріплення суспільного господарського порядку, починаючи з визначення основних засад господарювання, правового статусу суб'єктів господарювання, правового режиму майнової основи господарювання та господарських зобов'язань, господарсько-правової відповідальності тощо. Особливої уваги потребує визначеність таких питань як: правовий режим використання природних ресурсів у сфері господарювання; державно-приватне партнерство; правовий режим екологічного підприємництва та екологічно орієнтованого господарювання; забезпечення екологічної безпеки при використанні природних ресурсів в різних сферах господарювання та інш.

Напрацювання щодо правових засобів забезпечення господарського природокористування повинні передбачати такі правила організації та здійснення господарської діяльності, за якими суб'єктам господарювання повинно бути економічно вигідним змінювати співвідношення між природними та трудовими і штучними ресурсами, на користь двом останнім, так само як і здійснювати технічні та інші заходи для запобігання шкідливому впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє природне середовище, виконувати екологічні вимоги при плануванні, розміщенні продуктивних сил, будівництві та експлуатації господарських об'єктів тощо.

Необхідним кроком до впровадження господарсько-правових засобів використання природних ресурсів має бути екологізація господарського законодавства, взаємопроникнення норм такого законодавства в екологічне законодавство, їх взаємо узгодженість і взаємообумовленість, що може бути зроблено шляхом одночасного внесення змін і доповнень до відповідних законів як екологічного, так і господарського законодавства.

Враховуючи залежність соціально-економічного розвитку від стану

економіки та довкілля, на вище зазначене в першу чергу мають бути спрямовані спільні зусилля науковців з екологічного та господарського права.

Бойко О.В.,
аспірантка Інституту держави і права ім. В.М.Корецького НАН
України

***Фітосанітарний контроль в Україні: питання розмежування
суміжних понять***

Точне та чітке визначення юридичної термінології обумовлює правильне застосування вимог закону, уникнення двозначності і викривлення ідеї законодавця на практиці. На жаль, у сфері правового забезпечення фітосанітарного контролю поняття «карантин рослин» та «фітосанітарні заходи», «фітосанітарний контроль» та «карантинний контроль» важко чітко розмежувати між собою, оскільки законодавець не чітко визначив їх зміст.

Аналіз розвитку законодавства у сфері фітосанітарного контролю дає підстави для висновку, що поняття «карантинний контроль» вживається лише в пострадянських країнах. Але і в цих країнах він використовувався або паралельно з терміном «фітосанітарний контроль», або ж об'єднувався в один термін - "карантинний фітосанітарний контроль (нагляд)", «карантинні фітосанітарні заходи» тощо.

Водночас в фітосанітарному законодавстві багатьох країн Європи застосовується лише поняття «фітосанітарний контроль». Щодо терміну «фітосанітарні заходи», то він використовується у законодавствах різних країни приблизно в однаковому значенні, яке продиктовано рекомендаціями ФАО. Для полегшення спілкування між торговими партнерами ФАО розробила список уніфікованих термінів (Глосарій) в галузі карантину рослин. Згідно з цим списком, карантин рослин – це діяльність, спрямована

на запобігання занесенню та/або поширенню карантинних шкідливих організмів або на забезпечення офіційної боротьби з ними. А поняття «фітосанітарний захід» тлумачиться як законодавство, регламентація або офіційна процедура, спрямована на попередження інтродукції та/ або розповсюдження карантинних шкідливих організмів, або на обмеження економічних збитків від регульованих некарантинних шкідливих організмів.[3]

У чинній редакції Закону України «Про карантин рослин» [1] терміни «карантинний контроль» та «фітосанітарний контроль» взагалі відсутні. Водночас у підзаконних актах [2] ці поняття вживаються як тотожні. Щодо понять «фітосанітарні заходи» та «карантин рослин», то незважаючи на те, що в зазначеному Законі їх дефініції наведені, проте часто в літературі їх використовують як тотожні.

У Законі «Про карантин рослин» термін «карантин рослин» вживається у значенні системи заходів, спрямованих на запобігання занесенню та/або поширенню регульованих шкідливих організмів або забезпечення контролю за ними (локалізації). На нашу думку, таке його визначення є дещо некоректним, оскільки, по-перше, локалізація також означає здійснення фітосанітарних заходів з метою запобігання поширенню регульованого шкідливого організму; по-друге, з цього випливає, що карантин рослин спрямований не на забезпечення боротьби з регульованими шкідливими організмами, а лише на запобігання занесенню та/або поширенню. З метою усунення цієї термінологічної нечіткості пропонуємо термін «карантин рослин» викласти в Законі України «Про карантин рослин» в такій редакції: «Карантин рослин - система заходів, спрямованих на запобігання занесенню та/або поширенню регульованих шкідливих організмів або забезпечення офіційної боротьби з ними».

Крім того, Закон «Про карантин рослин» визначає поняття «фітосанітарні заходи» як будь-які заходи, включаючи усі відповідні закони, інші нормативно-правові акти, фітосанітарні правила, вимоги та процедури, що є обов'язковими для виконання органами державної влади та особами.

Для більш чіткого розуміння суті таких заходів пропонуємо доповнити дане визначення зазначенням мети їх здійснення. Таким чином, термін «карантин рослин» слід розглядати як загальний (родовий) термін, що позначає правовий режим, систему заходів, діяльність, але не як конкретний інструмент їх реалізації, а термін «фітосанітарні заходи» - як спеціальний (видовий). Нарешті, пропонуємо визначити у цьому Законі і поняття «фітосанітарний контроль» як діяльність, що проводиться органами державної влади з метою виявлення та запобігання проникненню та/або розповсюдженню регульованих шкідливих організмів на території України або за її межами. При цьому термін «карантинний контроль» доцільно виключити із використання як такий, що не є широкоживаним в міжнародному законодавстві; він є рудиментом законодавства радянського періоду і на даний момент повністю охоплюється терміном «фітосанітарний контроль».

Список використаних джерел

1. Закон України «Про карантин рослин» від 30.06.1993 № 3348-ХІІ// Відомості Верховної Ради України. – 1993. - № 34. - Ст. 352.
2. Фітосанітарні правила ввезення з-за кордону, перевезення в межах країни, транзиту, експорту, порядку переробки та реалізації підкарантинних матеріалів, затверджені наказом Міністерства аграрної політики України № 414 від 23.08.2005 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z1121-05>
3. Glossary of phytosanitary terms [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.fao.org/docrep/w3587e/w3587e01.htm#TopOfPage>

Бредіхіна В.Л.

*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, доцент кафедри екологічного права*

Економіко-правовий механізм охорони та використання природних ресурсів: новації та перспективи

Розробка і реалізація в Україні стратегії економічно сталого розвитку передбачає посилення екологічної складової економіки, гармонізацію екологічних та економічних інтересів суспільства.

Серед основних засад та цілей державної екологічної політики України на період до 2020 року передбачено забезпечення екологічно збалансованого природокористування, як такого процесу взаємодії суспільства з навколишнім природним середовищем, за якого досягається оптимальне співвідношення між господарською діяльністю, забезпеченням матеріальних і духовних потреб населення та підтриманням якісного стану довкілля і збереженням природних ресурсів для майбутніх поколінь.

Тому не дивно, що в сучасних умовах увага еколога-правової науки прикута до проблем правового регулювання використання та збереження природно-ресурсного потенціалу нашої країни. Останній розглядається в літературі як спроможність природних ресурсів, в активній фазі їх використання в межах території України, її виключній (морській) економічній зоні та континентального шельфу задовольняти потреби держави, Українського народу, юридичних і фізичних осіб для реалізації їх матеріальних, економічних і духовних інтересів [1, с.202]. Слушною є думка й про ставлення до природно-ресурсного потенціалу як до сукупності усіх природних можливостей, засобів, запасів, джерел, що використовуються (або можуть використовуватись) при даному рівні розвитку продуктивних сил для досягнення певної мети [2, с. 211].

Вирішення еколога-економічних проблем регулювання природокористування ґрунтується, насамперед, на правових аспектах охорони і раціонального використання природних ресурсів, упровадженні дієвих економічних і фінансово-кредитних механізмів регулювання природокористування, використання міжнародного досвіду в галузі охорони довкілля.

Виходячи з нині діючого законодавства основними складовими елементами економіко-правового механізму раціонального природокористування можна назвати наступні: а) облік та економічна оцінка природних ресурсів, природних та природно-антропогенних об'єктів; б) встановлення лімітів та квот на використання природних ресурсів; в) встановлення рентної та інших видів плати за спеціальне використання природних ресурсів; г) запровадження комплексу заходів економічного стимулювання в процесі природокористування; г) відшкодування втрат сільськогосподарського та лісгосподарського виробництва; д) підтримка та впровадження ресурсозберігаючих, маловідходних технологій в процесі господарчої діяльності та ін.

Слід сказати, що ефективність економіко-правового механізму природокористування багато в чому залежить як від його правової регламентації, так і від узгодженої та чіткої взаємодії усіх його елементів.

На сьогодні в рамках міжнародної концепції сталого розвитку в Україні значна увага акцентується на пошуку нових підходів до управління раціональним природокористуванням та охороною довкілля. Відповідно виникають й нові напрями формування економіко-правового механізму. Це не лише економічне стимулювання охорони навколишнього природного середовища, а й розвиток ринкових механізмів екологізації господарчої діяльності; створення організаційно-економічних умов для екологічно інноваційного підприємництва; утворення спеціалізованої фінансово-економічної бази (спеціальних екологічних фондів); розвиток так званої «зеленої економіки», екологічної індустрії (ринку екологічних технологій і послуг, виробництві екотехніки); розвиток екологічного аудиту та маркетингу.

Держава може створювати нові, відсутні раніше ринки, і включати під державний контроль ринковий механізм вирішення екологічних проблем. Створення «зелених» ринків та запровадження системи «зелених» податків та інвестицій дозволить зменшити заподіяння шкоди довкіллю та зберегти природно-ресурсний потенціал країни.

Роль ринкового механізму в процесі екологізації полягає і у виробленні надійних цінових важелів, які б дали можливість оцінити справжню дефіцитність природних ресурсів, визначити екологічно доцільні економічні витрати. Це обґрунтовує необхідність створення екологічно та економічно обґрунтованої системи платежів за спеціальне використання природних ресурсів для стимулювання суб'єктів господарювання до їх раціонального та невиснажливого використання. Важливим є також встановлення диференціації цін на звичайну і екологічно чисту продукцію, що може заохотити підприємців та виробників до створення і збереження екологічно сприятливих природних умов для її виробництва.

І, нарешті, вкрай важливою є належна державна економічна та інвестиційна підтримка господарюючих суб'єктів для реалізації власних природоохоронних, енерго- та ресурсозберігаючих заходів.

Література:

1. *Андрейцев В.І.* Природно-ресурсовий потенціал як ймовірний об'єкт правового регулювання використання, збереження та охорони /В.І.Андрейцев //Правове забезпечення економічного розвитку та екологічної безпеки суспільства: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 50-ій річниці Донецького національного університету, 14-15 травня 2015 р., Вінниця, 2015. – 327 с.

2. *Краснова М.В.* Проблеми правового регулювання використання та охорони (збереження) природно-ресурсного потенціалу України / М.І.Краснова // Правове забезпечення економічного розвитку та екологічної безпеки суспільства: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 50-ій річниці Донецького національного університету, 14-15 травня 2015 р., Вінниця, 2015. – 327 с.

Брінцов Артем Ігорович

головний консультант (судді) Верховного Суду України,

аспірант кафедри аграрного, земельного

***Взаємозв'язок природоресурсного права з кодифікацією аграрного
законодавства України***

Удосконалення правового регулювання використання та охорони природних ресурсів наразі є одним із ключових питань у політиці багатьох країн світу, як внутрішній, так і міжнародній, адже нормальне і безпечне існування людини безпосередньо пов'язано зі станом довкілля. Сучасні тенденції до екологізації навколишнього середовища та намагання зменшити шкідливий вплив на нього людської діяльності створюють нові виклики і зумовлюють необхідність приведення у належний стан системи відповідного нормативного регулювання. Сприяти вирішенню правових питань такого роду, зокрема у частині уніфікації та удосконалення чинного нормативно-правового матеріалу, яким визначається обсяг прав та обов'язків суб'єктів сільськогосподарської діяльності щодо природокористування і впливу на навколишнє природне середовище, серед іншого може і кодифікація аграрного законодавства України.

З метою забезпечення раціонального і ефективного використання, збереження та відтворення природних об'єктів та їх ресурсів, поресурсові відносини у сфері взаємодії людини і суспільства з природним середовищем регулюються правовими нормами, сукупність яких становить природоресурсне право України [2, с. 15].

Як і будь-яка інша галузь права, природоресурсне право України має власний зовнішній вияв і набуває безпосередньої визначеності через джерела природоресурсного права. Вважаємо за доцільне не встановлювати співвідношення форм і джерел природоресурсного права, а розглядати джерела у вузькому сенсі їх формальної визначеності нормативно-правовими актами.

Найпоширенішою класифікацією нормативно-правових актів як джерел права загалом і природоресурсного права зокрема є ієрархічна побудова за юридичною силою у межах структури відповідної галузі законодавства [1, с. 70]. Відтак, базисом формування джерел природоресурсного права є Конституція України, окремі положення якої розкрито і деталізовано у приписах законів і підзаконних нормативно-правових актів природоресурсного права.

Проміжне місце за юридичної силою між Конституцією України та відповідними законами належить кодифікованим актам (чи кодифікаційним законам), які, на думку І. І. Каракаша, є основними джерелами природоресурсного права, що мають становити інтегруючу основу для розвитку природоресурсного законодавства і чийм завданням є визначення принципів положень правового регулювання відносин у галузях охорони, використання і відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки, запобігання та ліквідація негативного впливу на природні ресурси тощо [2, с. 53]. Серед чинних кодифікованих нормативно-правових актів джерелами природоресурсного права є, зокрема, Кодекс України про надра, Земельний, Водний і Лісовий кодекси України.

Усталена структура природоресурсного права і законодавства, що впорядковує його зміст, у взаємозв'язку з методами та засобами регулювання утворюють комплекс природоресурсного права і законодавства, в якому реалізується інтеграція різнорідних і різногалузевих норм права, що застосовуються в інтересах функціонування і розвитку природоресурсних відносин [3, с. 37].

У науці аграрного права також відведено особливе місце питанням правового регулювання використання природних ресурсів у сільському господарстві, оскільки, на відміну від інших галузей національної промисловості, земля та інші природні ресурси є не тільки операційною базою чи місцезнаходженням потужностей аграрної промисловості, а насамперед основним засобом вирощування та інших способів виробництва сільськогосподарської продукції. Тому слушною вбачається думка

І. О. Шумака, що використання природних ресурсів у сільському господарстві є складним міжгалузевим правовим інститутом – сукупністю норм, як аграрно-правових, так і природоресурсного, цивільного, адміністративного та інших галузей права, та здійснюється на основних засадах (принципах), передбачених переважно нормами екологічного, зокрема природоресурсного права [1, с. 546].

Отже, система аграрного законодавства поєднує нормативно-правові акти, що містять норми природоресурсного права, а відтак одночасно належать до його джерел. Такими актами є, наприклад, закони України «Про аквакультуру», «Про тваринний світ», «Про пестициди і агрохімікати», «Про карантин рослин», «Про мисливське господарство та полювання», «Про фермерське господарство» тощо, приписами яких прямо чи опосередковано визначаються вимоги до екобезпеки, права та обов'язки суб'єктів сільськогосподарської діяльності щодо використання для потреб аграрного сектору земель сільськогосподарського призначення, водних ресурсів, лісів, надр (у т.ч. корисних копалин місцевого значення чи торфу), корисних властивостей життєдіяльності тварин тощо.

Наведене вище дає підстави для висновку, що за умови удосконалення аграрного законодавства України шляхом його кодифікації з урахуванням положень загальнодержавних програм проведення аграрної реформи, остаточний результат (яким, на нашу думку, має стати Аграрний кодекс) у тому числі буде містити норми, що регулюватимуть суспільні відносини у сфері прямого чи опосередкованого використання природних ресурсів, тобто це дасть змогу обґрунтовано вважати кодифікований акт аграрного законодавства України джерелом природоресурсного права.

Література:

1. Аграрне право України : підручник / В. М. Єрмоленко, О. В. Гафурова, М. В. Гребенюк [та ін.] ; за заг. ред. В. М. Єрмоленка. – К. : Юрінком Інтер, 2010. – 608 с.
2. Природоресурсове право України : Навч. посіб. / За ред. І. І. Каракаша. – К. : Істина, 2005. – 376 с.

3. Экологическое (природоресурсное) право : учебник для юридических вузов / С. А. Боголюбов. – М. : Юридическая фирма «Контракт» ; Волтерс Клувер, 2005. – 528 с.

Ващишин М.Я.,

доцент кафедры трудового, аграрного та екологічного права Львівського національного університету імені Івана Франка

Диференціація правового режиму земель національної екологічної мережі України

Правовий режим земель національної екомережі України визначається нормами земельного, екологічного та містобудівного законодавства і покликаний забезпечити збереження, невиснажливе використання і охорону ключових, сполучних, буферних територій та природне відтворення відновлюваних територій екомережі. Створення спільних транскордонних елементів національної екомережі у складі Всеєвропейської екомережі здійснюється на основі двосторонніх угод України із суміжними країнами, що визначатимуть правовий режим природних територій екомережі та державного кордону України в цих ділянках.

Через неоднорідність складу та функцій структурних елементів національної екомережі правовий режим земель усієї екомережі є диференційованим та має комплексний характер. У ньому присутні вимоги, що стосуються усіх земель екомережі (загальний правовий режим), земель її структурних елементів (функціональний правовий режим), земель окремих категорій, що формують склад екомережі (особливий правовий режим) і окремих земельних ділянок (спеціальний правовий режим).

Метою запровадження загального правового режиму екомережі є створення сприятливих правових умов для її формування та забезпечення

цілісності національної екомережі як єдиної територіальної системи особливо охоронюваних територій. Функціональний правовий режим національної екомережі є диференційованим у залежності від типу її структурних елементів: ключових, сполучних, буферних та відновлюваних територій екомережі. Особливий правовий режим земель національної екомережі спрямований на дотримання цільового призначення земельних ділянок у межах окремих категорій земель України. Спеціальний правовий режим є комбінацією земельно-правових вимог і обмежень у землевикористанні в залежності від місця розташування конкретної земельної ділянки у складі національної екомережі з врахуванням усіх вищезазначених рівнів правового режиму земель.

Землі екомережі виконують різні функції: 1) є просторово-операційним базисом для розташування об'єктів екомережі; 2) виконують природоохоронну функцію як водоохоронні зони, позахисні лісові смуги та інші захисні насадження; 3) є самостійними об'єктами особливої охорони через властиву їм екологічну, рекреаційну, оздоровчу, естетичну чи іншу наукову цінність; 4) є інтегрованими об'єктами правового регулювання, через невід'ємний зв'язок земель із водами, лісами, рослинним і тваринним світом, надрами тощо; 5) є основним засобом сільськогосподарського чи лісогосподарського виробництва (землі лісогосподарського та сільськогосподарського призначення екстенсивного використання); 6) не використовуються та підлягають окремій охороні (радіоактивно забруднені, деградовані та малопродуктивні землі).

Об'єктом загального правового режиму земель національної екомережі є всі земельні ділянки, що включені до її складу на підставі регіональних, місцевих та зведеної схеми формування екомережі України, яка є складовою Генеральної схеми планування території України.

Функціональний правовий режим окремих структурних елементів національної екомережі (ключових, сполучних, буферних та відновлюваних територій) суттєво відрізняється через різні завдання, які виконують ці структурні елементи. У законодавстві України необхідно чітко визначити

характер та обсяг обмежень у використанні земель диференційовано за типом кожного структурного елементу національної екомережі.

Основною метою правового режиму ключових територій екомережі є забезпечення збереження найбільш цінних і типових для певного регіону компонентів ландшафтного та біотичного різноманіття, середовищ існування рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення видів тварин і рослин. Правовий режим ключових територій екомережі має функціонально-заповідний характер.

Сполучні території (екокоридори) поєднують між собою ключові території, забезпечують цілісність екомережі, міграцію тварин та обмін генетичного матеріалу. Правовий режим сполучних територій екомережі має функціонально-інтеграційний характер.

Буферні території екомережі забезпечують захист ключових та сполучних територій від антропогенного впливу, забезпечують дотримання в їх межах більш сприятливих умов для розвитку і самовідновлення та оптимізації форм господарювання з метою збереження існуючих і відтворення втрачених природних цінностей. Правовий режим буферних територій екомережі має функціонально-превентивний характер.

Відновлювані території – це порушені землі, деградовані і малопродуктивні землі та землі, що зазнали впливу негативних процесів та стихійних явищ, інші території, важливі з точки зору формування просторової цілісності екомережі. Правовий режим відновлюваних територій екомережі має функціонально-відтворювальний характер.

Земельним кодексом України передбачено дев'ять категорій земель, з них сім відповідають вимогам щодо включення їх до складу структурних елементів національної екомережі: землі природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного призначення; землі оздоровчого та рекреаційного призначення; землі історико-культурного призначення (у складі ключових територій); землі водного фонду, лісогосподарського та сільськогосподарського призначення (у складі сполучних або буферних територій екомережі).

Спеціальний правовий режим земельних ділянок залежить від місця розташування конкретної земельної ділянки у складі національної екомережі, а саме, до якого структурного елемента екомережі та до якої категорії земель вона належить. Тобто, правовий режим конкретної земельної ділянки у складі екомережі формують комбіновані вимоги, що стосуються функціональних характеристик природної території екомережі та цільового призначення й виду цільового використання земельної ділянки.

Буракова А. М.,

*Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
здобувач кафедри земельного та аграрного права*

Захист земельних прав, які впливають із відносин за участю органів владних повноважень

У складі способів захисту земельних прав ч. 3 ст. 152 ЗК України самостійне місце посідає визнання недійсними рішень органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування. Це один із загальних способів захисту земельних прав, який характеризується певною специфікою.

У разі незгоди власників земельних ділянок або землекористувачів з рішенням органів місцевого самоврядування або органів виконавчої влади (в тому числі, наприклад, органу виконавчої влади з питань земельних ресурсів), яке порушує їхні права, спір вирішується судом.

Згідно з чинним законодавством земельні спори розглядаються в порядку цивільного, господарського та адміністративного судочинства.

Так, частиною 1 ст. 15 ЦПК України встановлено, що суди в порядку цивільного судочинства, розглядають справи про захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів, що виникають, зокрема, із загальних правовідносин. Отже з урахуванням наведеного критеріями відмежування справ цивільної юрисдикції від інших виступають:

а) наявність спору про право цивільне (в тому числі й земельне), крім випадків, коли розгляд таких справ проводиться за правилами іншого судочинства; б) суб'єктний склад такого спору (однією зі сторін такого спору виступає зазвичай фізична особа). Питання підвідомчості земельних спорів загальним судам детально врегульовані постановою Пленуму Верховного Суду України від 16 квітня 2004 р. № 7 «Про практику застосування судами земельного законодавства при розгляді цивільних справ» (п. 2) (в редакції від 19 березня 2010 р.).

Із змісту наведеної ст. 15 ЦПК України випливає, що спори, які виникають із земельних відносин, у яких хоча б однією зі сторін є фізична особа, незважаючи на участь у них суб'єкта владних повноважень, мають розглядатися в порядку цивільного судочинства. Це стосується, наприклад, позовів про визнання недійсними рішень органів владних повноважень щодо вирішення питань, які згідно із земельним законодавством необхідні для набуття, реалізації, зміни та припинення права власності чи права користування земельними ділянками. Йдеться, зокрема, про рішення уповноваженого органу надання дозволу на виготовлення (розроблення) проекту землеустрою щодо відведення земельної ділянки, щодо приватизації земельної ділянки, про припинення права користування нею тощо. В ряді випадків законом прямо передбачено, що конкретне рішення органу виконавчої влади або органу місцевого самоврядування може бути оскаржене у судовому порядку (ст. 144 ЗК України). Оскаржені до суду можуть бути відмова органу виконавчої влади чи органу місцевого самоврядування у передачі земельної ділянки у власність або залишення клопотання без розгляду. Земельний кодекс України містить й інші формули захисту в суді порушених земельних прав. Так, згідно з ч. 11 ст. 118 ЗК України у разі відмови органу виконавчої влади чи органу місцевого самоврядування у передачі земельної ділянки у власність або залишення заяви без розгляду питання вирішується в судовому порядку. У разі незгоди землекористувача з вилученням земельної ділянки відповідно до ч. 10 ст. 149 ЗК України питання вирішується в судовому порядку.

Розгляд справ, що виникають із земельних правовідносин за участю суб'єктів владних повноважень, може здійснюватися і в порядку адміністративного судочинства. Згідно з ч. 2 ст. 2, ст. 17 КАС України в такому порядку розглядаються спори фізичних та юридичних осіб із суб'єктом владних повноважень щодо оскарження його рішень (як нормативно-правових актів, так і актів індивідуальної дії), дій чи бездіяльності цього суб'єкта.

Вирішення питання про те, в якому порядку буде розглядатися земельний спір за участю суб'єкта владних повноважень, залежить від того, які за характером функції виконуватиме цей орган у спірних правовідносинах. Якщо орган державної влади або місцевого самоврядування у спірних земельних правовідносинах здійснює владні управлінські функції, то такий спір підлягає розгляду в порядку адміністративного судочинства.

На відміну від викладеного на справи, в яких органи влади реалізують повноваження власника землі, поширюється юрисдикція загальних судів. Такий підхід зумовлений наступним.

Згідно з Конституцією України (ст. ст. 13 і 14), статтями 177, 181, 324 і главою 30 ЦК України земля та земельні ділянки визнані об'єктами цивільних прав. Держава і територіальні громади, будучи власниками землі, через свої уповноважені органи беруть участь у земельних відносинах з метою реалізації належних їм земельних прав. Такі відносини за своїм характером є приватноправовими, оскільки вони пов'язані із здійсненням прав на земельні ділянки на засадах рівності. В даному випадку йдеться про приватноправовий спір у сфері земельних правовідносин, який має вирішуватися в порядку цивільного або господарського судочинства залежно від суб'єктного складу сторін.

Якщо заявлені в справі позовні вимоги впливають із відносин, що мають приватноправовий характер, то орган державної влади або місцевого самоврядування в цих відносинах виступає як суб'єкт права власності, а не як суб'єкт владних повноважень. Прийняття зазначеним органом рішення –

це етап реалізації волі власника щодо визначання юридичної долі конкретної земельної ділянки. В цьому випадку уповноважений орган, будучи рівноправним суб'єктом земельних відносин, спрямовує свої дії на реалізацію належного йому права розпоряджатися земельною ділянкою. Прийняття уповноваженим органом розпорядницького рішення щодо земельної ділянки не змінює приватноправову природу спірних відносин і не перетворює цей спір у публічно-правовий.

Воронина Н.П.,

Северо-Западный институт (филиал) Университета имени О.Е.

Кутафина (МГЮА), доцент кафедры административного

и финансового права

Природоресурсное законодательство России: понятие и система

Как отмечается в российской литературе, «процесс совершенствования законодательства о природопользовании достаточно длителен и требует в первую очередь принятия концепции развития природоресурсного права»[8]. Ключевую роль в определении концепции природоресурсного права призвано сыграть природоресурсное законодательство. В отечественной науке до сих пор не сложилось единое мнение о понятии и системе как природоресурсного законодательства, так и отрасли природоресурсного права. Наиболее часто дискуссии сводятся к анализу отраслей экологического и природоресурсного права, их соотношению[1].

Формирование системы природоресурсного законодательства связан «с необходимостью упорядочения законотворчества, с одной стороны, и с обеспечением доступности, логичности, согласованности, устранения множественности законодательства, правильности и эффективности его применения - с другой»[8]. Некоторые исследователи идут еще дальше,

предлагая не систематизацию природоресурсного законодательства, а его кодификацию[3].

По нашему мнению, под природоресурсным законодательством понимается совокупность нормативных правовых актов, регулирующих отношения по использованию и охране природных ресурсов.

Согласно ст. 1 Федерального закона от 10.01.2002 № 7-ФЗ «Об охране окружающей среды» природные ресурсы - компоненты природной среды, природные объекты и природно-антропогенные объекты, которые используются или могут быть использованы при осуществлении хозяйственной и иной деятельности в качестве источников энергии, продуктов производства и предметов потребления и имеют потребительскую ценность.

Под компонентами природной среды понимается земля, недра, почвы, поверхностные и подземные воды, атмосферный воздух, растительный, животный мир и иные организмы, а также озоновый слой атмосферы и околоземное космическое пространство, обеспечивающие в совокупности благоприятные условия для существования жизни на Земле.

Как природный объект и ресурс земля ограничена в пространстве, не может быть увеличена количественно, не перемещается в пространстве, является неуничтожимым объектом, земля обладает природной неоднородностью, что обуславливает деление земельного фонда РФ на семь категорий по целевому назначению и дифференциацию правового режима каждой категории земель. Земельный кодекс РФ не содержит определения земли. Определение земли можно найти в государственном стандарте ГОСТ 26640-85 «Земли. Термины и определения», согласно которому «земля - это важнейшая часть окружающей природной среды, характеризующаяся пространством, рельефом, климатом, почвенным покровом, растительностью, недрами, водами, являющаяся главным средством производства в сельском и лесном хозяйстве, а также пространственным базисом для размещения предприятий и организаций всех отраслей народного хозяйства».

Под недрами понимается часть земной коры, расположенная ниже почвенного слоя земли, а при его отсутствии – ниже земной поверхности и дна водоемов и водотоков, простирающаяся до глубин, доступных для геологического изучения и освоения (Закон РФ от 21 февраля 1992 г. № 2395-1 «О недрах»).

Понятие «почвы» не содержится в действующем законодательстве. Как отмечает И.С. Иващук, «различные авторы сходятся во мнении, что понятия «земля» и «почвы» являются неравнозначными. Тем не менее, часто эти понятия в земельно-правовых исследованиях приводятся как близкие или тождественные, особенно применительно к охране земель сельскохозяйственного назначения, где целью охраны является поддержание плодородия поверхностного слоя земли - почвы, который необходим для производства сельскохозяйственной продукции»[4]. Обобщив точки зрения российских ученых, И.С. Иващук справедливо отмечает, что отсутствие дефиниции почв создает объективные сложности в регулировании отношений по их использованию и охране. Поэтому в качестве базового понятия «почвы» можно использовать определение, изложенное в ст. 2 Экологического кодекса Республики Татарстан, согласно которого почвы - естественный или измененный в результате хозяйственной деятельности компонент природной среды, представляющий собой поверхностный слой земли, состоящий из минеральных и органических веществ, воды, воздуха, почвенных организмов и продуктов их жизнедеятельности.

Водный кодекс РФ в ст. 1 определяет, что поверхностные и подземные воды составляют водные ресурсы и под ними понимаются воды, которые находятся в водных объектах и используются или могут быть использованы.

Под водными объектами понимаются природный или искусственный водоем, водоток либо иной объект, постоянное или временное сосредоточение вод в котором имеет характерные формы и признаки водного режима. Водные объекты подразделяются на поверхностные и подземные. К числу первых относятся моря или их отдельные части (проливы, заливы, в том числе бухты, лиманы и другие); водотоки (реки, ручьи, каналы);

водоемы (озера, пруды, обводненные карьеры, водохранилища); болота; природные выходы подземных вод (родники, гейзеры); ледники, снежники. К подземным водным объектам относятся бассейны подземных вод и водоносные горизонты.

Атмосферный воздух является важным компонентом окружающей среды, неотъемлемой частью среды обитания человека, растений и животных. Как объект правового регулирования атмосферный воздух - жизненно важный компонент окружающей среды, представляющий собой естественную смесь газов атмосферы, находящуюся за пределами жилых, производственных и иных помещений (ст. 1 Федерального закона от 4 мая 1999 года № 96-ФЗ «Об охране атмосферного воздуха»).

Юридическое определение «растительный мир» действующее законодательство не содержит. В научных статьях понятия «растительный мир» и «флора» часто употребляются как синонимы. Как отмечается, в широком смысле юридическое понятие «растительный мир» включает совокупность всех диких растений, в том числе лесную растительность[6]. Лесной кодекс РФ в ст. 3 использует термины «лес, лесные насаждения, древесина и иные добытые лесные ресурсы». Анализ лесного законодательства позволяет прийти к выводу о том, что лес не включается в состав растительного мира. Между тем, отдельные ученые, в частности, В.К. Быковский, наоборот, полагают, что «лес - достаточная совокупность древесно-кустарниковой и иной растительности, произрастающей на земельном участке; критерии признания древесно-кустарниковой растительности лесом разрабатываются уполномоченным органом исполнительной власти»[2]. Поэтому необходим, на наш взгляд, специальный федеральный закон о растительном мире, в котором и будет определено понятие «растительный мир».

На основании преамбулы Федерального закона от 24 апреля 1995 г. № 52-ФЗ «О животном мире» животный мир является достоянием народов Российской Федерации, неотъемлемым элементом природной среды и биологического разнообразия Земли, возобновляющимся природным

ресурсом, важным регулирующим и стабилизирующим компонентом биосферы, всемерно охраняемым и рационально используемым для удовлетворения духовных и материальных потребностей граждан Российской Федерации. Как объект правового регулирования животный мир – это совокупность живых организмов всех видов диких животных, постоянно или временно населяющих территорию Российской Федерации и находящихся в состоянии естественной свободы, а также относящихся к природным ресурсам континентального шельфа и исключительной экономической зоны Российской Федерации (ст. 1).

Статья ст. 54 Федерального закона «Об охране окружающей среды» регулирует охрану озонового слоя. Понятие озонового слоя содержится в Венской конвенции об охране озонового слоя (1985). «Озоновый слой» - слой атмосферного озона над пограничным слоем планеты.

Природный объект - естественная экологическая система, природный ландшафт и составляющие их элементы, сохранившие свои природные свойства.

Природно-антропогенный объект - природный объект, измененный в результате хозяйственной и иной деятельности, и (или) объект, созданный человеком, обладающий свойствами природного объекта и имеющий рекреационное и защитное значение.

Таким образом, под системой природоресурсного законодательства понимается совокупность последовательно расположенных нормативных правовых актов, регулирующих общественные отношения по использованию и охране природных ресурсов. Более развернутое определение системы природоресурсного законодательства предлагает И.Б. Калинин [5].

Система любого законодательства должна отражать особенности предмета, метода, механизма правового регулирования общественных отношений. Поэтому система природоресурсного законодательства состоит из ряда законодательных подсистем: земельного законодательства, законодательства о недрах, законодательства в области охраны и использования животном мире, лесного законодательства, водного

законодательства, законодательства об озоновом слое и околоземном космическом пространстве.

Литература

1. Бринчук М.М. Экологическое право: Учебник. М., 2009; Экологическое право: Учебник / Под ред. С.А. Боголюбова. М., 2006; Экологическое право: Учебник / Отв. ред. Г.Е. Быстров, Н.Г. Жаворонкова, И.О. Краснова. М., 2007.
2. Быковский В.К. Использование лесов в Российской Федерации: правовое регулирование. М.: Волтерс Клувер, 2009. 232 с.
3. Голиченков А.К. Экологическое право России: Словарь юридических терминов: Учеб. пособие. 2-е изд. М., 2012.
4. Иващук И.С. Почвы как объект правовой охраны // Экологическое право. 2011. № 6. С. 9 - 14.
5. Калинин И.Б. Природоресурсное право. Основные положения. – Томск, 2000.- С.39-40.
6. Кузнецов А.П., Короткова А.П. Международно-правовые основы охраны флоры // Международное публичное и частное право. 2006. № 6.
7. Правовая охрана природы: Учебник для высш. юрид. учеб. заведений СССР / Под ред. В.В. Петрова. М.: Изд-во Московского ун-та, 1980. С. 56 – 57.
8. Природоресурсное законодательство в условиях модернизации экономики России: современные проблемы развития: монография / В.Б. Агафонов, В.К. Быковский, Г.В. Выпханова и др.; под ред. Н.Г. Жаворонковой. М.: Норма, Инфра-М, 2014. 160 с.

Гайворонська Т. М.

УкрДУЗТ, доцент

Перспективні підходи щодо формування системи правових норм на транспорті, в тому числі земельно-правових

Основними передумовами формування системи міжнародних транспортних Державою підписані необхідні міжнародні меморандуми, угоди та протоколи. Україна вступила в міжнародні транспортні структури і почала створювати необхідну правову базу по міжнародним транспортним коридорам. На сьогоднішній день територією коридорів на території України є її вигідне геополітичне положення. Україні проходять 4 міжнародні транспортні коридори, в тому числі 3 – обслуговують залізниці, протяжність яких складає 2456 км.

Теоретичне визначення міжнародного транспортного коридору (МТК) передбачає комплекс наземних і водних транспортних магістралей з відповідною інфраструктурою на визначеному напрямку, включаючи допоміжні споруди (під'їзні шляхи, прикордонні переходи, сервісні пункти, вантажні та пасажирські термінали, устаткування для управління рухом), організаційно-технічні заходи, законодавчі та нормативні акти, які забезпечують перевезення вантажів і пасажирів на рівні, що відповідає вимогам Європейського Співтовариства.

Таким чином, заплановані транспортні зв'язки вимагають створення єдиної мережі транспортних коридорів по Україні, яка практично покриває існуючу мережу основних магістральних ходів країни. Такий підхід організації МТК на українській території з урахуванням взаємодії усіх учасників перевезень у міжнародному сполученні потребує спеціального правового регулювання. Воно полягає у створенні необхідних правових умов для досягнення оптимальної узгодженості (балансу) інтересів як держави, так і всіх учасників перевезень. Завдяки розвинутій транспортній мережі ключова роль транспортування відводиться залізничному транспорту, який є провідною галуззю в дорожньо-транспортному комплексі країни.

У зв'язку з цим, доцільно передовсім переглянути оновлену нормативну базу цієї галузі транспорту. По-перше, відповідно до Закону України "Про особливості утворення публічного акціонерного товариства залізничного транспорту загального користування», постанови Кабінету

Міністрів України від 25 червня 2014 року № 200 «Про утворення публічного акціонерного товариства «Українська залізниця» розроблено проект Статуту публічного акціонерного товариства «Українська залізниця», яким передбачено насамперед розділення функцій: господарська функція передається публічному акціонерному товариству «Українська залізниця», а функція державного управління галуззю – Міністерству інфраструктури. Акціонування галузі передбачає внесення змін і доповнень в діюче законодавство, а також розроблення більш ніж 50 інших нормативно-правових актів. По-друге, на сьогоднішній день Укрзалізниця оприлюднила на своєму офіційному сайті для обговорення текст проекту Закону України «Про залізничний транспорт України». Не вдаючись до висвітлення його багатьох позитивних сторін, можна констатувати так, що всі вони мають істотне значення для підвищення ефективності галузі і відповідають потребам сучасного період розвитку транспортного законодавства, який вимагає новий підхід до правової регламентації і систематизації норм транспортного законодавства.

По-третє, з аналізу положень як чинних так і вищерозглянутих проектів нормативних актів на транспорті, вбачається, що нам необхідно зупинитись на одному із особливо актуальних транспортних питань сьогодення, а саме, визначенні правового положення міжнародних транспортних коридорів. Така необхідність пояснюється відсутністю спеціального нормативного акту, який би регулював комплексно і збалансовано всі головні питання, пов'язані з міжнародними транспортними коридорами за участю всіх видів транспорту України, в тому числі і земельно-правові відносини. Пропонуємий нормативний акт можна було б назвати як: «Положення про правове регулювання міжнародних транспортних коридорів». Доцільно було б щоб він був затверджений Постановою Кабінета Міністрів України. Характерною особливістю даного нормативного акту буде комплексність, з якою пов'язано включення до його змісту норм різних галузей права: земельного, лісового, екологічного, транспортного, міжнародного приватного та інших. Найбільш прийнятними

складовими структури пропонуємого Положення про правове регулювання міжнародних транспортних коридорів можуть бути розділи, присвячені загальним положенням; транспортній системі України; міжнародно-правовому регулюванню питань, пов'язаних з МТК; заключні положення.

Розуміється, запропонована структура нормативного акту є примірною, але вона віддзеркалює його основний зміст.

Гафурова О.В.

Національний університет біоресурсів

і природокористування України,

доцент кафедри аграрного, земельного

та екологічного права ім. академіка В.З.Янчука

Деякі питання агрохімічної паспортизації земель

Згідно з даними, наведеними у Законі України від 21 грудня 2010 р. «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року», частка земель, забруднених в процесі антропогенної діяльності людини, складає близько 20 відсотків всіх земель сільськогосподарського призначення. Як слушно зазначає П.Ф. Кулинич, безсистемне, нераціональне, виснажливе використання сільськогосподарського земельного фонду України як в радянські часи, так і в період незалежності спричинило настання масштабної деградації ґрунтового покриву [2, с. 517]. Тому, з метою здійснення державного контролю за зміною показників родючості та забруднення ґрунтів токсичними речовинами і радіонуклідами, раціонального використання земель сільськогосподарського призначення, ще у 1995 році було запроваджено суцільну агрохімічну паспортизацію всіх земель сільськогосподарського призначення на території України, яка мала бути проведена у період до 2000 року (п. 2 Указу Президента України від 2 грудня 1995 р. № 1118). Але

вказані заходи так і не були здійснені. Це зумовило прийняття ряду нормативно-правових актів, в яких передбачалися подальші дії в зазначеній сфері. Зокрема, Програмою діяльності Кабінету Міністрів України «Назустріч людям», ставилося завдання у 2005 році розробити проект Закону України «Про державну агрохімічну паспортизацію земель сільськогосподарського призначення» (п. 304 постанови Кабінету Міністрів України від 6 травня 2005 р. № 324). В подальшому, необхідність проведення державної агрохімічної паспортизації таких земель з видачею їх власникам відповідних документів державного зразка передбачалась Указом Президента України від 7 квітня 2006 р. № 295 «Про цільовий план Україна – НАТО на 2006 рік у рамках плану дій Україна – НАТО», з призначенням строку виконання протягом року (п. 3), а також в Програмі діяльності Кабінету Міністрів України "Український прорив: для людей, а не політиків" (п. 3.6 постанови Кабінету Міністрів України від 16 січня 2008 р. № 14). Одним із останніх нормативно-правових документів, в яких визначається необхідність проведення агрохімічної паспортизації є Стратегія розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2013 р. № 806-р. Недивлячись на систематичне прийняття таких «програмних» документів, процес агрохімічної паспортизації земель залишається незавершеним до цього часу.

Згідно з Законом України від 19 червня 2003 р. «Про державний контроль за використанням та охороною земель», агрохімічна паспортизація земель сільськогосподарського призначення — обов'язкове агрохімічне обстеження ґрунтів з видачею агрохімічного паспорта поля, земельної ділянки, в якому фіксуються початкові та поточні рівні забезпечення поживними речовинами ґрунтів, рівні їх забруднення токсичними речовинами та радіонуклідами (ст. 1). Її дані використовуються в процесі регулювання земельних відносин при: передачі у власність або наданні в користування, в т. ч. в оренду, земельної ділянки; зміні власника земельної ділянки або землекористувача; проведенні грошової оцінки земель; визначенні розмірів плати за землю; здійсненні контролю за станом

родючості ґрунтів (ст. 37 Закону України 19 червня 2003 р. «Про охорону земель»). Слід звернути увагу, що в спеціальних законодавчих актах, якими регулюються відносини в зазначеній сфері (зокрема, в Земельному кодексі України, Законах України від 6 жовтня 1998р. «Про оренду землі» та від 11 грудня 2003р. «Про оцінку земель») не згадується про необхідність проведення агрохімічної паспортизації у вищеперерахованих випадках, що на практиці призводить до ряду негативних наслідків. Як приклад, розглянемо новели законодавства у сфері оренди земель сільськогосподарського призначення. Так, Законом України від 12 лютого 2015 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення умов ведення бізнесу (дерегуляції)» скасовано ряд істотних умов договору оренди землі, які давали можливість орендодавцеві контролювати її використання орендарем (наприклад, умови використання та цільове призначення земельної ділянки, умови збереження стану об'єкта оренди, визначення сторони, яка несе ризик випадкового пошкодження (знищення) об'єкта оренди). Тому, не можна не погодитись із думкою, що таке спрощення порядку укладення та виконання договорів оренди земель, вигідне орендарям, але порушує конституційне право власності селян-орендодавців сільськогосподарських угідь та може призвести до значних матеріальних втрат [3, с. 53]. Адже орендарі практично не несуть відповідальність за погіршення стану орендованих земельних ділянок. Якщо б при укладенні договору оренди земель сільськогосподарського призначення використовувалися дані агрохімічного паспорта земельної ділянки, останні були б позбавлені такої можливості. Оскільки зобов'язувалися повернути земельну ділянку у стані не гіршому, порівняно з тим, у якому одержали її в оренду. Причому значення таких даних підвищується в умовах введення мінімального 7 річного строку, на який повинні укладатися договори оренди земель сільськогосподарського призначення (ст. 19 Закону України «Про оренду землі»). Зважаючи на вищезазначене, можна стверджувати, що обов'язкове проведення агрохімічної паспортизації земель сільськогосподарського призначення є не

тільки одним із шляхів збереження їх якісних характеристик, а й забезпечення захисту прав їх власників.

З метою створення ефективного механізму проведення агрохімічної паспортизації земель, у науковій літературі пропонується внесення відповідних змін до Земельного кодексу України щодо обов'язкової наявності при передачі земельної ділянки у власність та користування, у т.ч. на умовах оренди, агрохімічного паспорта земельної ділянки [1, с. 35]. Враховуючи, що вказані відносини регулюються Законом України «Про оренду землі», вважаємо за необхідне передбачити в ньому положення щодо врахування даних агрохімічного паспорта при укладенні договорів оренди земель сільськогосподарського призначення.

Перелік використаних джерел:

1. Єлькін С.В. Межі здійснення прав на землю агроландшафтів / С. В. Єлькін // Сучасні досягнення наук земельного, аграрного та екологічного права: Зб. матеріалів круглого столу (24 травня 2013 р.). / за ред. Шульги М.В., Саннікова Д.В. – Харків : Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», Національна академія правових наук України, 2013. – С.34–35/

2. Кулинич П.Ф. Правові проблеми охорони і використання земель сільськогосподарського призначення в Україні: Монографія / П. Ф. Кулинич. – К.: Логос, 2011. – 688с.

3. Кулинич П.Ф. Проблема дерегуляції правового регулювання земельних відносин в Україні / П. Ф. Кулинич // Сучасні тенденції та перспективи розвитку аграрного, земельного і екологічного права: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (22-23 травня 2015 р.), присвяченої 90-річчю від народження академіка В.З. Янчува / за ред. В. М. Єрмоленка. - К.: Видавничий центр НУБіП України, 2015. – С. 50-54.

Гордєєв Володимир Іванович,
кандидат юридичних наук, доцент

Особливості надання земельних часток (паїв) на умовах оренди

Природоресурсне законодавство передбачає договірну форму використання природних ресурсів, в тому числі і на умовах оренди. Відповідно до законодавства на умовах оренди надаються в користування земельні ділянки, земельні частки (паї), водні об'єкти. Оренда вказаних об'єктів має свої особливості.

Так, відповідно до Закону України «Про порядок виділення в натурі (на місцевості) земельних ділянок власникам земельних часток (паїв)» власники земельної частки (паю) мають право на виділення їх у натурі (на місцевості) та набуття прав власності на виділені в натурі (на місцевості) земельні ділянки. Сертифікати на земельну частку (пай), є дійсними до виділення власникам земельних часток (паїв) у натурі (на місцевості) земельних ділянок та видачі їм державних актів на право власності на землю.

Проте в Україні не всі власники земельних часток (паїв) реалізували право на виділення земельної частки в натурі. В зв'язку з чим вони надають свої земельні частки (паї) в користування іншим суб'єктам на умовах оренди. Земельне законодавство передбачає таку можливість. Основними нормативними актами, якими регулюється оренда земельних часток (паїв) є: Наказ Держкомзему України від 17.01.2000 року №5, яким затверджений Типовий договір оренди земельної частки (паю), а також Постанова Кабінету Міністрів України від 24.01.2000 року №119, якою затверджений Порядок реєстрації договорів оренди земельної частки (паю). Проте вказані нормативні акти були прийняті більше 15 років тому назад, а тому їх застосування повинне здійснюватися з урахуванням положень Земельного кодексу та законів України.

В зв'язку з чим необхідно звернути увагу на наступне: по-перше, відповідно до Типового договору оренди земельної частки (паю) в предметі договору повинно чітко вказуватися розміщення земельної частки (паю) в межах відповідної земельної ділянки, виділеної в натурі єдиним масивом. Однак стаття 79-1 ЗК України, яка набрала юридичну силу з 01.01.2013 року, вказує, що земельна ділянка вважається сформованою з часу присвоєння кадастрового номеру та внесення інформації про неї до Державного земельного кадастру. В свою чергу в ст.4 Закону України «Про порядок виділення в натурі (на місцевості) земельних ділянок власникам земельних часток (паїв)» надається визначення єдиного земельного масиву. Тому громадяни, які бажають надати свої земельні частки (паї) в користування на умовах оренди, повинні в першу чергу звернутися з відповідними заявами до сільської ради або районної державної адміністрації про формування єдиного земельного масиву з присвоєнням цій земельній ділянці кадастрового номеру. На нашу думку, відсутність сформованої земельної ділянки, в межах якої знаходяться земельні частки (паї), дозволяють стверджувати про відсутність у власника земельної частки (паю) права на укладання договору оренди. Договори оренди земельної частки (паю) укладені після 01 січня 2013 р. без формування земельної ділянки повинні визнаватися недійсними або неукладеними.

По-друге, згідно п. 4 Порядку реєстрації договорів оренди земельної частки (паю) від 24.01.2000 року № 119 датою реєстрації договору оренди є дата внесення відповідного запису до Книги реєстрації. Тому відсутність їх реєстрації, відповідно до затвердженої форми книги, підтверджує факт не укладання договору оренди. Крім того, для реєстрації договору оренди орендодавець подає особисто або надсилає поштою до відповідного комітету органу місцевого самоврядування: договір оренди у двох примірниках, сертифікат на право на земельну частку (пай). Аналіз судової практики підтверджує порушення вказаного порядку реєстрації договорів оренди, так як в більшості випадків реєстрація здійснюється за заявами орендаря, а не орендодавця.

По-третє, в окремих випадках власники земельних часток (паїв) не реалізують надано право оренди земельної частки (паю) та не здійснюють оформлення право власності на земельну ділянку шляхом виділення земельної частки (паю) в натурі. В цьому випадку земельні частки (паї) вважаються нерозподіленими (не витребуваними). Згідно листа Держкомзему України від 09.01.2002 земельна частка (пай) залишається не витребуваною, коли особа, якій належить зазначене право, не реалізує його. Виходячи з цього, не витребувана земельна ділянка - це ділянка, щодо якої її власник або користувач не реалізує належні йому права, тобто не оформлює право власності на неї (шляхом виділення в натурі (на місцевості) належної йому земельної частки (паю) і отримання державного акта на право приватної власності на землю) або не надає в оренду належну йому земельну частку (пай).

Між тим земельні частки (паї) належать до категорії земель сільськогосподарського призначення. Тому, держава зацікавлена в постійному використанні цих земель за цільовим призначенням. Тому не випадково в ст. 13 Закону України «Про порядок виділення в натурі (на місцевості) земельних ділянок власникам земельних часток(паїв)» закріплюється, що нерозподілені (не витребувані) земельні ділянки за рішенням відповідної сільської, селищної, міської ради чи районної державної адміністрації можуть передаватися в оренду для використання за цільовим призначенням на строк до моменту отримання їх власниками державних актів на право власності на земельну ділянку, про що зазначається у договорі оренди земельної ділянки. Аналогічну позицію висловив і Вищий адміністративний суд України в своїй Ухвалі від 23.06.2015 у справі № К/800/19463/14, вказав: «До отримання державних актів на право власності на земельну ділянку замість сертифікатів на право на земельну частку (пай), такі земельні частки є не витребуваними, власники таких ділянок вважаються відсутніми, тому дані землі можуть бути передані районною державною адміністрацією на умовах оренди у користування фізичним або юридичним особам».

Григор'єва Х. А.

*к.ю.н., доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

***Кластерний підхід як принцип правового регулювання
природоресурсних відносин***

В Україні кризові явища проявляються у багатьох сферах суспільних відносин: агробізнесі, видобувній промисловості, енергетиці тощо – галузях, які активно використовують природні ресурси. Наявність одночасної сукупності проблем у різних галузях економіки та суспільного життя вимагають перегляду основних положень їхнього правового регулювання та пошуку нових ефективних засадничих принципів регламентації таких відносин особливо в аспекті природокористування. Чітко окреслюється нагальна необхідність розробки певного інтегрованого, оптимального підходу до правового регулювання не окремих сфер діяльності, а їхнього єдиного взаємопов'язаного комплексу, що найбільш достовірно відображає дійсність. На нашу думку, відносини, які виникають на локалізованих територіях, що мають характерний для цієї місцевості сформований аграрний, промисловий, туристично-рекреаційний чи інший сектор, доцільно регулювати із застосуванням кластерного підходу. У зв'язку з цим актуалізується питання щодо поняття кластеру, зокрема за законодавством України. Системний аналіз сучасної нормативно-правової бази на предмет регламентації кластерних відносин дозволяє зробити деякі висновки.

По-перше, незважаючи на неодноразове використання нормотворцем поняття кластеру у багатьох нормативно-правових актах, у законодавстві зберігається прогалина щодо універсального визначення даного поняття. Так, у Концепції Загальнодержавної програми розвитку малого і середнього підприємництва на 2014-2024 роки, схваленій розпорядженням Кабінету

Міністрів України від 28 серпня 2013 року, вказано, що розвитку бізнесу сприятиме визначення на законодавчому рівні поняття «кластеризація». Однак легальної дефініції не розроблено до нині. Незначним кроком вперед у даному питанні стало надання визначення кластерним об'єднанням у Порядку формування плану-графіка проведення документальних планових перевірок платників податків, затвердженому наказом Міністерства фінансів України від 02 червня 2015 року. Відповідно до цього акту кластерне об'єднання вживається у значенні групи суб'єктів господарювання – юридичних осіб з централізованим управлінням виробничою, фінансовою та комерційною діяльністю. Слід підкреслити, що таке розуміння кластеру характерне для українських реалій, однак воно є надзвичайно вузьким та суттєво відрізняється від загальноприйнятого у світі. Справа у тому, що кластер в Україні розуміється найчастіше як частина підприємств одного холдингу, які функціонують у одній зі сфер діяльності цього холдингу. У світовій практиці кластер розуміється як «об'єднання взаємопов'язаних і взаємодоповнюючих підприємств, організацій, установ і зв'язаних із ними за географічною та функціональною ознаками органів державного управління, наукових закладів, інших інфраструктурних складових, працюючих на певній території, з певною метою» (М. Портер).

По-друге, у законодавстві України спостерігається тенденція, відповідно до якої поняття кластеру фігурує переважно у документах програмного характеру. Це вказує на намагання ввести дане поняття у законодавство та практику, але такі заходи виявляються неієвними з огляду на низький рівень ефективності виконання державних програм, концепцій та стратегій в Україні.

По-третє, вітчизняне законодавство пов'язує утворення кластерів з активним розвитком різних видів діяльності. Для ілюстрації цього висновку можна вказати на появу кластерного підходу в наступних сферах: а) *агробізнес* (розпорядження Кабінету Міністрів України Про схвалення Стратегії розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року від 17 жовтня 2013 року); б) *інноваційна та наукова діяльність* (Угода про

асоціацію між Україною та ЄС від 27 червня 2014 року; розпорядження Кабінету Міністрів України Про схвалення Концепції реформування державної політики в інноваційній сфері від 10 вересня 2012 року); в) *морське господарство* (розпорядження Кабінету Міністрів України Про затвердження орієнтовного плану законопроектних робіт на 2015 рік від 22 липня 2015 року); г) *промисловість* (розпорядження Кабінету Міністрів України Про схвалення Концепції Державної цільової економічної програми розвитку легкового автомобілебудування на період до 2020 року); г) *туристично-рекреаційна діяльність* (розпорядження Кабінету Міністрів України Про затвердження плану заходів на 2010-2011 роки із створення інноваційно-технологічного кластера "Сорочинський ярмарок" для сприяння розвитку сільських територій від 27 січня 2010 року); д) *національна безпека та оборона* (Указ Президента Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» від 12 січня 2015 року). Впадає в очі відсутність серед перерахованих сфер суспільних відносин природоресурсної складової. На нашу думку, введення кластерного підходу в якості новітнього принципу природоресурсного законодавства посприяло б ефективному регулюванню відповідних правовідносин. Основною перевагою застосування даного принципу є врахування об'єктивних особливостей, які притаманні комплексу господарських, соціальних, екологічних, управлінських та інших відносин, що складаються в межах певного кластеру. Цей підхід передбачає не формальне встановлення загальнодержавного правового режиму використання природних ресурсів на території кластеру, а розробку спеціальних складових правового режиму, що враховують характерні для цього кластеру навантаження на навколишнє природне середовище, профілювання на активне використання конкретних природних ресурсів, підвищений рівень екологічної небезпеки та інші специфічні фактори. Позитивною рисою застосування кластерного підходу є врахування суб'єктного фактору – інтересів суб'єктів господарювання, наукових та управлінських установ, інтересів населення, що проживає у межах кластеру, під час регулювання природоресурсних відносин. Кластерний підхід у

поєднанні з іншими принципами природоресурсного права наблизить правове регулювання природокористування до об'єктивно існуючих вимог.

Гурова А. М.

*Аспірантка Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України*

Перспективи правової регламентації відносин з використання ресурсів навколоземного космічного простору

Космічний науково-технічний потенціал України помножений на фінансові можливості Європейського співтовариства створює необхідні умови для співпраці у сфері використання ресурсів навколоземного космічного простору (далі - НКП). Підґрунтям для такого твердження може слугувати ратифікація ВРУ 15.07.2015 суттєво оновленої угоди «Про науково-технологічне співробітництво» між Україною та Європейським Союзом, яка в фінансовому плані відкриває додаткові можливості для використання ресурсів 8-ї Рамкової програми ЄС «Горизонт 2020», а в юридичному аспекті передбачає формування правового поля для співробітництва у сфері наукових та технологічних досліджень, зокрема, у галузях навколишнього середовища, включаючи спостереження Земної поверхні та транспорту [2].

Вказане свідчить про перехід України до більш інтегрованої форми зв'язків з Європейським Союзом та її активну роль у вирішенні питань, обумовлених космічною діяльністю, одним з яких є забезпечення довготермінової стабільності космічного простору⁴, що обов'язково повинно знайти відображення в правовому регулюванні. Адже, на сьогодні воно не відрізняється повнотою, зокрема, досі відсутні правила реєстрації космічних

⁴ Зокрема, на сьогодні Інститут технічної механіки, КБ «Південне» та Міжнародний центр космічного права є партнерами діючого проекту «LEOSWEEP» щодо активного видалення космічного сміття за допомогою іонних променів, що фінансується під егідою 7-ї Рамкової програми ЄС щодо досліджень та інновацій.

апаратів, а питання охорони НКП від засмічення регулюється тільки стандартом УРКТ-11.03 «Правила космічної діяльності в Україні: Обмеження засмічення навколоземного космічного простору при експлуатації космічної техніки», виконання якого не забезпечене правовим механізмом реалізації.

Означені проблеми мають бути вирішені, так як належне правове підґрунтя поряд із технічним потенціалом становить важливий фактор для активізації діяльності України в космосі. Очевидним вбачається, що здійснюватиметься це шляхом запозичення вже активно використовуваних правових норм партнерів, з якими співпрацюватиме Україна. В цьому контексті слід відзначити Європейський кодекс поведінки для пом'якшення проблеми космічного сміття (European code of Conduct for Space Debris Mitigation) від 28.06.2004 (далі - Кодекс), яким керується ЄКА.

Кодекс є збіркою рекомендацій та заходів, виконання яких здійснюється на добровільній основі ЄКА, національними космічними агентствами в межах Європи та їхніми контрагентами, а також поширюється на космічні проекти, що здійснюються в Європі або європейською компанією за межами Європи, включно з операторами. При цьому передбачається можливість надання його нормам обов'язковості за допомогою юридичних інструментів держав-членів. Тобто вказаний документ є рамковим, адже встановлює загальні вимоги, ступінь виконання яких визначається самими державами, що визнають його умови. Про індивідуальний підхід до імплементації норм кодексу, залежно від космічної політики кожної з держав, свідчить положення про те, що операції на етапі завершення експлуатації враховують вимоги безпеки, які різняться в кожній з держав запуску.

Одним з ключових в цьому Кодексі є імперативне положення про розробку плану пом'якшення проблеми космічного сміття, який навіть за умов неможливості виконання вимог Кодексу повинен бути складеним з обґрунтуванням допущених невідповідностей. Саме в цьому документі повинні конкретизуватися пропоновані Кодексом заходи відповідно до завдань запланованого проекту операції. До таких заходів належать:

лімітування кількості елементів залежно від кількості ракет, що плануються до запуску (1 ракета – 1 ступінь, декілька ракет – максимум два ступені), забезпечення ідентифікації компонентів та пристроїв, що є потенційним космічним сміттям, порядок та строки проведення пасивації, запобігання несприятливим наслідкам повернення, діяльність відповідно до шкали прерогатив усунення космічного об'єкта та інші [3]

Дослідження змісту цього документа в його порівнянні з вищевказаним технічним стандартом України дає можливість виявити спільність механізмів убезпечення космічного простору від утворення космічного сміття, зокрема вимога про розробку планів щодо обмеження засмічення НКП та їх обґрунтування, особливості порядку усунення космічних об'єктів для низької навколоземної та геостаціонарної орбіт, строки та способи пасивації. [1]

Тож, в цілому узгодити відповідні положення реально, за винятком хіба що складнощів, що можуть виникнути з ідентифікацією складових компонентів і пристроїв, у зв'язку з відповідною прогалиною в національному законодавстві. Розходження ж змісту зазначених документів обумовлюється специфікою їх природи, перший з яких є політико-правовим, а другий - технічним та його зміст не виходить за межі допустимої першим дискреції. Таким чином, вбачаємо за доцільне запропонувати відповідно до п. 2.2 Кодексу [3] ввести чинні рекомендації стандарту без конкретизації специфічно технічних моментів в правове поле задля забезпечення юридичної обов'язковості встановлених в ньому правил.

Список використаних джерел:

1. Обмеження засмічення навколоземного космічного простору при експлуатації космічної техніки: Правила космічної діяльності в Україні (УРКТ-11.03). – Київ: НКАУ, 2006

2. Угода між Україною та Європейським Співтовариством про наукове і технологічне співробітництво [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_194.

3. European Code of Conduct for Space Debris Mitigation, Issue 1.0, 28 June 2004 \\[web-source] <http://www.unoosa.org/documents/pdf/spacelaw/sd/>

*Дейнега М.А.,
Національний університет біоресурсів і
природокористування України,
старший викладач кафедри аграрного, земельного та
екологічного права імені академіка В.З. Янчука,
кандидат юридичних наук*

***Теоретико-правові підходи до визначення об'єкта природоресурсних
правовідносин***

Нині у науковій доктрині визначення об'єкта природоресурсних правовідносин викликає чимало дискусій. Це пояснюється відсутністю комплексного дослідження теоретичних засад природоресурсних правовідносин, складністю предмета правового регулювання, різноманітністю методологічних підходів, неоднаковим розумінням системи природоресурсного права. В умовах наявності великої кількості наукових поглядів на зазначене явище актуальною залишається проблема щодо формування єдиного підходу до розуміння об'єкта природоресурсних правовідносин. Оскільки, як слушно зазначає В.М. Єрмоленко, об'єкт у структурі правовідносин утворює внутрішні функціональні зв'язки, що краще піддаються правовому регулюванню, а це, безперечно, сприяє усталеності правовідносин як окремої системи [3, с. 11].

Об'єкти природоресурсних правовідносин – це ті блага, з приводу яких між суб'єктами виникають, змінюються чи припиняються природоресурсні правовідносини. З урахуванням наявних наукових підходів, для визначення та характеристики об'єкта природоресурсних правовідносин необхідним є дослідження змісту таких понять, як: природний об'єкт і природний ресурс.

Природний об'єкт, на думку В.В. Петрова, – це складова частина природного середовища, що охороняється законом, відрізняється природним характером свого походження, відсутністю вартості, станом в екологічній системі природи, виконанням екологічної, економічної, культурно-оздоровчої функцій [8, с. 206]. Вчений визначає «природні ресурси» у широкому аспекті як всі природні блага, що призначені для задоволення потреб людини, й у вузькому – як природні джерела задоволення потреб матеріального виробництва [8, с. 205]. Природний об'єкт, як зазначає науковець, представляє собою завершений екологічний комплекс, що взаємодіє з навколишнім і соціальним середовищем на основі екологічних, економічних функцій, які він виконує. Об'єктом права користування може бути юридично визначена частина природного об'єкта. У процесі використання природного об'єкта з нього вилучається речовина або через нього споживається та чи інша корисна властивість, що задовольняє потреби людей. Така речовина, що входить у склад природного об'єкта, чи його корисна властивість, називається природним ресурсом. Тому природні ресурси є частиною природного об'єкта, який виступає в якості джерела задоволення матеріальних, економічних потреб та інтересів людини [7, с. 357].

Андрейцев В.І. звертає увагу на те, що природноресурсові відносини складаються переважно з приводу використання і відновлення конкретних природних ресурсів як основного засобу господарювання, виробництва й умови життєдіяльності людини, для задоволення духовних, матеріальних, лікувальних, естетичних, рекреаційних, культурно-виховних та інших потреб [1, с. 97]. При цьому, деякі науковці розглядають природні ресурси у широкому і вузькому значенні. До природних ресурсів у широкому значенні відносять усі природні блага, що слугують задоволенню потреб людини, а у вузькому – природні джерела для задоволення потреб матеріального виробництва [9, с. 201].

Природні об'єкти як складові частини або компоненти навколишнього природного середовища, на думку І.І. Каракаша, мають ознаки природного

походження і знаходяться в екологічному взаємозв'язку з природними системами, здатні виконувати екологічну функцію й забезпечувати якість середовища існування людини та суспільства [5, с. 93]. Природні ресурси у буквальному значенні є джерелами споживання. Під ресурсом у вузькому змісті розуміють джерело економічного споживання. У широкому розумінні природні ресурси – це джерела споживання людиною і суспільством для задоволення своїх економічних, екологічних, оздоровчих, культурних, естетичних, духовних та інших потреб. Поняття «природний об'єкт» відбиває екологічну сторону складової довкілля, а поняття «природний ресурс» – економічну сторону як об'єкта споживання [5, с. 94].

Аналогічних наукових поглядів дотримується й Г.В. Анісімова, яка під природними об'єктами розглядає складову частину навколишнього природного середовища або все довкілля у цілому, наділене ознаками природного походження, може виконувати різноманітні екологічні функції та забезпечувати якість середовища для людини [2, с. 6–7]. Поняття природного об'єкта відбиває екологічний фактор. Природні об'єкти становлять невід'ємні компоненти навколишнього природного середовища, а природні ресурси утворюють частину природних об'єктів, які використовуються як джерела задоволення різних інтересів людини. Природні ресурси – це джерело споживання, задоволення економічних потреб [2, с. 7].

Поряд з цим, науковці вказують на те, що прийнято говорити про охорону навколишнього природного середовища та використання його ресурсів. Під охороною мається на увазі конкретний відособлений природний об'єкт, а під використання – споживання його ресурсів. В еколого-правовому розумінні не можна охороняти те, що підлягає споживанню, а те, що не використовується, не потребує охорони [2, с. 7; 5, с. 93]. У зв'язку з цим, у чинному законодавстві щодо природних ресурсів вживається термін «раціональне використання» і «відтворення» як форма еколого-правової охорони природних об'єктів.

Краснова М.В. звертає увагу на те, що до об'єктів слід відносити матеріальні та нематеріальні соціальні цінності, на які спрямовані

правовідносини. Науковець розглядає природні ресурси як матеріальні і нематеріальні блага. Так, природні ресурси як матеріальні блага – це частини природи, або ж природних об’єктів, що залучені в господарський обіг та які в силу притаманним їм якостям можуть використовуватися людиною, суспільством і державою для задоволення багаточисельних потреб. Природні ресурси як нематеріальні блага – це не залучені до господарського обігу природні об’єкти, що входять в екологічні системи як необхідні компоненти та внаслідок виконуваних екологічних, лікувально-оздоровчих, рекреаційних, науково-пізнавальних, естетичних та інших функцій мають особливе значення для задоволення потреб середовища життєдіяльності людини і суспільства [6, с. 69–70]. Крім того, М.В. Краснова зазначає, що у межах науки підтверджується економічний атрибут природи, коли об’єктами правового регулювання розглядаються виключно природні ресурси, які хоч фактично і мають зв’язки з природою (мають природне походження, пов’язані з навколишнім природним середовищем, виконують функції життєзабезпечення тощо), проте можуть перебувати у цивільному обігу та щодо яких можуть вчинятися певні юридично значимі дії [6, с. 65].

Природні ресурси, як вказує І.Б. Калінін, представляють собою сукупність речовин або якостей природних об’єктів, корисні властивості яких використовуються або можуть бути використані людиною. Природний об’єкт – це обмежений у просторі комплекс взаємозалежних матеріальних елементів природи природного походження. Об’єктами природоресурсних правовідносин можуть бути тільки об’єкти природного походження, що знаходяться у навколишньому природному середовищі, а також природно-техногенні об’єкти [4, с. 105]. При цьому, загальним об’єктом природоресурсних правовідносин є певний природний ресурс. Разом із тим, у користування завжди надається не абстрактний ресурс, а зазначений у ліцензії, рішенні, договорі, угоді конкретний, індивідуалізований у певних межах природний об’єкт. Таким чином, безпосереднім об’єктом природоресурсних відносин є локалізований у просторі природний ресурс у певному природному об’єкті. І безпосередній, і загальний об’єкт

природоресурсних правовідносин є, найчастіше, матеріальними об'єктами. Але інтереси ресурсокористувачів можуть задовольнятися й шляхом використання нематеріальних благ [4, с. 105].

Отже, проаналізувавши наукові підходи представників вітчизняної і зарубіжної доктрини екологічного права, можна визначити, що природоресурсні правовідносини складаються з приводу використання та відтворення природних ресурсів – юридично визначеної частини навколишнього природного середовища, що має ознаки природного походження і знаходяться в екологічному взаємозв'язку з природними об'єктами, використовується або може бути використана як джерело задоволення потреб людини.

Перелік використаних джерел:

1. Андрейцев В.І. Екологічне право : курс лекцій : навч. посібник для юрид. фак. вузів / В.І. Андрейцев. – К. : Вентурі, 1996. – 208 с.
2. Анісімова Г.В. Об'єкти та суб'єкти екологічного права / Г.В. Анісімова // Екологічне право України : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / За ред. А.П. Гетьмана та М.В. Шульги. – Х. : Право, 2009. – 328 с.
3. Єрмоленко В.М. Об'єкт у структурі правовідносин / В.М. Єрмоленко // Юридична Україна. – 2004. – № 1. – С. 11–15.
4. Калинин И.Б. Природоресурсное право : учебное пособие / И.Б. Калинин. – Томск : Изд-во Том. ун-та, 2009. – 350 с.
5. Каракаш І.І. Види об'єктів екологічного права / І.І. Каракаш // Екологічне право України : підручник для студ. вищих навч. закладів / За ред. І.І. Каракаша. – Одеса : Фенікс, 2012. – 788 с.
6. Краснова М.В. Системність в теорії екологічного права : питання методології науки / М.В. Краснова / Екологічне право України : система та межі правового регулювання : матеріали Всеукраїнського науково-практичного круглого столу (м. Дніпропетровськ, 25 вересня 2015 р.) / Ред. кол. В.І. Андрейцев та ін. – Д. : НГУ, 2015. – 247 с.

7. Петров В.В. Экологическое право России : учебник / В.В. Петров. – М. : Изд-во БЕК, 1995. – 557 с.
8. Петров В.В. Экология и право / В.В. Петров. – М. : Юрид. лит., 1981. – 224 с.
9. Шемшученко Ю.С. Предмет і об'єкт екологічного права / Ю.С. Шемшученко // Екологічне право України. Академічний курс : підручник / Ю.С. Шемшученко (ред.). – К. : ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2008. – 720 с.

Дмитренко Ігор Миколайович
аспірант кафедри аграрного, земельного
та екологічного права ім. академіка В.З. Янчука
Національного університету біоресурсів
і природокористування України

Сільськогосподарське виробництво органічної продукції як один із чинників забезпечення біологічної безпеки

Сьогодні розвиток виробництва органічної продукції в світі є дуже актуальним, адже воно несе в собі низку важливих екологічних та соціальних переваг. Органічне виробництво сприяє покращенню стану здоров'я населення, збереженню навколишнього природного середовища, раціональному використанню ґрунтів та інших природних ресурсів.

Згідно Закону України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» від 3 вересня 2013 р. виробництвом органічної продукції вважається виробнича діяльність фізичних або юридичних осіб (у тому числі з вирощування та переробки), де під час такого виробництва виключається застосування хімічних добрив, пестицидів, генетично модифікованих організмів (ГМО), консервантів тощо, та на всіх етапах виробництва (вирощування, переробки) застосовуються методи, принципи та правила, визначені цим Законом для отримання

натуральної (екологічно чистої) продукції, а також збереження та відновлення природних ресурсів.

Згідно статті 33 Закону України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» державна підтримка суб'єктів господарювання, які здійснюють виробництво та обіг органічної продукції (сировини), надається відповідно до Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України», проте в зазначеному законі суб'єкти господарювання, що здійснюють виробництво та обіг органічної продукції не виокремлюються як такі. Тобто виробники органічної продукції можуть отримувати державну підтримку на загальних підставах, не маючи жодних преваг на ряду з традиційними товаровиробниками. Для виготовлення органічної продукції товаровиробнику необхідно прикласти більше зусиль та часу, крім того собівартість виробництва органічної продукції буде значно вищою ніж при традиційному товаровиробництві. Так, наприклад, традиційному товаровиробнику дозволяється використовувати отрутохімікати для боротьби з бур'янами, шкідниками й хворобами рослин, а також мінеральні добрива синтетичного походження, а виробнику органічної продукції потрібно вирощувати урожай без вищенаведених засобів. Тому вказаний вид сільськогосподарської діяльності не розвинутий належним чином в Україні.

В свою чергу, згідно Закону України «Про систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично-модифікованих організмів» від 31 травня 2007 р., біологічна безпека – це стан середовища життєдіяльності людини, при якому відсутній негативний вплив його чинників (біологічних, хімічних, фізичних) на біологічну структуру і функцію людської особи в теперішньому і майбутніх поколіннях, а також відсутній незворотній негативний вплив на біологічні об'єкти природного середовища (біосферу) та сільськогосподарські рослини і тварини. Виробництво органічної продукції повністю відповідає принципам біологічної безпеки, не передбачає застосування хімічних добрив, пестицидів, синтетичних речовин і генетично модифікованих організмів.

Крім того, споживання органічних продуктів виключає негативний вплив на майбутні покоління. З огляду на зазначене таке виробництво можна вважати одним з засобів забезпечення біологічної безпеки.

Таким чином, ознайомившись з низкою вказаних переваг органічного виробництва, можна зробити висновок, що держава не може стояти осторонь, а повинна всіляко сприяти його розвитку.

Духневич А.В.

*Східноєвропейський національний
університет імені Лесі Українки*

*завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін
кандидат юридичних наук, доцент*

***Виконання Україною зобов'язань щодо якості і безпеки
сільськогосподарських товарів, відповідно до Угоди СОТ
«Про сільське господарство»***

На сучасному етапі розвитку людського суспільства продовольча безпека набуває все більшої актуальності, стаючи однією з ключових міжнародних проблем глобального характеру, вирішення якої є важливою умовою створення атмосфери стабільності і благополуччя як у світі в цілому, так і в кожній окремій державі. Особливого значення набуває ця проблема в Україні, яка зіткнулася зі значними труднощами в сфері продовольчої безпеки в результаті кардинальних змін економічної системи. На жаль, в Україні як в радянський період, так і в даний час ще недостатньо усвідомлюється важливість забезпечення продовольчої безпеки як одного з основних чинників сталого соціально-економічного розвитку, що обумовлює особливу актуальність даної проблеми та необхідність наукового пошуку нових теоретико-методологічних підходів до формування дієвого та ефективного механізму організаційно-правового забезпечення виконання Україною зобов'язань щодо продовольчої безпеки, відповідно до Угоди СОТ

«Про сільське господарство».

Конституційне закріплення права громадян на екологічну безпеку (ст. 50) та визнанням екологічної безпеки пріоритетним принципом державної політики України, важливим елементом та невід'ємною складовою національної безпеки держави актуалізує проблеми законодавчого забезпечення виконання Україною зобов'язань щодо якості і безпечності сільськогосподарських товарів.

Окремою групою механізму організаційно-правового забезпечення виконання Україною зобов'язань щодо якості і безпечності сільськогосподарських товарів (продовольчої безпеки) відповідно до Угоди СОТ «Про сільське господарство» виступають приписи, які регламентують безпеку та якість харчових продуктів та сільськогосподарської продукції в тій частині, у якій вона виступає продуктом харчування або сировиною для його виробництва, а також приписи, які регулюють безпеку та якість окремих груп сільськогосподарської продукції.

До основних причин, що призвели до загрожуючого стану довкілля та до неконтрольованого виробництва екологічно небезпечної сільськогосподарської продукції, а одночасно і екологічними ризиками у цій сфері є застаріла технологія виробництва та обладнання; високий ступінь забруднення земель токсичними, радіоактивними, хімічними речовинами та небезпечними відходами; непоширення та непопуляризація споживання екологічно безпечної продукції сільського господарства, відсутність даних про застосування технологій генетичної модифікації при виробництві сільськогосподарської продукції та правового регулювання даного питання; низький рівень обізнаності споживачів про недоліки та переваги такої продукції та про реальну оцінку ризиків медико-біологічного характеру у разі споживання чи іншого використання сільськогосподарської продукції та генетично модифікованих продуктів; організаційна та фінансова неготовність держави до впровадження реально діючих економіко-правових регуляторів виробництва екологічно безпечної продукції сільського господарства, корумпованість державних органів сертифікації, недосконала процедура

отримання сертифіката відповідності; несприятлива структура промислового виробництва з високою концентрацією екологічно небезпечних виробництв; відсутність належного контролю за охороною довкілля, відсутність єдиної конкретної нормативно-правової бази, спрямованої на створення та належне функціонування правового механізму екологічної безпеки сільськогосподарської продукції.

Забезпечення продовольчої безпеки слід вважати одним з головних пріоритетів державної політики. Вирішення цієї складної соціально-економічної проблеми потребує насамперед формування адекватної правової бази [1; с. 309]. Головним стратегічним завданням продовольчої політики має стати досягнення споживання основних продуктів харчування населенням України на рівні провідних країн світу з подальшим покращенням його структури та підвищення якості продукції вітчизняного виробництва.

Стратегія розвитку АПК має орієнтуватися на адаптацію експортно-імпортних операцій до зовнішнього економічного середовища. Для цього необхідно планувати зближення з міжнародною системою стандартизації – ISO. Внутрішнє ринкове середовище України і її АПК має бути адаптованим до системи Світової організації торгівлі. Перші кроки на цьому шляху повинні обов'язково передбачати заборону імпорту продовольчих товарів без сертифікатів якості та безпеки, рекламування переваг вітчизняних виробів, розширення імпорту сировини та напівфабрикатів, які не виробляються і не можуть бути, з об'єктивних причин, вироблені в Україні, а також запровадження нових державних стандартів якості продовольчих товарів, що забезпечуватимуть конкурентоспроможність вітчизняної продукції на внутрішньому та світовому ринку.

Таким чином, запропоновані заходи щодо удосконалення розвитку АПК дозволять сформувати ефективне конкурентоздатне агропромислове виробництво, що забезпечить продовольчу безпеку держави, істотно змінить інфраструктуру ринку за рахунок ефективнішого державного регулювання продовольчого ринку і поліпшення просування продуктів харчування від виробників до споживачів, відновить економічне зростання в

агропромислового виробництва, що сприятиме розвитку інших галузей національного господарства, підвищить інвестиційну активність і зайнятість населення, розширить податкову бази держави.

Використана література:

1. Скидан О.В. Законодавче регулювання процесу формування продовольчої безпеки в Україні / О.В. Скидан, О.Д. Ковальчук // Вісник Харківського національного університету сільського господарства: Економічні науки. – Вип. 49. – 2007. – С. 309 – 313.

Євстігнєєв А.С.,

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
доцент кафедри екологічного права юридичного факультету,
кандидат юридичних наук, доцент*

***Право сталого природокористування – об’єктивна вимога
сьогодення***

Загальновідомо, що основним принципом, домінантною ідеологією цивілізації, на підставі яких здійснюється розвиток прогресивного людства у XXI столітті, є принцип сталого розвитку, який передбачає діалектичну єдність екологічної і економічної складових. В контексті природокористування йдеться про необхідність забезпечення його здійснення (тобто реалізації економічної складової) максимально ощадливо і безпечно для довкілля і населення (в цьому насамперед полягає реалізація екологічної складової). Завдання права — збалансувати вищевказані складові, тим самим забезпечивши можливість їх одночасного існування та реалізації.

Важливою умовою забезпечення балансу економічної і екологічної складових сталого розвитку у природоресурсних відносинах є забезпечення екологічної безпеки у відповідній сфері, для чого необхідним є визнання

наявності і удосконалення чинних, а також запровадження нових антропоохоронних норм з реальним регулятивним навантаженням до системи природоресурсного права України.

Зазначене обумовлюються передусім об'єктивною наявністю екологічного ризику (тобто ймовірності порушення екологічної безпеки і заподіяння шкоди здоров'ю або життю людей) у відносинах природокористування (красномовними прикладами цьому є: видобуток сланцевого газу, нафти і газу, титанових та уранових руд, бурштину, викиди і скиди забруднюючих речовин відповідно в атмосферне повітря та у водні об'єкти, забруднення земель пестицидами і агрохімікатами тощо).

Наявність зазначеного ризику та необхідність недопущення його прояву шляхом забезпечення концепції сталого розвитку у природоресурсній сфері визнано в Україні на рівні Стратегії національної екологічної політики на період до 2020 року. Так, зазначеним документом проголошено необхідність забезпечення сталого, екологічно збалансованого природокористування, за якого одночасно задовольняються зростаючі матеріальні потреби населення у природних ресурсах, забезпечується раціональне та екологічно безпечне і високоефективне збалансоване використання природних ресурсів, створюються сприятливі умови для здоров'я людини, збереження і відтворення навколишнього природного середовища та природно-ресурсного потенціалу суспільного виробництва.

Окрім Стратегії, необхідність здійснення екологічно безпечного природокористування визначена, наприклад: - у ст. 3 Закону України “Про охорону навколишнього природного середовища”, адже де-факто принципами екологічного законодавства визнано пріоритетність вимог екологічної безпеки, обов'язковість додержання екологічних стандартів використання природних ресурсів при здійсненні господарської, управлінської та іншої діяльності а також гарантування екологічно безпечного середовища для життя і здоров'я людей; - в ст. 5 Земельного кодексу України, якою закріплено принцип пріоритетності вимог екологічної безпеки як принцип земельного законодавства; - в преамбулі Закону “Про

охорону атмосферного повітря”, де прямо зазначається про спрямування цього Закону на забезпечення екологічної безпеки та запобігання шкідливому впливу атмосферного повітря на здоров'я людей та навколишнє природне середовище; - в преамбулі Водного кодексу України підтверджено спрямованість цього нормативного акта на формування водно-екологічного правопорядку і забезпечення екологічної безпеки населення України; - ст. 6 Закону України “Про питну воду та питне водопостачання”, де в якості принципу державної політики у відповідній сфері проголошено пріоритетність питного водопостачання перед іншими видами спеціального водокористування тощо.

Крім того, в контексті євроінтеграційних прагнень України, важливо звернути увагу й на положення міжнародних нормативно-правових актів, передусім — Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, в частині наявності міжнародно-правових зобов'язань України щодо адаптації вітчизняного екологічного законодавства до законодавства ЄС щодо запровадження процедур, які обмежують негативний вплив на життя і здоров'я людини в тому числі діяльності щодо використання природних ресурсів при здійсненні господарської діяльності. Так, додатком ХХХ до Угоди передбачено запровадити у відчизняне законодавство механізми забезпечення екологічно безпечного природокористування, передбачені, зокрема, в: Директиві № 2011/92/ЄС про оцінку впливу окремих державних і приватних проєктів на навколишнє середовище, Директиві № 2008/50/ЄС про якість атмосферного повітря, Директиві № 98/70/ЄС про якість бензину та дизельного палива, Директиві № 1999/31/ЄС про захоронення відходів, Директиві № 91/271/ЄЕС про очистку міських стічних вод, Директива № 98/83/ЄС про якість води, призначеної для споживання людиною тощо.

Не зважаючи на зазначене, вимушені констатувати, що основним недоліком чинного екологічного законодавства, яке, як вказано вище, містить чимало положень декларативного та принципового характеру щодо

забезпечення екологічної безпеки природокористування, є відсутність дієвих правових процедур попередження прояву вказаного вище екологічного ризику (тобто — забезпечення екологічної безпеки у відповідній сфері) в процесі здійснення діяльності щодо використання природних ресурсів.

Зазначена ситуація, на нашу думку, не в останню чергу обумовлена недостатнім сприйняттям і визнанням у сучасній Україні запропонованого Київською школою екологічного права підходу щодо розуміння предмету екологічного права, важливою складодою частиною якого пропонується вважати право екологічної безпеки. Як наслідок - у нормативному регулюванні конкретних різновидів природоресурсних відносин наявний значний ухил в бік забезпечення економічного інтересу щодо отримання корисних властивостей природних ресурсів та їх комплексів, а природоохоронним, а тим більше — антропоохоронним нормам, залишено здебільшого роль декларацій, які де-факто не можуть бути реально застосовані у чинних редакціях, що унеможлиблює забезпечення балансу економічної та екологічної складових сталого розвитку, та призводить до порушення екологічної безпеки при здійсненні використання природних ресурсів.

Враховуючи наведене, вважаємо, є підстави для висновку, що запровадження і забезпечення реалізації ефективних антропоохоронних норм у природоресурсних відносинах є необхідною передумовою гарантування сталого розвитку. В свою чергу, відповідна взаємна інтеграція відповідних природоресурсових та антропоохоронних норм стане реальною лише за умови визнання необхідності наявності норм щодо забезпечення екологічної безпеки у сфері спеціального природокористування в якості самостійного інституту права екологічної безпеки як складової екологічного права. Це дозволить створити умови, за яких антропоохоронні норми мали б пріоритетне значення та реалізовувались разом із природоресурсовими в межах одних відносин — забезпечення екологічної безпеки у сфері спеціального природокористування. При цьому об'єктами таких відносин, поряд із власне природними ресурсами, які використовуються, слід визнати

життя і здоров'я людини та екологічну безпеку, а суб'єктами (окрім користувачів) також носіїв права на екологічну безпеку та державу в особі спеціально уповноважених на вказане забезпечення органів. Такий підхід не тільки відповідатиме сучасним тенденціям розвитку екологічного права, але й дозволить Україні адаптувати її законодавство до законодавства ЄС.

Успішна реалізація інтеграції природоресурсних та антропоохоронних норм створить підстави для виникнення відповідної сучасним вимогам підгалузі екологічного права, яка об'єднуватиме природоресурсові та антропоохоронні норми відповідного змісту — права сталого природокористування (яке має еволюціонувати із сучасного права природокористування) як сукупності правових норм, яке гарантує використання природних ресурсів для потреб економіки на засадах сталого розвитку (тобто максимально ощадливе, невиснажливе, екологічно безпечне, із широким застосуванням альтернативних вичерпним природним ресурсам джерел енергії, матеріалів, речовин тощо), та передбачає дотримання балансу економічного та екологічного інтересів, із врахуванням пріоритетності забезпечення екологічної безпеки у випадку, коли забезечити названий баланс об'єктивно неможливо.

Єрмоленко В. М.

Національний університет біоресурсів

і природокористування України,

завідувач кафедри аграрного,

земельного та екологічного права

ім. академіка В.З. Янчука

Природоресурсне право в системі права України

Природоресурсне право – не нове явище в юридичній науці. Автором концепції природоресурсного права був М.Д. Казанцев, який обґрунтував

його існування як інтегрованої галузі, предметом якої стали земельні, водні, лісові, надрові та природоохоронні відносини [1, с. 5]. З тих пір минуло майже півстоліття, але, на жаль, розуміння ролі й місця природоресурсного права кардинально не змінилися. В умовах домінування еколого-правової доктрини, яка спромоглася штучно притягти до сфери екологічного права природоресурсне право на рівні структурної складової, комплексних досліджень щодо останнього не здійснювалося, зокрема через недостатній рівень суспільної актуальності цієї тематики.

У юридичній літературі здійснено періодизацію включення норм, що регулюють відносини щодо використання природних ресурсів, спочатку в «земельно-колгоспне право» (30-ті рр. ХХ ст.), а далі – у «земельне право в широкому сенсі» (40-50-ті рр.) , «природоохоронне право» та «природоресурсове право» (60-70-ті рр.), «екологічне право» (90-ті рр.). Водночас існували й досі існують спроби обґрунтувати «право навколишнього середовища» [2, с. 56]. З цієї періодизації чітко прослідковується походження екологічного права, яке в 90-х роках минулого століття об'єднало двох своїх попередників: природоохоронне і природоресурсове право. Але, якщо стан розвитку тодішніх суспільних відносин і законодавства, покликаною їх опосередковувати, дозволив це досить легко зробити, то реалії сьогодення свідчать про інше.

Навіть поверхневе спостереження за суспільними відносинами протягом останніх ста років, приводить до висновку про по суті революційний сплеск їх виникнення і розвитку. При цьому сучасний процес парцеляції існуючих суспільних відносин набуває темпів навіть не арифметичної, а геометричної прогресії. Водночас нагромадження масиву принципово нових суспільних відносин потребує виникнення відповідного нормативного регулювання, що веде до подальшої диференціації системи права за рахунок виникнення нових інститутів і галузей права. Яскравою ілюстрацією сказаного слугує стан ускладнення системи нинішніх природоресурсних відносин, кожна поресурсна сфера з яких базується на окремому кодифікованому акті. Це створює певні методологічні труднощі поєднання земельного, водного,

надрового та інших самостійних галузей права в рамках навіть природоресурсного права, не говорячи про екологічне. У теорії права поки що не винайдено назви для нормативного утворення, яке об'єднує у своїй структурі цілу низку галузей. Тут вбачаються два виходи: або назвати природоресурсне право «метагалуззю», або присвоїти поресурсним галузям ранг підгалузей. Перша пропозиція виглядає дещо абсурдною. Другий підхід, закріплений у Паспорті спеціальності 12.00.06 [3], теж не позбавлений слабкостей через визнання поресурсних самостійних галузей підгалуззями. Ще більше сум'яття вносить можливість появи ще однієї надбудови у вигляді екологічного права.

Сьогодні нараховується понад півтора десятка критеріїв галузеутворення, найоптимальнішими з яких є предмет правового регулювання, особливі принципи правового регулювання, наявність розвиненого нормативного масиву (власних джерел), зацікавленість держави і суспільства в існуванні самостійної галузі. За всіма наведеними критеріями природоресурсне право явно претендує на рівень галузевої самостійності.

Сказане свідчить про суспільну необхідність повернення до двогалузевої структури правового регулювання природоресурсних відносин: природокористування віднести до предмету природоресурсного права, а охорону природи – до екологічного. Однак цей висновок потребує глибокого теоретичного осмислення щонайменше на рівні докторських дисертацій.

Однією з важливих передумов ефективності правозастосування, засвоєння навчальних дисциплін та наукових досліджень є уніфікованість понятійно-категорійного апарату. Чого не можна сказати про природоресурсне право, труднощі з яким починаються вже з перших кроків ознайомлення з ним. Проблема полягає передусім у відсутності одностайного вживання назви цієї галузі права, на чому неодноразово наголошував професор І.І. Каракаш. Існує щонайменше три модифікації найменування: «природоресурсове», «природноресурсове» і «природоресурсне». Зрідка зустрічається і назва – «природноресурсне». Вище зазначалося, що «природоресурсова» складова дісталася нам у спадщину з наукових

досліджень 60-70-х років минулого століття. Тоді ж, хоча й менш активно, застосовувався і «природноресурсовий» аналог назви галузі. Поняття «природоресурсне» усталилося в ХХІ ст. зі сплеском нових наукових досліджень у цій царині, особливо здійснюваних російськими вченими.

Вбачається уніфікувати назву галузі через перехід до терміну «природоресурсне право». Важливим аргументом прийняття цієї пропозиції є Паспорт спеціальності 12.00.06, у якому закріплено саме цю назву, а у відповідному розділі наведено загальну структуру галузі природоресурсного права.

Перелік використаних джерел

1. Казанцев Н.Д. Природноресурсовое право и его пределы как интегрированной отрасли права // Вестник МГУ. Сер. 11 «Право». – 1967. – № 6. – С. 3–9.

2. Калинин И.Б. Природоресурсное право. – Томск: Изд-во Том. ун-та, 2009. – 350 с.

3. Паспорт спеціальності 12.00.06 – земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право: Постанова президії ВАК України від 21 травня 2008 р. № 36-06/6 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uazakon.com/documents/date_3z/pg_gmcqxf.htm.

Заверюха М.М.

*асистент кафедри аграрного, земельного та екологічного права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

Преваги та недоліки ведення електронного обліку деревини в Україні

Необхідність ефективного проведення моніторингу рубок, посилення контролю за охороною, захистом, використанням та відтворенням деревостанів, своєчасного притягнення до відповідальності за порушення

лісового законодавства зумовило схвалення Концепції створення єдиної державної системи електронного обліку деревини розпорядженням КМУ від 16 вересня 2009 року № 1090-р (далі – ЄДСЕОД), де передбачалося здійснити запуск цієї системи двома етапами до 2012 року [3]. Розпорядженням КМУ від 18 листопада 2009 року № 1408-р затверджено план заходів щодо реалізації вказаної Концепції, оскільки створення єдиної державної системи електронного обліку деревини забезпечить функціонування лісової галузі відповідно до європейських стандартів з раціонального використання та збереження лісів [1].

Відповідно до Тимчасової інструкції з електронного обліку продукції лісозаготівель, лісопиляння і деревообробки на підприємствах Державного агентства лісових ресурсів України, електронний облік деревини в існуючому вигляді – це система фіксації та оформлення руху деревних ресурсів із застосуванням засобів автоматизації на усіх етапах лісозаготівельних робіт з занесенням та передачею інформації поколодного (штабельного) обліку за допомогою сучасних інформаційних технологій для подальшого використання в бухгалтерському та управлінському обліку [2].

Основними завданнями електронного обліку лісопродукції є:

- своєчасне, якісне та достовірне відображення руху лісопродукції;
- одержання даних про залишки лісопродукції;
- контроль за зберіганням і використанням лісопродукції;
- облік та контроль за оплатою відвантаженої лісопродукції;
- контроль за роботою матеріально-відповідальних осіб та ін.

З 2013 року в усіх лісогосподарських підприємствах України впроваджена і функціонує ЄДСЕОД, яка забезпечує точний облік лісових ресурсів в online режимі за рахунок маркування деревини спеціальними бирками зі штрих-кодом та застосування мобільних електронних пристроїв при здійсненні облікових операцій в лісових умовах.

Попри положення урядової концепції, ЄДСЕОД не передбачає взаємозв'язку із таксацією та відведенням лісосіки у рубку. Частковим винятком можна вважати вимоги щодо запровадження маркування дерев,

згідно з якими за попереднім натурним оглядом може бути отримана фансировина (передбачено наказом Держлісагенства України № 22 від 04 лютого 2013 року «Про контроль за відведенням у рубку дерев для отримання фансировини»).

Ключовим недоліком функціонування ЄДСЕОД залишається відсутність офіційного, належно закріпленого правового регулювання цих правовідносин. Приміром, Держлісагенство України своїм наказом № 202 від 27 червня 2012 року затвердило «Тимчасову інструкцію з електронного обліку продукції лісозаготівель, лісопиляння і деревообробки на підприємствах Державного агентства лісових ресурсів України». Проте з огляду на його тимчасовий та відомчий характер, відсутність реєстрації в Міністерстві юстиції України, цей наказ не може повноцінно використовуватися державними органами та суб'єктами господарювання (крім лісгоспів Держлісагенства України) [4].

Крім названих проблем слід згадати ще про окремі недоліки ЄДСЕОД:

- 1) не забезпечений належний порядок правозастосування та не створене сприятливе інституційне середовище;
- 2) ведення електронного обліку деревини процес достатньо вартісний, тому лісгосподарські підприємства несуть значні витрати;
- 3) можливість підміни або ж підмішування деревини незаконного походження;
- 4) система електронного обліку деревини в існуючому вигляді не може визначати законність призначення у рубку насаджень, їх правильність та обґрунтованість.

Проте, враховуючи окремі проблеми ЄДСЕОД, необхідно зазначити, що вона все ж таки є позитивним етапом процесу реформування обліку деревини та лісопродукції. Серед основних переваг ЄДСЕОД слід виділити:

- 1) посилення контролю за обліком деревини, що заготовляється, та її транспортуванням, а також за роботою матеріально-відповідальних осіб, які відпускають лісопродукцію;
- 2) боротьба з тіншовим ринком та зменшення кількості незаконних

вирубок;

- 3) збільшення рентабельності державних та комунальних лісогосподарських підприємств;
- 4) оперативне реагування на виявленні правопорушення;
- 5) підвищення конкурентспроможності вітчизняної лісопродукції;
- 6) підвищення ефективності боротьби з контрабандою, організованою злочинністю, корупцією у сфері торгівлі деревиною;
- 7) збільшення обсягів виробництва вітчизняної лісопродукції.

Список використаних джерел

1. Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції створення єдиної державної системи електронного обліку деревини: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 листопада 2009 року № 1408-р // Урядовий кур'єр. – 2009. – № 229.

2. Про затвердження Тимчасової інструкції з електронного обліку продукції лісозаготівель, лісопиляння і деревообробки на підприємствах Державного агентства лісових ресурсів України [Електронний ресурс]: затв. Наказом Державного агентства лісових ресурсів України від 27 червня 2012 року. – Режим доступу: <http://elobderev.blogspot.com/2013/03/1.html>

3. Про схвалення Концепції створення єдиної державної системи електронного обліку деревини: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2009 року № 1090-р // Офіційний вісник України. – 2009. – № 73. – Ст. 2509.

4. Удосконалення організаційно-правового забезпечення контролю в лісовому господарстві [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fleg.org.ua/docs/498>

Земко А.М.

Луцький національний технічний університет

к.ю.н, доцент кафедри філософії, політології та права

Деякі питання правового регулювання використання водних ресурсів у сільському господарстві України

Проблема стабілізації, швидкого виходу з кризи і подальшого прискорення темпів розвитку сільського господарства набуває на сучасному етапі важливого значення, оскільки від цього залежить успіх економічних реформ, а також продовольча безпека і добробут населення країни.

Економічні реформи, що проводяться в Україні, в агропромисловому комплексі не внесли серйозних позитивних змін в ефективність сільськогосподарського виробництва. Особливо загострилися міжгалузеві економічні взаємовідносини в результаті порушення інтеграційних і коопераційних процесів. Очевидно, що для сільського господарства характерним є реформування сільськогосподарських підприємств, у тому числі і підприємств водогосподарського комплексу без заздалегідь розроблених економічних та правових механізмів взаємовідносин між підприємствами сільського і водного господарств.

На сучасному етапі водні ресурси відіграють все більш важливу роль в аграрному секторі економіки. Це обумовлено багатьма обставинами: необхідністю збільшення продуктивності сільського господарства, несприятливими агрокліматичними умовами в багатьох сільськогосподарських районах, диспропорціями у співвідношенні земельного потенціалу та можливостей його забезпечення водними ресурсами та іншими факторами. При аналізі сільськогосподарських аспектів використання водних ресурсів в першу чергу треба звернути увагу на їх взаємодію із землею. Вода входить до складу ґрунту і є одним з важливих елементів, що визначають її родючість. У зв'язку з цим біологічна продуктивність земельних ресурсів у значній мірі залежить від вмісту вологи в ґрунті.

Між тим, сільське господарство східних та південних регіонів не може розвиватися стійкими темпами без застосування штучного зрошування. З

урахуванням регіональних особливостей використання водних ресурсів в Україні набуло гострої актуальності.

У зв'язку з цим виникає нагальна необхідність наукового узагальнення практики функціонування сільськогосподарських і водогосподарських підприємств в умовах ринкової економіки. Це вимагає розробки низки нормативно-правових актів з метою вдосконалення організаційно-економічного механізму раціонального використання водних ресурсів.

Необхідність підвищення ефективності використання водних ресурсів у зрошуваному землеробстві і усьому сільськогосподарському виробництві ґрунтується на об'єктивних законах ринкової економіки, всебічному вивченні та аналізі рівня його організації. Вирішення проблеми підвищення ефективності використання водних ресурсів зрошуваного землеробства передбачає наявність чотирьох основних положень, забезпечення яких є можливим у разі їх закріплення у відповідних нормативно-правових актах:

- по-перше, продукція зрошуваного землеробства повинна бути екологічно безпечною;

- по-друге, використання водних ресурсів не повинно порушувати екологічну рівновагу і враховувати потреби інших галузей економіки держави;

- по-третє, виробництво продукції на зрошуваних землях повинно бути економічно доцільним та вигідним;

- по-четверте, організація зрошуваного землеробства повинна бути на такому рівні, який забезпечував би найбільш ефективне використання всіх наявних ресурсів.

З метою підвищення ефективності використання водних ресурсів необхідно внести і освоїти науково обґрунтовані сівозміни і рекомендовану структуру посівних площ, що дозволить зберегти і підвищити родючість ґрунтів, екологічну рівновагу і мінімізувати невиробничі втрати води.

Широкомасштабне використання водних ресурсів у поєднанні з економічними рішеннями щодо збереження природного середовища,

використовуючи ефективні правові важелі, є важливим чинником отримання високих врожаїв сільськогосподарських культур.

Золотарьова Д.М.,

аспірант кафедри земельного та аграрного права,

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

***Правові наслідки використання земель, як природного ресурсу при
проведенні геологорозвідувальних робіт***

Відомо, що у процесі здійснення окремих видів господарської діяльності за певних умов виникає необхідність тимчасового використання конкретних земельних ділянок. Йдеться, зокрема, про використання тимчасово зайнятих земель для проведення розвідувальних робіт, тобто здійснення геологічного вивчення надр як одного з видів надрокористування. Зрозуміло, що користування надрами зазвичай неможливе без використання конкретної земельної ділянки. Адже для реалізації суб'єктивного права користування надрами об'єктивно необхідним виступає використання певної площі земельної ділянки для розміщення відповідних наземних споруд. Окрім цього має бути забезпечений і доступ до цих споруд з метою їх подальшої експлуатації.

На підставі аналізу приписів ст. 97 Земельного кодексу України та норм законодавства про надра можна прийти до висновку, що на юридичні особи, які проводять розвідувальні роботи, покладено обов'язок відшкодовувати власникам землі та землекористувачам усі збитки, в тому числі недержані доходи, а також за свій рахунок приводити займані земельні ділянки у попередній стан. В сучасних умовах це питання актуалізується.

Юридична природа вказаних збитків, що мають відшкодовуватись власникам землі та землекористувачам, у теорії українського цивільного й

земельного права залишається мало дослідженою, що негативно впливає на якість законотворення та правозастосування в цій сфері.

Загалом, правові приписи, що регулюють відносини з відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам, зосереджені у главі 24 Земельного кодексу України. Відповідні норми, що ввійшли до цієї глави, визначають підстави й порядок відшкодування збитків (статті 156, 157).

На виконання положень статті 157 Земельного кодексу України «Порядок відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам» Кабінетом Міністрів України постановою від 19 квітня 1993 р., № 284 затверджено Порядок визначення та відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам». Так, власникам землі та землекористувачам відшкодовуються збитки, заподіяні вилученням (викупом) та тимчасовим зайняттям земельних ділянок, встановленням обмежень щодо їх використання, погіршенням якості ґрунтового покриву та інших корисних властивостей земельних ділянок або приведенням їх у непридатний для використання стан та неодержанням доходів у зв'язку з тимчасовим невикористанням земельних ділянок. В зазначеній постанові, поряд з іншими питаннями, міститься поняття ще однієї такої важливої категорії як «неодержаний доход». Під неодержаним доходом закон вважає доход, який міг би одержати власник землі, землекористувач, у тому числі орендар, із земельної ділянки і який він не одержав внаслідок її вилучення (викупу) або тимчасового зайняття, обмеження прав, погіршення якості землі або приведення її в непридатність для використання за цільовим призначенням у результаті негативного впливу, спричиненого діяльністю підприємств, установ, організацій та громадян.

Пунктом 6 вказаного Порядку передбачено, що при тимчасовому зайнятті земельних ділянок для розвідувальних робіт збитки визначаються за угодою між власниками землі або землекористувачами та підприємствами, установами й організаціями – замовниками таких робіт з обумовленням розмірів збитків і порядку їх відшкодування в договорі. При недосягненні згоди розміри збитків визначаються спеціальними комісіями.

Відшкодування збитків власникам земельних ділянок та землекористувачам здійснюється тими особами, які їх заподіяли, добровільно або у судовому порядку. Розміри збитків визначаються в повному обсязі відповідно до реальної вартості майна на момент заподіяння збитків, проведених витрат на поліпшення якості земель (з урахуванням ринкової або відновної вартості).

Як відомо, для проведення розвідувальних робіт тимчасово займаються земельні ділянки переважно за рахунок земель сільськогосподарського та лісогосподарського призначення. У зв'язку з цим постає питання щодо відшкодування втрат сільськогосподарського або лісогосподарського виробництва.

Для упорядкування відносин з відшкодування втрат сільськогосподарського та лісогосподарського виробництва застосовуються статті 207-209 Земельного кодексу України, які є складовою глави 36 Земельного кодексу України, що має назву «Відшкодування втрат сільськогосподарського та лісогосподарського виробництва». Зокрема, стаття 207 Земельного кодексу України визначає поняття таких втрат, а також умови їх відшкодування. Таким чином, втрати сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва включають втрати сільськогосподарських угідь, лісових земель та чагарників, а також втрати, завдані обмеженням у землекористуванні та погіршенням якості земель.

Під втратами сільськогосподарського чи лісогосподарського виробництва, А. М. Мірошніченко та Р. І. Марусенко визначають грошові суми, що у разі виведення земель із складу сільськогосподарських (лісових угідь) підлягають сплаті до відповідних бюджетів для залучення до сільськогосподарського (лісогосподарського) виробництва компенсуючих площ або компенсуючого поліпшення якості існуючих сільськогосподарських або лісових угідь.

Закріплені в Земельному кодексі України норми щодо відшкодування втрат сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва спрямовані на забезпечення раціонального використання і охорони особливо цінних

земель сільськогосподарського та лісогосподарського призначення з метою збереження їх кількісного та якісного стану.

Порядок обчислення втрат сільськогосподарського чи лісогосподарського виробництва врегульовано спеціальним нормативним актом – постановою Кабінету Міністрів України від 17 листопада 1997 р., № 1279 «Про розміри та Порядок визначення втрат сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва, які підлягають відшкодуванню».

Таким чином, із аналізу чинного земельного законодавства України виходить, що втрати сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва компенсуються незалежно від відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам. З цього приводу в літературі зроблено слушний висновок, що категорії «збитки» і «втрати» у сфері земельних відносин мають різну правову природу, кожна з яких характеризується своїми специфічними ознаками. Такі поняття повинні чітко розрізнятися як у чинному законодавстві, так і в правозастосовній практиці

З урахуванням викладеного можна зробити висновок про те, що правова природа вказаних збитків і втрат потребує детального наукового дослідження, оскільки існують проблеми відмежування втрат сільськогосподарського виробництва від збитків, що відшкодовуються землевласникам та землекористувачам у випадках передбачених законом. Викладене обумовлює необхідність закріплення в ст. 97 Земельного кодексу України положення про обов'язок підприємств, установ та організацій, які проводять розвідувальні роботи, поряд з відшкодуванням усіх збитків, відшкодовувати також втрати сільськогосподарського та лісогосподарського виробництва.

Зуєв В.А.

*Університет митної справи та фінансів,
завідувач кафедру цивільно-правових дисциплін*

***Від природоресурсного до ресурсного права:
оцінка перспектив та потенціалу***

Розвиток та динаміка екологічного, природоресурсного законодавства значною мірою обумовлюється світовими та європейськими процесами та потребує свого постійного оновлення з метою подолання розривів, своєчасного та адекватного реагування на виклики, зміни ціннісних парадигм тощо. Однією з таких проблем є розвиток традиційних галузей права та напрямків наукових досліджень, що в свою чергу ставить питання щодо змістовного наповнення, структурно-системних зв'язків цих галузей права.

При цьому в роботах цілого ряду дослідників виникає науковий дисонанс коли вони, обґрунтовуючи нові правові явища не можуть відійти від усталених правил та норм, втискаючи їх у вже існуючі параметри правових поглядів та підходів, без кардинальної зміни методологічно-світоглядної складової. Таке становище призводить до стагнації правової думки, її консервації, консервативно-регресних поглядів та висновків, перетягування канату між галузями права.

В якості демонстрації цих явищ можна навести хоча б тезу з захищеної у 2010 році докторської дисертації Мельника Р.С. який в ході свого дослідження дійшов до висновку, що відносини, які складаються у сфері охорони навколишнього природного середовища, у своїй переважній більшості є публічно-правовими, у зв'язку з чим їх охорона та захист здійснюється спеціальною групою суб'єктів публічної адміністрації, діяльність яких у даній сфері регулюється нормами Загального адміністративного права та нормами підгалузі Особливого адміністративного права – екологічного права, у змісті якого, з огляду на принципову відмінність об'єктів екологічних відносин, можуть бути виділені підгалузі права другого рівня: земельне право, водне право, лісове право, фауністичне право, атмосферне право, право поводження з відходами, ландшафтне право, право екологічної безпеки [2, с. 348].

Таким чином, автор фактично нівелював майже сторічну історію виокремлення з відносин, які мали як цивільний, так і адміністративний характер особливих відносин, які визначались предметом правового регулювання – природоресурсних, їх внутрішньої трансформації та ускладнення, подальшого розвитку на їх базі екологічного права у всій його видовій різноманітності та внутрішній диференціації. Отже слід звернути увагу на той фактор, що визначаючи високий рівень досліджень в межах різних наукових спеціальностей, віддаючи шану вченим які сформували їх наукову та методологічну базу, діяльність фахівців тієї чи іншої наукової спеціальності накладає свій відбиток на підходи щодо вирішення наукових проблем, іноді демонструючи свій однобічний підхід. Зважаючи на це намагання вписати екологічні правовідносини в систему чи то адміністративного, чи то цивільного або господарського права заздалегідь приречені на невдачу.

З іншого боку не можна не погодитись із тим, що зміни світоглядних підходів вимагають деякої ревізії вже традиційних галузей наукових досліджень, зокрема природоресурсного права. Не випадково в паспорті наукової спеціальності 12.00.06 серед напрямів досліджень у галузі природно ресурсного права виділено: «Об'єктивні та суб'єктивні передумови формування, розвитку та функціонування природоресурсного права як самостійної галузі національної правової системи України і таких підгалузей: енергетичне право, земельно-ресурсне право, лісогосподарське право, водно-ресурсне право, право використання корисних копалин»[3]. Віднесення енергетичного права до блоку природоресурсних галузей, хоча і залишається дискусійним, але демонструє тенденцію щодо розширення предмету наукового пізнання природоресурсного права, яке повинне не тільки регулювати раціональне використання тих чи інших природних об'єктів, а й стимулювати їх збереження, відновлення, заміщення тощо.

Не випадково А.П. Гетьман, щодо концепції розвитку екологічного права та законодавства, наголошував, що: «Розглядаючи зміст екологічної політики крізь призму конкретних результатів дій по реалізації декларованих

намірів, прикро визначити, що природо- і енергозатратний, ресурсномісткий тип сучасної економіки країни визначає її невисоке місце в стратегії розвитку. Натомість екологічні фактори повинні впливати на структуру й шляхи модернізації економіки» [1, с. 111]. Саме цими факторами пояснюється закріплення еколого-правової природи енергетичного права. Вочевидь перспективним вбачається подальша трансформація природоресурсного права в ресурсне, завданням якого буде регулювання не тільки відносин щодо тих чи інших природних об'єктів, а й продуктів їх використання та природних явищ, встановлення вимог щодо ресурсозбереження, запровадження питомих показників витрат ресурсів тощо. Наразі подібну ситуацію ми спостерігаємо в надровому законодавстві де регламентується використання техногенних родовищ корисних копалин, які по суті втратили статус природного об'єкту, але мають значення для їх збереження. Аналогічне становище складається й у сфері поводження з відходами, які все частіше розглядаються саме як потенційне джерело ресурсо- та природозбереження.

Перелік використаних джерел.

1. Гетьман А. П. Концепція розвитку екологічного права та законодавства як передумова забезпечення національної екологічної політики / А. П. Гетьман // Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України. – 2014. - № 1. – С. 107 – 114.

2. Мельник Р.С. Система адміністративного права України : Дис... д.ю.н. спеціальність 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. – Х. : Харківський національний університет внутрішніх справ, 2010. – 417 с.

3. Паспорти спеціальностей: Затверджено постановою президії ВАК України від 8 жовтня 2008 року № 45-06/7 / Атестаційний процес: нормативна база // Бюлетень ВАК України. – 2009. – № 1. – С. 6 – 19

Особливості впливу природоресурсних норм на забудову земель

Законодавство у сфері містобудівної діяльності та цивільне законодавство ґрунтується на традиційному положенні щодо забудови земель як виду використання виключно земельних ділянок. При цьому не враховується, що забудова земель здійснює комплексний вплив на природу, а природоресурсне право ґрунтується на диференційованому правовому регулюванні використання природних ресурсів. Отже, норми права, які регулюють відносини щодо забудови земель, не здійснюють необхідного системного впливу на них. Для забезпечення при будівництві, реконструкції будівель і споруд раціонального використання природних ресурсів та охорони навколишнього середовища необхідна гармонізація природоресурсного законодавства та законодавства у сфері містобудівної діяльності. В останні роки вносяться значні зміни в нормативні правові акти, що регулюють суспільні відносини у сфері природокористування і охорони навколишнього середовища. Разом з тим в природоресурсному законодавстві залишилися окремі прогалини та суперечності, а містобудівне, цивільне та інше законодавство, присвячене регулюванню забудови земель, залишається недостатньо екологізованим. Викликає стурбованість і здійснюване державою «пом'якшення» екологічних вимог. В даний час відбувається скорочення адміністративних процедур, які є необхідними для покращення інвестиційної привабливості проектів будівництва будівель і споруд, але такі скорочення повинні бути розумними, екологозваженими, науково обґрунтованими.

Взагалі необхідно зазначити, що внесення змін до законодавства в принципі сприятливо впливає на земельні ділянки, в тому числі під час забудови. Однак, якщо приймати положення приватно-правового характеру закріпленого в чинному ЦК України, про визнання землі об'єктом

нерухомості, то проблема раціонального використання відходить на другий план. Отже виходить так, що містобудівне законодавство враховує раціональність використання землі під час забудови, а цивільне – ні.

Забудова земель будучи однією зі сторін взаємодії між суб'єктами у сфері «суспільства – природа», виражається у вилученні людиною корисних властивостей природного середовища для задоволення своїх потреб, тобто є природокористуванням [1, с. 77]. Під час забудови земель має місце безпосередня зміна якісних і юридичних характеристик земної поверхні і розташованих на ній (під нею) природних об'єктів. Це означає, що ці відносини комплексно залучаються різні природні ресурси, а самі відносини з природокористування можуть мати складний характер.

Під час зведення будинків, споруд відбувається використання природного ресурсу і значне місце у складі правового опосередкування такого виду природокористування займають норми природоресурсного характеру. З урахуванням того, що забудові можуть підлягати, наприклад, лісовкриті і водопокриті землі, і допускається будівництво підземних споруд з використанням надр, при будівництві будівель, споруд можливе виникнення не тільки землекористування, а й інших видів природокористування (лісо-, водо-, надро- користування) і відповідне їх правове регулювання.

Виходячи зі ст. 13 Конституції України, держава як представник публічної влади в нормативних правових актах земельного, водного, лісового законодавства, законодавства про надра встановлює допустимі правові форми використання природних об'єктів для будівництва, реконструкції конкретних видів будівель, споруд. Тим самим можна говорити про закріплення нормативними правовими актами природоресурсних передумов забудови земель.

Нормативно-правові акти екологічного законодавства ґрунтуються на пріоритетному підході до природних ресурсів, які використовуються в процесі забудови як частини природи, компонента навколишнього середовища. Норми лісового, водного законодавства, законодавства про

надра значною мірою регулюють відносини з позиції експлуатації, вилучення природних ресурсів і визначають види споруд, для зведення яких можливе надання відповідного виду природокористування (лісо-, водо-, надрокористування), а також містять інші нормативні приписи, що забезпечують раціональне використання та охорону лісів, водних об'єктів, надр при будівництві. В силу загального призначення землі як основи здійснення господарської та іншої діяльності земельне законодавство не закріплює обмеженого переліку можливих для будівництва видів будівель, споруд. Воно містить інші інструменти, які дозволяють забезпечити інтереси всього суспільства при використанні земель і гармонійну забудову територій.

Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25.06.1991 р. крім «генеральних» вимог, спрямованих на охорону навколишнього середовища при здійсненні діяльності, також передбачає загальні та спеціальні положення в галузі охорони навколишнього середовища щодо розміщення, проектування, будівництва, реконструкції, введення в дію та експлуатації підприємств, споруд та інших об'єктів (ст. 51). Відносини ж, що виникають у галузі охорони навколишнього середовища та раціонального використання природних ресурсів, на підставі ст. 2 названого Закону регулюються, зокрема земельним, водним, лісовим законодавством, законодавством про надра, про охорону атмосферного повітря, про охорону і використання рослинного і тваринного світу та іншим спеціальним законодавством.

Здійснюваний положеннями природоресурсного законодавства правовий вплив на відносини щодо забудови земель ґрунтується на тісному зв'язку природних ресурсів у процесі їх використання і на особливому характері природозмін, які мають місце під час будівництва будівель і споруд. В спеціалізованих нормативно-правових актах наявні правила щодо субсидіарного застосування норм, а також відсильні положення, що сприяють розумінню і застосуванню екологічних норм незалежно від місця їх розташування.

Так, забудова завжди характеризується безпосереднім впливом на земну поверхню, тому необхідно зазначити, що наприклад, згідно з Водним кодексом України від 06.06.1995 р. до складу поверхневого об'єкта включаються і покриті водою землі. Наприклад, ставок і обводнений кар'єр юридично «пов'язаний» із земельною ділянкою. На відміну від лісу і водного об'єкта надра законодавчо визначаються як відносно окремих від землі (грунтового шару або земної поверхні) об'єкт правовідносин. Ця обставина пояснює зміст статті 3 Закону України «Про надра» від 27.07.1994 р., де визначено, що відносини, пов'язані з використанням та охороною земель та інших природних ресурсів, які виникають при користуванні надрами, регулюються відповідним законодавством. У ст. 3 ЗК України закріплено правило про субсидіарне застосування до земельних відносин норм законодавства про надра, ліси, води, рослинний і тваринний світ, атмосферне повітря. Ці та інші положення свідчать про наявність тісного зв'язку між нормами природоресурсного та природоохоронного законодавства, які здійснюють правове регулювання відносин щодо забудови земель.

Земельне, водне, лісове законодавство, законодавство про надра кожне у своїй частині (у сфері використання відповідного природного ресурсу) містить положення про природокористування під час будівництва будинків, будівель, споруд. Закріплення в нормах природоресурсного законодавства обмежень, що стосуються допустимості використання природних об'єктів для будівництва та видів, можливих до зведення об'єктів нерухомості, обумовлено усвідомленою суспільною потребою у збереженні біорізноманіття тваринного і рослинного світів, забезпеченні сталого функціонування екосистем і запобігання негативних наслідків будівельної діяльності для навколишнього природного середовища. Отже, природоресурсне законодавство дозволяє з урахуванням тих меж, які воно ж і містить, визначити юридично значущу поведінку в процесі використання природних об'єктів при їх забудові суб'єктами.

Список використаної літератури:

1. Природоресурсное право и правовая охрана окружающей среды:

Каракаш І.І.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри аграрного, земельного та екологічного права*

Щодо принципів сучасного природноресурсового права України

У вітчизняній правовій системі основними ознаками самостійності тієї чи іншої галузі права визнається існування відповідного однорідного кола суспільних відносин, що складають його предмет і наявність притаманного їм методів правового регулювання. У якості додаткових ознак самостійного існування певної галузі права вказують на наявність джерел їх правового регулювання та притаманність саме цьому колу суспільних відносин відповідних принципів правового регулювання.

Правові принципи відіграють важливу роль у врегулюванні суспільних відносин, позаяк останні спирається на них і складають їх підґрунтя. Отже принципи права – це основні системоутворюючі засади та правові ідеї, що визначені в юридичних доктринах і галузевих правових концепціях та закріплені у джерелах норм чинного законодавства, які спрямовані на реалізацію відповідних суспільних відносин з метою впровадження державної політики у відповідній сфері. Наведене загальне визначення принципів права дозволяє стверджувати, що вони можуть бути легально сформульовані та офіційно закріплені у законодавчих актах або безпосередньо впливати із змісту останніх, бо спираються на доктринальні юридичні засади або на галузеві правові концепції.

Відповідні правові принципи притаманні і сучасному природноресурсовому праву. У якості основних положень вони прямо закріплені в актах природноресурсового законодавства або безпосередньо впливають із змісту їх норм, відповідно до яких здійснюється регулювання

природноресурсових відносин. В сучасній правовій літературі приділяється прискіплива увага дослідженню та класифікації принципів права, у тому числі в природноресурсовому праві. Виходячи з традиційних підходів і сучасних напрямів наукового дослідження правових принципів можна виділяти загальні, спеціальні та інституціональні принципи природноресурсового права.

Загальні правові принципи природноресурсового права супроводжують правове регулювання всієї сукупності природноресурсових відносин. Вони застосовуються для регулювання природноресурсових відносин не залежно від їх пооб'єктного та видового розмежування. До них можна віднести принцип забезпечення гармонійної взаємодії людини і суспільства з природним оточенням свого існування, на якому базується система природноресурсового та природоохоронного законодавства, принцип збереження просторового та видового різноманіття, цілісності природних об'єктів та їх комплексів, принцип народної приналежності природних багатств та надання громадянам права на користуватися природними об'єктами народної власності відповідно до закону, що закріплені у ст. 13 Конституції України, принцип безоплатності загального та платності спеціального використання природних ресурсів для господарської діяльності, закріплений в Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища», принцип дотримання сталого та відновлюваного природокористування при забезпеченні соціально-економічного розвитку країни, закріплений в Законі України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» та інші вимоги принципового характеру, які так чи інакше відображені в законодавстві.

На засадах загальних принципів формуються і закріплюються спеціальні принципи природноресурсового права. Вони розраховані та застосовуються для врегулювання відносин використання, збереження і відтворення відокремлених, але взаємопов'язаних між собою природних об'єктів та їх ресурсів – земельних, гірничих, водних, лісових, рослинних,

тваринних, природно-заповідних, рекреаційно-оздоровчих та інших компонентів природного походження, які є властивим для природноресурсового законодавства і права.

До спеціальних принципів природноресурсового права слід віднести принципи забезпечення комплексного використання і відтворення природних об'єктів та їх ресурсів, принцип цільового і раціонального використання природних ресурсів, принцип стабільності та гарантованості використання природних ресурсів, принцип забезпечення оптимальної компенсації витрат на поліпшення природних об'єктів та відтворення їх ресурсів, принцип стимулювання та відповідальності власників і природокористувачів у сфері використання природних багатств тощо. Вони у тій чи іншій редакції знайшли своє закріплення в Основних напрямках державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки, затверджених постановою Верховною Радою України від 5 березня 1998 року. Не дивлячись на те, що більшість вимог Основних напрямів реалізовані і виконані, а також прийняття Закону України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» від 21 грудня 2010 року, принципові правові положення зазначених Основних напрямів залишаються чинними.

Оскільки вітчизняне природноресурсове право формується як комплексна права галузь, воно спирається і на спеціальні принципи, притаманні суміжним ресурсовим галузям законодавства і права. У зв'язку з цим спеціальні принципи часто позначаються як галузеві принципи. Проте ресурсовим галузям властиві свої спеціальні правові принципи. Так, за ст. 5 чинного Земельного кодексу, земельне законодавство, зокрема базується на принципі поєднання особливостей використання землі як територіального базису, природного ресурсу і основного засобу виробництва, за ст. 16 Кодексу про надра, користування надрами здійснюється на підставі надання спеціальних дозволів, за ст. 13 Водного кодексу, таким спеціальним принципом є басейновий принцип управління в галузі використання, охорони та відтворення водних ресурсів, за ст. 43 Лісового кодексу, розрахункова

лісосіка головного лісокористування здійснюється на засадах принципів безперервності та невиснажливості використання лісових ресурсів, природно-заповідному законодавству у даний час відома заборона декларативного принципу використання природних ресурсів у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду, для флористичного законодавства принциповою вимогою є невиснажливе використання природних рослинних ресурсів, для фауністичного законодавства притаманним, зокрема є принцип збереження умов існування видового і популяційного різноманіття тваринного світу в стані природної волі тощо. У зв'язку із зазначеним співвідношенням спеціальних принципів природноресурсового права та окремих ресурсових правових галузей їх розмежування викликає певні ускладнення як для їх законодавчого закріплення, так і для наукового дослідження.

Інституціональні принципи враховують конкретні особливості правового регулюванні окремих видів природноресурсових відносин. Однак на відміну від загальних та спеціальних принципів, що спиратися на вимоги природноресурсового законодавства і права або виводитися з їх змісту, інституціональні принципи прямо закріплені у відповідних нормах конкретного правового інституту певної галузі права. Таким інституціональним принципом, наприклад, для інституту використання земельних ресурсів є принцип пріоритетного надання земель для сільськогосподарського виробництва, закріплений у ст. 23 Земельного кодексу, для надрокористування – принцип винагородження першовідкривачів родовищ, що мають промислову цінність, передбачений у ст. 41 Кодексу про надра, для інституту водокористування ним є принцип пріоритетності використання вод для питних і побутових потреб населення, закріплений у ст. 45 Водного кодексу, для лісокористування – принцип першочергового спеціального використання лісових ресурсів постійними лісокористувачами, передбачений у ст. 18 Лісового кодексу. Аналогічні інституціональні принципи можна виявити у флористичному, фауністичному, природно-заповідному, рекреаційно-оздоровчому та інших

ресурсових галузях законодавства і права. Проте віднесення інституціональних принципів до природноресурсового права чи до відповідних ресурсових правових галузей є спірним і не достатньо аргументованим. У зв'язку із зазначеним проблема принципів сучасного природноресурсового права України потребує свого подальшого наукового дослідження.

Кірін Р.С.,

*професор кафедри цивільного та господарського права,
Державний ВНЗ "Національний гірничий університет"*

Підземний простір як об'єкт надроресурсних відносин

Окрему частину новітнього кодифікованого законодавчого акту про надра слід приділити регулюванню використання надр з метою отримання корисних властивостей підземного простору (пустощів) як штучного так і природного походження. Мова може йти про книгу Кодексу законів України про надра «Підземне право».

Чинний Кодекс України про надра (далі – КпН) (ст. 14) передбачає, серед інших, такий вид надрокористування як будівництво та експлуатація підземних споруд, не пов'язаних з ВКК, у тому числі: а) споруд для підземного зберігання нафти, газу та інших речовин і матеріалів; б) захоронення шкідливих речовин і відходів виробництва; в) скидання стічних вод.

Очевидно, що даний вид користування надрами пов'язаний з таким їх ресурсом як підземні пустоти. При цьому, для будівництва і експлуатації підземних споруд та інших цілей, не пов'язаних з видобуванням корисних копалин необхідно отримати гірничий відвід (ст. 17 КпН). Втім, також безумовним є й той факт, що використання, а отже й потреба у правовому регулюванні, не обмежується згаданими видами використання підземелля.

Серед актуальних питань, що сьогодні обговорює геонаука, слід виділити такі: - практика освоєння підземного простору стародавніх часів; - захоронення та кладовища; - господарське використання підземного простору; - підземелля та видобування корисних копалин; - ядерна енергетика та підземелля; - місто та підземний простір; - підземна транспортна інфраструктура; - підземні приміщення маєтків та їх призначення; - військові конфлікти та організація безпеки під землею; - релігійні, культові та таємні об'єкти в підземеллі; - підземна архітектура; - підземний простір, вплив на екологічний стан та охорона навколишнього середовища; - лікувальне, культурне, туристичне та побутове вторинне використання підземного простору; - наукове вивчення підземного простору (картографування, технології та методики освоєння і підземного будівництва, вплив науково-технічної революції на освоєння підземелля).

Як бачимо, правовий режим підземелля та правове регулювання його використання у вітчизняному законодавстві має не аби який законодавчий та кодифікаційний потенціал, адже навіть первинне порівняння наявного правового забезпечення з реальними напрямками використання підземелля свідчить про очевидну заборгованість нормотворчої діяльності в цій сфері.

Найбільш повно, на сьогодні, правове регулювання підземних надроресурсних відносин здійснено в Модельному кодексі про надра і надрокористування для держав-учасників СНД, прийнятому на двадцятому пленарному засіданні Міжпарламентської Асамблеї держав-учасників СНД (Постанова № 20-8 від 7 грудня 2002 року), де окремим розділом розглядаються особливості використання підземного простору, зокрема: 1. Підземний простір: - Види порожнин надр; - Цілі використання підземних просторів; - Право власності на підземні простори; - Власність на майно, що розташовується в підземних просторах; - Право користування земельними ділянками на ділянках надр, що включають підземні порожнини; - Надання підземних просторів в користування; - Перехід, передача, призупинення, обмеження або припинення прав користування підземними просторами; - Терміни користування підземними просторами; - Державна реєстрація і облік

підземних просторів; - Особливості ліцензування користування підземними просторами; - Створення підземних порожнин; - Експлуатація підземних просторів; - Зміна видів діяльності при користуванні підземними просторами; - Ліквідація, консервація підземних порожнин. 2. Використання ділянок надр, що містять порожнини в промислових, транспортних та інших господарських цілях: - Будівництво і експлуатація підземних споруд, не пов'язаних з видобутком корисних копалин; - Будівництво і експлуатація підземних споруд власниками, володільцями і користувачами земельних ділянок для особистих потреб; - Вимоги по створенню і функціонуванню промислових виробництв в підземних просторах; - Будівництво тунелів, підземних транспортних магістралей, комунікацій; - Особливості використання підземних просторів для виробництва і зберігання сільськогосподарської продукції; - Можливе використання підземних просторів для розміщення об'єктів соціальної інфраструктури; - Види діяльності, забороненої в підземних просторах; 3. Використання підземних просторів для захоронення відходів виробництва та споживання: - Вибір місця захоронення відходів виробництва та споживання; - Вимоги до способів і технологій поховання відходів виробництва та споживання; - Особливості ліцензування діяльності із захоронення відходів виробництва та споживання в підземних просторах; - Реєстрація і облік діяльності із захоронення відходів виробництва та споживання в підземних просторах; - Особливості використання підземних просторів для захоронення радіоактивних відходів.

У вітчизняному законодавстві регулюванню підземних відносин явно бракує системності. Так, наприклад, нова політика енергетичної незалежності передбачає реорганізацію НАК "Нафтогаз України" відповідно до Третього енергетичного пакета ЄС шляхом створення ПАТ "Магістральні газопроводи України" та ПАТ "Підземні газові сховища України" [1]. Власне термін «підземне сховище газу» розкривається в Законі України «Про засади функціонування ринку природного газу» (ст. 1), як - технологічний комплекс - штучно створене у природній або штучній ємності надр накопичення газу і технологічно поєднані з цим комплексом споруди, призначені для

періодичного наповнення, зберігання та відбору газу [2].

Майже аналогічну трактовку поняттю «підземне сховище нафти, газу чи продуктів їх переробки» дає Закон України "Про нафту і газ", а саме - технологічний комплекс, штучно створений в природній або штучній ємності надр накопичувач нафти чи газу і технологічно поєднані з ним споруди, які служать для періодичного наповнення, зберігання і відбирання нафти, газу чи продуктів їх переробки для постачання споживачам [3].

Не однозначно сприймається термін «ємність надр», адже інший закон - Закон України "Про затвердження Загальнодержавної соціальної програми поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища на 2014 - 2018 роки" використовує поняття «геоінформаційна система моніторингу стану пустот і геомеханічного стану масивів порід» [4].

Втім, найбільш прийнятним виглядає термін – «природна підземна порожнина» - пустота у надрах землі, створена внаслідок впливу на гірничий масив природно-геологічних явищ [5]. Хоча при цьому, помилковим виглядає словосполучення «надра землі».

Натомість у постанові Кабінету Міністрів України від 17.01.1995 р. № 33 «Про затвердження Положення про порядок забудови площ залягання корисних копалин загальнодержавного значення» [6] використовується термін «пустоти», коли йдеться про розміщення об'єктів будівництва на земній поверхні або підземних споруд в масиві гірських порід, під якими видобуто корисні копалини у разі відсутності непогашених гірничих виробок і пустот, розташованих на малих глибинах.

Згаданий модельний кодекс під підземним простором визнає частину надр, що використовується як середовище для перебування людей, розміщення об'єктів виробничої, наукової та іншої діяльності, а також використовується як середовище для протікання процесів, що мають практичне застосування. Об'єктами підземного простору можуть бути природні чи штучно створені порожнини надр, а також інші ділянки надр, придатні для використання у зазначених цілях. Не визнаються складовою частиною ділянки надр з підземним простором, інші ресурси надр, у тому

числі корисні копалини і енергія, що знаходяться в межах цієї ділянки. До підземного простору не відносяться природні порожнини, які повністю заповнені твердими, рідкими газоподібними речовинами і (чи) їх сумішами, що знаходяться в геогенному (природному) стані.

Таким чином розрізняють геогенні (природні, створені природою, внутрішньопланетними процесами) і техногенні (штучні, створені в результаті людської діяльності) порожнини надр.

Природні порожнини включають: 1) великі порожнини (печери) об'ємом більше 10 кубічних метрів, що мають сполучення із земною поверхнею; 2) дрібні порожнини; 3) тріщини в масиві гірських порід.

Техногенні порожнини підрозділяються на: - порожнини, спеціально створені для виконання окремих цілеспрямованих функцій (транспортні магістралі, газосховища, захоронення відходів, будівництво підземних атомних станцій, шахт для оборонної промисловості тощо), - первинні (спеціальні) порожнини; - порожнини, що утворилися в результаті розвідки і розробки родовищ корисних копалини, - вторинні техногенні порожнини. При цьому, укладачі модельного кодексу пропонують вважати техногенні порожнини нерухомим майном, а характеристику усіх видів порожнин надр розкривати на основі державних кадастрів.

Отже, у нормативних актах більш часто та, ймовірно, більш вірно використовуються синонімічні поняття «пустоти – це порожнини», «порожнини – це пустоти», тому в подальшому саме на них і треба орієнтуватися підземному законодавству при визначенні підземного простору як об'єкта надроресурсних відносин.

Перелік використаних джерел

1. Постанова Верховної Ради України від 04.06.2015 р. № 509-VIII "Про План законодавчого забезпечення реформ в Україні".
2. Офіційний вісник України, 2010, № 55 (30.07.2010), ст. 1842.
3. Офіційний вісник України, 2001, № 33 (31.08.2001), ст. 1524.
4. Офіційний вісник України, 2013, № 34 (10.05.2013), ст. 1199.
5. Наказ Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у

справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи від 11.10.2010 р. № 888 "Про затвердження Інструкції з розробки плану ліквідації аварій на об'єктах метрополітену" // Офіційний вісник України, 2011, № 3 (24.01.2011), ст. 190.

6. Зібрання постанов Уряду України, 1995, № 3, ст. 80.

Кобецька Н. Р.

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
завідувач кафедри трудового, екологічного та аграрного права*

Сутність, правова природа та зміст природоресурсних дозволів

Елементом дозвільної системи, який забезпечує легальну можливість юридичної чи фізичної особи здійснювати визначені дії, шляхом подання до відповідного органу заяви, є дозвіл. Тлумачний словник сучасної української мови розкриває поняття «дозвіл» як зняття заборони; згода, що дає право на здійснення чого-небудь; документ, який посвідчує таке право [2, с. 312].

Дозвільне законодавство не визначає поняття «дозвіл», а оперує поняттям «документ дозвільного характеру». До об'єктів, на які видаються документи дозвільного характеру, віднесені і природні ресурси. Затверджений Законом України Перелік документів дозвільного характеру у сфері господарської діяльності в початкових редакціях включав велику кількість документів-актів, які по-суті не були дозволами. Це, зокрема, різного роду погодження – погодження клопотання водокористувачів з обґрунтуванням потреби у воді для отримання дозволу на спеціальне водокористування, погодження клопотань про надання надр у користування та інші. Документи останнього виду не надавали право на здійснення тих чи інших дій і під визначення поняття «документ дозвільного характеру» не повинні були б підпадати. Сьогодні така ситуація виправлена. Численні зміни у дозвільні та суміжні законодавчі акти суттєво скоротили кількість

документів дозвільного характеру та вилучили з Переліку погодження, які не оформлюють остаточну згоду адміністративного органу на здійснення суб'єктом відповідних дій, запровадивши видачу дозвільних документів за принципом організаційної єдності. Тому фактично поняття «документ дозвільного характеру» за змістом тотожне поняттю «дозвіл», який у свою чергу може мати різні форми зовнішнього виразу. Зокрема, дозволи, що видаються для реалізації права використання природних ресурсів, залежно від виду природних об'єктів, мають різну форму, назви, реквізити, видаються різними суб'єктами.

За своєю правовою природою дозвіл належить до індивідуальних адміністративних актів. За визначенням колективу авторів підручника «Адміністративне право України» під редакцією В. Б. Авер'янова, правовий акт управління – це офіційно оформлений результат волевиявлення органів виконавчої влади (та інших суб'єктів державного управління), здійснюваний в односторонньому порядку з дотриманням встановленої процедури і спрямований на виникнення певних юридичних наслідків [1, с. 282].

В. М. Комарницький, характеризуючи дозволи на природокористування, зазначає, що їм властиві такі ж риси, як і всім індивідуальним адміністративним актам: підзаконність, правовий характер, імперативність [3, с. 322]. Крім названих ознак, загальними ознаками (рисами) індивідуальних адміністративних актів варто вказати наступні:

- спрямованість на регулювання окремого конкретного випадку, персоніфікований характер (це відрізняє їх від нормативних адміністративних управлінських актів),

- односторонній порядок прийняття (за цим критерієм їх можна відмежувати від адміністративних договорів),

- вольовий характер (загальним мотивом видання будь-якого адміністративного акту є потреба у певному юридичному впливі на відповідні відносини у сфері управління).

В механізмі правового регулювання дозволи, як індивідуальні адміністративні акти є:

- формами адміністративно-владної діяльності,
- юридичними фактами, з якими пов'язується виникнення правовідносин,
- актами застосування права.

Природоресурсні дозволи володіють спільними характеристиками щодо їх змісту і структури:

- вони засвідчують право на здійснення певного виду спеціального використання природних ресурсів, причому надаються на один конкретний вид лісо-, водо-, надрокористування, використання об'єктів тваринного світу чи інших природних об'єктів;

- природоресурсні дозволи фіксують чітко визначену мету природокористування;

- вони визначають межі поведінки природокористувачів, встановлюючи кількісні показники, обсяги, територію, способи використання природних ресурсів та інші подібні параметри;

- природоресурсні дозволи, як правило, мають строковий характер та закріплюють конкретний строк користування природним ресурсом в межах граничних, встановлених законодавством, строків;

- персональний характер природоресурсних дозволів обумовлений тим, що вони видаються з урахуванням особливостей окремого природокористувача та не передбачають можливостей їх вільної переуступки (продажу) іншим суб'єктам.

Природоресурсні дозволи є правовими формами передачі державою та іншими суб'єктами (власниками природних ресурсів) права користування визначеною частиною природного об'єкта; механізмами встановлення, фіксації права природокористування; документами, в яких конкретизуються умови і порядок здійснення відповідного виду використання природного ресурсу певним природокористувачем.

Перелік використаних джерел:

1. Адміністративне право України. Академічний курс : підруч. : у двох томах / ред. колегія : В. Б. Авер'янов (голова). – Т. 1 : Загальна частина. – К. : Вид-во «Юридична думка», 2004. – 584 с.

2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і доп.) / укл. і гол. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.

3. Комарницький В. М. Право спеціального природокористування : монографія / В. М. Комарницький ; відп. ред. Н. Р. Малишева. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2011. – 424 с.

Коваленко Т. О.

доктор юридичних наук, доцент,

в.о. завідувача кафедри земельного та аграрного права

юридичного факультету

Київського національного університету ім. Тараса Шевченка

***Правове забезпечення біобезпеки України:
сучасний стан та перспективи***

В юридичній науці склалося два підходи до розуміння біологічної безпеки – широкий та вузький. Відповідно до широкого підходу біологічна безпека є станом захищеності людини та навколишнього природного середовища, його окремих компонентів від будь-яких біологічних загроз – як природного характеру (неконтрольоване розповсюдження екопатогенів, патогенних та паразитичних мікроорганізмів, токсинів та шкідників), так і антропогенного походження (вплив генної терапії та інженерії). Вузький підхід до поняття біобезпеки полягає у застосуванні вказаного поняття лише у відносинах щодо забезпечення безпеки виключно від впливу негативних антропогенних біологічних факторів, які виникають у процесі чи в результаті застосування біологічних технологій (далі – біотехнологій). Аналіз міжнародних та національних нормативно-правових актів, а також

юридичної літератури показує, що найбільш поширеним є вузький підхід до поняття біобезпеки, що в цілому є виправданим зважаючи на значне поширення біотехнологій в різних сферах суспільного життя та неможливість достовірного прогнозування наслідків, особливо негативних, від використання результатів зазначених технологій.

Сучасні підходи до поняття біотехнології закріплені у міжнародних нормативно-правових актах, які ратифіковані Україною. Зокрема, Картахенський протокол про біобезпеку до Конвенції про біологічне різноманіття, прийнятий 29 січня 2000 р. в м. Монреалі, визначає сучасну біотехнологію як застосування: а) методів *in vitro* з використанням нуклеїнової кислоти, включаючи рекомбіновану дезоксирибонуклеїнову кислоту (ДНК) і пряму ін'єкцію нуклеїнових кислот в клітини або органели, або б) методів, які ґрунтуються на злитті клітин з різним таксономічним статусом, які дозволяють подолати природні фізіологічні репродуктивні або рекомбінаційні бар'єри і які не є методами, що використовуються при традиційному схрещуванні та селекції.

Біотехнологія є новітньою сферою людської діяльності, тому в даний час відсутні достовірні результати, які б свідчили про відсутність шкоди від застосуванні ГМО та інших продуктів біотехнології, або ж визначили напрями та ступінь такої шкоди, а також засоби і способи її мінімізації. Тому у чинному законодавстві в даний час відсутні чітко визначені юридичні критерії біологічної безпеки. В Україні в основному обмежились маркуванням продукції, які містить, а вірніше, не містить ГМО, що призвело до «законодавчого абсурду» – покладення обов'язку на виробників та імпортерів харчових продуктів вказувати позначку «без ГМО» навіть на тих продуктах, які не можуть містити ГМО (сіль, вода, харчові продукти, де відсутній білок та інше).

Відсутність достовірних даних про безпеку чи небезпеку продуктів біотехнологій для людини та довкілля, а, відповідно, наявність ризику виникнення такої шкоди, обумовлюють застосування у чинному законодавстві принципу перестороги для забезпечення біологічної безпеки

держави. Засобами гарантування біологічної безпеки України є передбачені чинним законодавством спеціальні вимоги, заборони та обмеження при застосуванні тих чи інших біотехнологічних прийомів, а також оцінка ризику біотехнологічної діяльності та застосування її результатів.

Однією із гарантій забезпечення біобезпеки є формування в Україні ефективного нормативно-правового регулювання діяльності у сфері біотехнологій, зокрема поводження із генетично-модифікованими організмами. Незважаючи на наявність законодавства, спрямованого на забезпечення біобезпеки України, його ефективність є досить низькою внаслідок окремих юридичних дефектів.

Підписана у 2014 р. Угода про асоціацію між Україною та ЄС зобов'язує нашу державу провести адаптацію національного законодавства у сфері біологічної безпеки до законодавства ЄС. У національне законодавство України мають бути імплементовані приписи: а) Директиви № 2001/18/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 12 березня 2001 р. про вивільнення у навколишнє середовище генетично модифікованих організмів та про скасування Директиви Ради № 90/220/ЄЕС; б) Регламенту (ЄС) № 1946/2003 Європейського Парламенту і Ради від 15 липня 2003 р. про транскордонні перевезення генетично модифікованих організмів; в) Директиви № 2009/41/ЄС Європейського парламенту і Ради від 6 травня 2009 р. про використання генетично модифікованих мікроорганізмів у замкненій системі; г) Рекомендації Комісії від 23.07.2003 щодо принципів розвитку національних стратегій та найкращих практик задля забезпечення співіснування генетично модифікованих зернових та традиційного і органічного виробництва (фермерства).

Отже, з урахуванням проведеного дослідження біологічну безпеку України у вузькому розумінні можна визначити як особливий стан захищеності людини та довкілля, за якого ризик заподіяння шкоди життю чи здоров'ю людини та/або компонентам довкілля у процесі біотехнологій чи внаслідок застосування їх результатів зводиться до мінімуму за допомогою системи економічних, технічних, організаційно-управлінських, правових та

інших засобів на основі принципу перестороги здійснення біотехнологічної діяльності. Забезпечення ефективних організаційно-правових гарантій біологічної безпеки як складової національної безпеки України потребує: а) удосконалення національного екологічного та аграрного законодавства у сфері використання ГМО та застосування інших результатів біотехнологій; б) імплементації в національне законодавство вимог міжнародно-правових актів, спрямованих на збереження біорізноманіття; в) адаптації українського законодавства до вимог ЄС в частині правового регулювання використання ГМО, зокрема у сфері сільськогосподарського виробництва.

Ковальчук Т.Г.

Кафедра екологічного права

Київського національного

університету імені Тараса Шевченка

доцент

Розвиток природоресурсного права в умовах оновлення екологічної політики України

Розвиток природоресурсного права як галузі права, системи законодавства та науки визначається, зокрема, напрямами державної екологічної політики, легалізованої в політико-правових документах та нормативних актах.

Сучасний стан розвитку України обумовлений, з однієї сторони, європейським вибором нашої держави, шляхом підписання та ратифікації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС [1], з іншої сторони, поглибленням екологічної кризи, внаслідок забруднення всіх складових навколишнього природного середовища, зменшення природо-ресурсного потенціалу нашої країни за наслідками ведення бойових дій в зоні проведення антитерористичної операції на сході нашої держави.

Зазначені та інші фактори обумовили необхідність оновлення як політики нашої держави в цілому, так і її складової – державної екологічної політики. Так, на розвиток Угоди про асоціацію між Україною та ЄС було прийнято Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» [4], де визначені чотири вектори руху нашої держави, з урахуванням реалізації 62 програм і реформ та План заходів з її виконання [3].

Для подальшого розвитку екологічного права та його складової природоресурсного права, зокрема як науки, важливими в даному документі є розгляд «вектору розвитку» в контексті забезпечення сталого розвитку держави, та, зокрема, забезпечення стійкого зростання економіки (всіх галузей економіки- авт.) екологічно невиснажливим способом; відповідно за «вектором безпеки» особлива увага приділена безпеці життя та здоров'я людини, що неможливо, зокрема, без безпечного стану довкілля і доступу до якісної питної води, а в межах реалізації реформ та програм – реалізація Програми збереження навколишнього природного середовища.

З урахуванням зазначеного, на нашу думку, в межах природоресурсного права набувають актуальності дослідження у сфері раціонального використання, відтворення та охорони природних ресурсів при здійсненні діяльності господарюючими суб'єктами, які є основними забруднювачами навколишнього природного середовища, зокрема, підприємствами паливно-енергетичного комплексу- підприємствами паливної промисловості, які здійснюють видобування нафти, газу, кам'яного вугілля, урану тощо та підприємствами електроенергетики – тепловими електростанціями, гідроелектростанціями, атомними електростанціями тощо. Набувають актуальності також дослідження за такими темами: правове забезпечення збереження та охорони природних ресурсів в Україні; правове регулювання спеціального використання та охорони вод в Україні; правове регулювання використання та охорони вод для забезпечення питних потреб населення.

Разом з цим поштовхом для нових досліджень у сфері природоресурсного права, на нашу думку, має стати оновлена «Стратегія

державної екологічної політики України на період до 2020 року» проект змін до якої підготовлений Міністерством екології та природних ресурсів на виконання п. 184 Плану заходів з виконання Програми діяльності Кабінету Міністрів України та Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» у 2015 році [2]. Зазначеним проектом запропоновано внести зміни та доповнення до цілей і завдань Стратегії державної екологічної політики. Так, замість 7 цілей запропоновано виділити такі 5 цілей: Ціль 1. Формування в суспільстві екологічних цінностей та засад сталого споживання і виробництва; ціль 2. Забезпечення сталого розвитку та використання природно-ресурсного потенціалу України; ціль 3. Забезпечення інтеграції екологічної політики в процес соціально-економічного розвитку України; ціль 4. Досягнення стану довкілля, який забезпечить соціально прийнятні рівні ризиків для цілісності екосистем та здоров'я населення; ціль 5. Удосконалення та розвиток державної системи природоохоронного управління.

Ознайомлення з переліком завдань в межах цілі 2. Забезпечення сталого розвитку та використання природно-ресурсного потенціалу України, дає можливість виділити наступні теми наукових досліджень в рамках природоресурсного права: Правове забезпечення імплементації в Україні джерел права ЄС сектору «Якість води та управління водними ресурсами»; правове регулювання удосконалення кадастрів природних ресурсів; правове регулювання відновлення природних ресурсів в східних регіонах України; правове забезпечення охорони та відновлення флори України; правове забезпечення інтегрованого управління водними ресурсами в Україні.

Список літератури:

1. Закон України «Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони» від 16 вересня 2014 р. //Урядовий кур'єр, 08.10.2014 р., №185.

2. Офіційний сайт Міністерства екології та природних ресурсів України // <http://www.menr.gov.ua/press-center/news/123-news1/4223->

minpryrody-rozrobylo-proekt-zmin-do-stratehiyi-derzhavnoyi-ekolohichnoyi-polityky-ukrayiny-na-period-do-2020-roku

3. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів з виконання Програми діяльності Кабінету Міністрів України та Стратегії сталого розвитку «Україна-2020» у 2015 році» від 4 березня 2015 р. №213-р. // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/213-2015-%D1%80>

4. Указ Президента України « Про Стратегію сталого розвитку «Україна-2020» від 12 січня 2015 р. // Урядовий кур'єр, 15.01.2015 р., №6.

Ковтун. О. М.

Академія адвокатури України, доцент кафедри кримінального та адміністративного права

Роль відкритості та доступності відомостей Державного реєстру речових прав на нерухоме майно і Державного земельного кадастру у забезпеченні реалізації функції планування використання та охорони земель в Україні

Планування використання та охорони земель в Україні є найважливішою функцією державного управління у галузі земельних відносин, що визначає перспективи раціонального землекористування і являє собою діяльність уповноважених органів державної влади та місцевого самоврядування, яка полягає у створенні та впровадженні перспективних програм (схем) використання й охорони земельних ресурсів з урахуванням екологічних, економічних, історичних, географічних, демографічних та інших особливостей конкретних територій, а також у прийнятті на їх основі відповідних рішень [1, с. 495]. Формами планування використання земель є: 1) розробка та затвердження програм використання земель (державних, регіональних); 2) планування територій; 3) природно-сільськогосподарське районування земель [2, с. 338].

Проблематика правового забезпечення здійснення державного управління загалом та у галузі використання та охорони земель зокрема були предметом наукових досліджень В. Б. Авер'янова, А. П. Гетьмана, П. Ф. Кулинича, А. М. Мірошніченка, О. О. Погрібного, В. І. Семчика, М. В. Шульги та ін.

Метою даної статті є дослідження ролі відкритості та доступності відомостей Державного реєстру речових прав на нерухоме майно і Державного земельного кадастру у забезпеченні реалізації функції планування використання та охорони земель в Україні.

Як відомо, 6 жовтня 2015 року набув чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення прозорості у сфері відносин власності з метою запобігання корупції» від 14 липня 2015 року №597-VIII, відповідно до якого у Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно та Державному земельному кадастрі забезпечується можливість пошуку інформації не лише за об'єктом, а й за суб'єктом речового права на нерухоме майно [3]. Так, згідно із ч.ч. 2, 3 ст. 28 Закону України "Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень" від 1 липня 2004 року № 1952-IV (в редакції Закону № 1878-VI (1878-17) від 11 лютого 2010 року для фізичних та юридичних осіб інформація за об'єктом нерухомого майна надається в електронній формі через офіційний веб-сайт Міністерства юстиції України, за умови ідентифікації такої особи (фізичної або юридичної) з використанням електронного цифрового підпису чи іншого альтернативного засобу ідентифікації особи, або в паперовому вигляді державним реєстратором чи нотаріусом. Інформація за суб'єктом речового права на нерухоме майно надається фізичним та юридичним особам в електронній формі через офіційний веб-сайт Міністерства юстиції України з використанням електронного цифрового підпису чи іншого альтернативного засобу ідентифікації особи, або в паперовому вигляді державним реєстратором чи нотаріусом [5]. Ст. 36 Закону України «Про Державний земельний кадастр» від 7 липня 2011 року №3613-VI доповнено п. «ї», відповідно до якого на

офіційному веб-сайті центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин, оприлюднюються відомості Державного земельного кадастру про інші відомості про земельні ділянки, передбачені ст.15 та ч.2 ст. 30 цього Закону, зокрема, наприклад, інформація про суб'єкта права власності на земельну ділянку [4].

Прозорість, доступність та відкритість інформації, що міститься у Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно і Державному земельному кадастрі покликана забезпечити боротьбу із корупцією у земельній сфері та підвищити ефективність реалізації однієї з найважливіших функцій державного управління у сфері земельних відносин – функції планування використання та охорони земель. Знаючи, скільки земельних ділянок та іншої нерухомості знаходиться у власності або користуванні чиновників, зацікавлені особи можуть здійснювати контроль над їх діяльністю, контролювати сплату податків, законність використання права на приватизацію землі тощо. Вищезазначені зміни та доповнення до земельного законодавства дозволять виявити факти незаконного набуття прав на земельні ділянки, а отже, сприятимуть перерозподілу земель. Відкритість інформації, що міститься у державних реєстрах, сприятиме також покращенню інвестиційної ситуації на ринку нерухомості. Отже, відкритість державних реєстрів сприятиме ефективному та раціональному плануванню використання та охорони земель в Україні.

Список використаних джерел

1. Земельне право України: Підручник / За ред. О. О. Погрібного та І. І. Каракаша. – Вид.2, перероб. і доп. – К.: Істина, 2009. – 600 с.
2. Мірошніченко А. М. Земельне право України: Підручник / А. М. Мірошніченко – К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2009. – 712 с.
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення прозорості у сфері відносин власності з метою запобігання корупції. Закон України від 14 липня 2015 року №597-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2015. - №35. – Ст. 343.

4. Про Державний земельний кадастр. Закон України від 7 липня 2011 року № 3613-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – №8. – Ст. 61.

5. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень. Закон України від 1 липня 2004 року № 1952-IV (в редакції Закону № 1878-VI (1878-17) від 11 лютого 2010 року) // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – №18. – Ст. 141.

*Кондратенко Д. Ю.,
аспірант кафедри земельного та аграрного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

***Правові засади регулювання обліку земель для забезпечення їх
раціонального використання***

Облік земельних ресурсів та його належне правове регулювання має вагомe значення для розвитку природоресурсного права в Україні. Систематичний, повний та достовірний облік земель суттєво впливає на ефективність управління земельними ресурсами, яке, у свою чергу, є важливою передумовою раціонального їх використання. А саме такі суспільні відносини, які існують з приводу раціонального використання і охорони природних ресурсів, об'єктів природи держави, і виступають предметом вивчення науки природоресурсного права. Тобто метою таких суспільних відносин є найбільш ефективно використання природних ресурсів з максимальним піклуванням про їх охорону і відновлення та забезпечення в цілому безпечного середовища існування людини. Саме тому питання обліку земель у наш час є досить актуальним, зокрема і в межах науки природоресурсного права.

Визначенню сутності обліку земель присвячено роботи Дегтярьова І.В., Лебедєвої Т.М., Чешева А.С. та ін. Різні аспекти управління земельними

ресурсами вивчали науковці М. Гарбуз, Д. Добряк, М. Лавейкін, М. Федоров тощо. Можливості розвитку природоресурсного права в Україні досліджувалися В.І. Андрейцевим, Ю.О. Вовком, А.П. Гетьманом, І.І. Каракашом та ін. Однак у науковій літературі недостатньо уваги приділено комплексному дослідженню питань правового регулювання обліку земель та його впливу на ефективне та раціональне використання земельних ресурсів як важливої складової предмета природоресурсного права.

Законодавство України не надає визначення обліку земель, однак у науковій літературі зустрічаються різні варіанти тлумачення цього поняття. Так, зокрема, І.В. Дегтярьов робить висновок, що облік земель – це перш за все їх кількісне відображення та якісна характеристика, тобто будь-який облік, зокрема й земельний, дає кількісний вираз явищ, для яких характерна визначена якість. А.С. Чешев визначає земельний облік як державний захід щодо накопичення, систематизації й аналізу різноманітних відомостей про кількість, розміщення, природний стан, господарське положення й використання земельних ресурсів. Т.М. Лебедева вважає, що кадастровий облік земель – це дії уповноваженого органу державної влади зі внесення в державний земельний кадастр, оброблення, систематизації та поновлення юридично значимих відомостей у системі державного земельного кадастру. На нашу думку, облік земель – це діяльність спеціально уповноважених державних органів щодо збору, нагромадження, оброблення, систематизації, зберігання та поновлення інформації з приводу кількісних та якісних характеристик земельних ділянок, що вноситься до системи державного земельного кадастру.

Джерелом інформації про земельні ресурси, необхідної для загальної характеристики земель, а також аналізу управління ними та їх використання, є дані державної статистичної звітності з кількісного обліку земель, яка ведеться в складі Державного земельного кадастру. Використання насамперед даних цього кадастру видається необхідним, оскільки він містить інформацію про землі всіх категорій і повинен вестися за єдиною методикою з іншими кадастрами.

Проаналізувавши наукову літературу, можемо виділити дві основні функції ДЗК: правову та інформаційну (регулюючу), які сприяють ефективному управлінню земельними ресурсами та їх використанню. Правова функція полягає у визнанні факту виникнення або припинення права власності і права користування земельними ділянками. Окрім того що ДЗК містить сукупність відомостей і документів про місця розташування та правовий режим цих ділянок. Завдяки інформаційній функції необхідною інформацією стосовно земельних ділянок забезпечуються всі зацікавлені особи та органи влади. Реалізація названих функцій створює можливість для регулювання земельних відносин, управління ними та організація їх раціонального використання.

У спеціальній літературі слушно підкреслюється, що саме із наведених вище функцій ДЗК впливають основні завдання здійснення обліку земель:

1. У сфері правових відносин – забезпечення розмежування прав власності на земельні ділянки між різними органами влади, особами; державна реєстрація прав на земельні ділянки та угоди, обумовлені ними; забезпечення стійкості господарського використання земель, територіальної (просторової), економічної та екологічної стійкості.

2. У сфері управління земельними ресурсами – надання повної та достовірної інформації для планування та управління земельними ресурсами на базі даних кількісного та якісного обліку земель; здійснення державного земельного контролю; моніторингу використання земель і поточних змін тощо.

3. У сфері інформаційних послуг – надання відповідним органам та особам достовірної земельно-кадастрової інформації; інформаційне забезпечення геодезичних, проектно-дослідних та інших робіт; інформаційна підтримка інших відомчих реєстрів та кадастрів.

Питання обліку земель в Україні регулюється на законодавчому рівні багатьма законодавчими актами, серед яких найвагомішими правовими джерелами слід вважати Земельний кодекс України та закон України «Про Державний земельний кадастр», оскільки саме вони дають найповніше

уявлення щодо питання обліку земельних ділянок. Процес обліку земель деталізується у підзаконних нормативно-правових актах, серед яких: накази Держкомстату, постанови та розпорядження Кабінету міністрів України, положення, затверджені Держкомземом тощо, які є часом неузгодженими між собою та певні положення яких на сьогодні вже є застарілими.

Таким чином, проаналізувавши основні визначення, функції та завдання обліку земель, можемо зробити висновок про його вагоме значення для ефективного управління та раціонального використання земельних ресурсів. Належні облік та реєстрація земель залежать, насамперед, від досконалості правового регулювання, яке на сьогодні потребує постійного оновлення та застосування систематичного і науково обґрунтованого підходу до його формування.

Копиця Є.М.

асистент кафедри екологічного права

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

***Історико-правові аспекти становлення та розвитку інституту
нормування у галузі охорони атмосферного повітря***

Постійне зростання негативного антропогенного впливу на атмосферне повітря призводить до погіршення екологічного стану довкілля, зростання захворюваності та підвищення ризику смертності серед населення. Ця проблема може бути вирішена у рамках екологічного нормування – одного із найскладніших та найбільш важливих правових інструментів охорони атмосферного повітря. А так як жодне явище неможливо ґрунтовно та всебічно дослідити без аналізу його історичного розвитку з оглядом на підстави та етапи його формування, актуальним є вивчення особливостей правового становлення та розвитку інституту нормування у галузі охорони атмосферного повітря.

Історичний шлях становлення правових основ інституту нормування у галузі охорони атмосферного повітря пропонуємо умовно поділити на шість основних етапів. Перший етап характеризується відсутністю відправної точки, оскільки, спираючись на результати дослідження спеціалізованої літератури, ми можемо припустити, що до 1917 року був взагалі відсутній системний характер правового регулювання атмосфероохоронних заходів на території сучасної України [6, с. 12]. Утім, у цей період вимоги з охорони атмосферного повітря від забруднень отримують певний розвиток у законодавстві, яке пізніше отримало визначення «санітарне». А одним із напрямків розвитку санітарної охорони атмосферного повітря того періоду була розробка граничнодопустимих концентрацій (далі - ГДК) забруднювачів, яка становила безпосередню основу для подальшого правового визначення та закріплення відповідних нормативів. Другий етап, що охоплював 1917-1948 р.р., характеризувався визнанням того факту, що розробка і встановлення нормативів ГДК забруднюючих речовин у повітряному середовищі мала велике значення в реалізації санітарного контролю [3, с. 27]. У 1926 році були розроблені первинні ГДК двадцяти токсичних речовин (газів, парів, пилу) для промислових підприємств [7]. Третій етап тривав із 1949, коли розпочалась розробка нормативів ГДК речовин в атмосферному повітря, до 1979 рік. У 1951 році Державною санітарною інспекцією СРСР було затверджено перелік ГДК атмосферних забруднень, до якого було включено 10 найменувань шкідливих речовин, та який вже у 1952 році розширився до 40 забруднювачів повітря населених місць [8, с. 81]. У 1971 році, до цього переліку вже входило 114 назв ГДК шкідливих речовин в атмосферному повітрі населених пунктів і 494 назв речовин у повітрі робочої зони промислових приміщень, а за станом на 1975 рік перелік ГДК в атмосферному повітрі населених пунктів досяг 160 речовин [9, с. 64]. Четвертий етап продовжувався з 1980 до 1992 рік, початок якого був пов'язаний із прийняттям 25 червня 1980 р. Закону СРСР «Про охорону атмосферного повітря» [4] та 27 листопада 1981 р. Закону УРСР «Про охорону атмосферного повітря» [5]. У грудні 1981 року Радою

Міністрів СРСР була прийнята постанова про нормативи гранично допустимих викидів забруднюючих речовин в атмосферу і шкідливих фізичних впливів на неї. Вказані заходи знаменували остаточне становлення системи нормативів, яка, заклавши підґрунтя для сучасної, законодавчо регламентованої системи, значно вплинула на формування діючого сьогодні інституту нормування у сфері охорони атмосферного повітря. П'ятий етап, з 1992 р. до 2001 р., відзначається прийняттям 16 жовтня 1992 року першого спеціального повітряохоронного закону - «Про охорону атмосферного повітря» [1], який безпосередньо закріпив основи правового регулювання нормування даної сфери, яким присвячений окремий розділ (розд. II). Проте врегулювати всі питання правової охорони атмосферного повітря йому не вдалося, із чим і пов'язана подальша розробка більш досконалої редакції закону.

Шостий етап, або сучасний, пропонується розглядати від 2001 р. до сьогодні. Відправною точкою стало прийняття нової редакції ЗУ «Про охорону атмосферного повітря». Відповідно до неї було встановлено дещо інший перелік нормативів [2], який на нашу думку, є більш актуальним та пристосованим до вимог сучасних відносин у сфері охорони атмосферного повітря. Однак, не зважаючи на вагомі нововведення, Закон України «Про охорону атмосферного повітря» не є досконалим. Значним недоліком закону є відсутність термінологічного визначення базового поняття «нормування», що не може не призводити до викривлення його розуміння, а як результат і до неефективного застосування в процесі реалізації заходів, спрямованих на охорону атмосферного повітря.

Підсумувавши результати нашого дослідження, можемо констатувати той факт, що інститут нормування із самого початку свого становлення займав одне із провідних місць у забезпеченні охорони атмосферного повітря та розвивався у безпосередньому зв'язку із атмосфероохоронними відносинами. Які, в свою чергу, трансформувались із санітарно-гігієнічних до регламентованих та законодавчо закріплених екологічних, вплинувши і на природу нормативів у досліджуваній сфері.

Перелік використаних джерел

1. Закон України «Про охорону атмосферного повітря» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eclife.ru/laws/ua/laws/1992/01.php>.
2. Закон України «Про охорону атмосферного повітря»: в редакції Закону № 2556-III (2556-14) від 21.06.2001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2707-12>.
3. Малышко Н. И. Государственный контроль за охраной атмосферного воздуха / Н. И. Малышко. – К. : «Наукова думка», 1982. – 127 с.
4. Про охрану атмосферного воздуха : Закон СССР от 25 июня 1980 р. // Ведомости Верховного Совета СССР. – 1980. – № 17. – Ст. 528.
5. Про охорону атмосферного повітря : Закон УРСР від 27 листопада 1981 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1981. – № 49. – Ст. 833.
6. Рибачек В. К. Правова охорона атмосферного повітря за законодавством України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06 / В. К. Рибачек. — К., 2010. — 20 с.
7. Рязанов В. А. Основные принципы гигиенического нормирования атмосферных загрязнений / В. А. Рязанов // Предельно допустимые концентрации атмосферных загрязнений. – М.: Медгиз, 1952. – №1. – С. 9-25.
8. Тезисы докладов XIV Всесоюзного съезда гигиенистов и санитарных врачей. – М., 1972. – 188 с.
9. Шемчушенко Ю.С. Организационно-правовые вопросы охраны окружающей среды в СССР / Ю. С. Шемчушенко. – Киев : Наукова думка, 1976. – 275 с.

Кострюков С. В.

Державний ВНЗ “Національний гірничий університет”, доцент

Міжнародне співробітництво України у сфері енергоефективності та використання відновлюваних джерел енергії (правовий аналіз)

Однією з ключевих сфер відносин між Україною та Європейським Союзом (далі у тексті – ЄС) залишається співробітництво в енергетичній галузі.

Співробітництво у сфері енергетики здійснюється в рамках Угоди про асоціацію між Україною та ЄС [8], а також Меморандуму між Україною та ЄС про порозуміння щодо співробітництва в енергетичній галузі (далі у тексті – Меморандум) [2], підписаного 1 грудня 2005 р. У тексті Меморандуму [2] підкреслюється, що спільною стратегією України та ЄС залишається поступове зближення енергетичної галузі України з внутрішнім енергоринком ЄС, маючи на меті, у кінцевому підсумку, інтеграцію до нього.

За дев'ять років виконання Меморандуму [2], на підставі аналізу П'ятого [4], Шостого [10], Сьомого [7] спільних звітів ЄС-Україна в енергетичній галузі та Енергетичної стратегії України на період до 2030 року [6] покажемо досягнуті результати за напрямом енергоефективності та використання відновлюваних джерел енергії.

Триває впровадження “дорожньої карти” з питань енергоефективності та використання відновлюваних джерел енергії, підписаної у квітні 2008 року. Спільно з експертами Єврокомісії розпочато підготовку програми інвестиційної підтримки впровадження енергоефективних технологій та використання альтернативних джерел енергії в Україні.

05.12.2011 р. Єврокомісія схвалила фінансовий пакет для підтримки державного управління, регіонального розвитку, енергоефективності та охорони навколишнього природного середовища в Україні. Один з компонентів програми присвячений підтримці зусиль України зі скорочення споживання енергії через внесок до Фонду східноєвропейського партнерства з енергоефективності та навколишнього природного середовища (“Шведська ініціатива”). Обсяг фінансування за цим компонентом складає 15 млн євро [9].

Україна 29.11.2012 р. презентувала у Брюсселі Національний план дій з енергоефективності в Україні до 2020 року, розроблений Держенергоефективності. Презентація відбулася у рамках засідання Платформи № 3 “Енергетична безпека” Східного партнерства. Головна мета плану – забезпечення до 2020 р. планове енергозбереження в обсязі 9 % середнього кінцевого внутрішнього споживання енергії.

Порівняно з базовим 2008 р., до 2015 р. передбачається зменшити рівень енергоємності в Україні на 20 %, обсяги шкідливих викидів у навколишнє природне середовище на 15%, а витрати тепла у житловому секторі планується скоротити на 50 % шляхом модернізації систем теплопостачання.

На жаль, досі відбувається розробка проекту Закону України “Про енергоефективність”, який має замінити Закон України “Про енергозбереження” [1].

З метою впровадження державної політики у сфері енергоефективності та зменшення національного показника питомого енергоспоживання розроблено Державну цільову економічну програму енергоефективності і розвитку сфери виробництва енергоносіїв з відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива на період 2010-2015 роки [3].

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 01.10.2014 р. № 902-р [5] затверджено Національний план дій з відновлювальної енергетики на період до 2020 року, який розроблено з метою виконання зобов'язань України відповідно до Договору про заснування Енергетичного Співтовариства.

Головним інструментом сприяння розвитку відновлюваної енергетики в Україні залишаються “зелені” тарифи. Україною було зазначено, що в 2011 р. Парламентом і Регулятором прийнято рішення, що спрощують систему видачі ліцензій і дозволів в сфері відновлюваної енергетики.

На кінець першого півріччя 2014 р. загальна електрична потужність об'єктів відновлюваної енергетики, які працюють за “зеленим” тарифом, в Україні становлять 1419 МВт, з яких загальна потужність вітроелектростанцій – 497 МВт, сонячних електростанцій – 77 МВт, об'єктів

виробництва електроенергії з біомаси та біогазу – 26 МВт. Встановлена потужність об'єктів, що виробляють теплову енергію з відновлюваних джерел енергії перевищила – 1070 МВт.

Надзвичайно важливо забезпечити чесний і прозорий доступ до заходів заохочення до розвитку відновлюваних джерел енергії в Україні.

Список використаних джерел

1. Закон України “Про енергозбереження” від 01.07.1994 р.
2. Меморандум між Україною та ЄС про порозуміння щодо співробітництва в енергетичній галузі. 01.12.2005 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу:http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/994_694.
3. Постанова Кабінету Міністрів України. Про затвердження Державної цільової економічної програми енергоефективності і розвитку сфери виробництва енергоносіїв з відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива на період 2010-2015 роки. № 243 від 01.03.2010 р.
4. П'ятий спільний звіт про співпрацю ЄС та України в енергетичній галузі. Про хід реалізації положень Меморандуму про взаєморозуміння між ЄС та Україною щодо співробітництва в енергетичній сфері протягом 2010 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу:http://elas.europa.eu/delegatons.ukraine/press_corner/all_news/2010/2010_11_25_02_uk.htm.
5. Розпорядженням Кабінету Міністрів України. Про національний план дій з відновлювальної енергетики на період до 2020 року. № 902-р від 01.10.2014 р.
6. Розпорядження Кабінету Міністрів України. Про схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2030 року. № 1071-р від 24.07.2013 р.
7. Сьомий спільний звіт про виконання Меморандуму про порозуміння щодо співробітництва в енергетичній галузі протягом 2012 р. 25.11.2014 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу:<http://mpl.kmu.gov.ua/minugol/control/publish/article>.

8. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та ЄС, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. 16.09.2014 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу:http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/NTOS40.html.

9. Шведська ініціатива. [Електронний ресурс]. — Режим доступу:http://chernigov.net/data/category/shvedska_iniciativa.

10. Шостий спільний звіт про співпрацю ЄС та України у енергетичній галузі. Про хід реалізації положень Меморандуму про взаєморозуміння між ЄС та Україною щодо співробітництва в енергетичній сфері протягом 2011 р. Брюсель. 22.03.2014 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу:<http://eu.prostir.ua/library/252642.html>.

Костяшкін Іван Олександрович

*завідувач кафедри трудового, земельного
та господарського права юридичного факультету
Хмельницького університету управління та права*

***До питання гарантування права власності на землю
в надзвичайних умовах***

Право приватної власності на землю в Україні гарантується державою і ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Важливою гарантією права власності на землю, навіть в надзвичайних умовах, виступає визначений, згідно ст. 41 Конституції України [1], порядок відшкодування вартості земельної ділянки в разі необхідності її примусового відчуження в суспільних інтересах, що дає можливість особі набути право власності на таку ділянку в іншому місці. Розвиток конституційних положень визначений Законом України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану», від 17.05.2012р. № 4765-VI [2], яким передбачено, що примусове відчуження

майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану може здійснюватися з попереднім повним відшкодуванням його вартості, а у разі неможливості попереднього повного відшкодування таке майно примусово відчужується з наступним повним відшкодуванням його вартості. За умови припинення дії особливого режиму можливе повернення майна особі з поновленням права власності на це майно.

Процедура відчуження земельної ділянки з мотивів суспільної необхідності та для суспільних потреб детально регламентована Законом України «Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності» від 17.11.2009р. [3], та передбачає можливість викупу земельних ділянок за згодою власника або поза згодою лише як виняток з мотивів суспільної необхідності і виключно під розміщення виключного переліку об'єктів. Закон передбачає оцінку та відшкодування вартості земельної ділянки за будь-яких умов, а також можливість отримати іншу рівноцінну земельну ділянку, та покликаний врівноважити суспільні та приватні інтереси в процесі здійснення та припинення права власності на землю. Однак, визначений порядок, як і регулювання відчуження майна в умовах воєнного стану не охоплюють тих випадків коли держава не в змозі забезпечити або гарантувати реалізацію правомочностей власника в силу природних чи техногенних катастроф або окупації певної території чи інших надзвичайних ситуаціях.

Відповідно до положень визначених Кодексом цивільного захисту України, від 2.10.2012р. [4], зона надзвичайної ситуації - окрема територія, акваторія, де сталася надзвичайна ситуація. Надзвичайна ситуація характеризується порушенням нормальних умов життєдіяльності населення, спричинена катастрофою, аварією, пожежею, стихійним лихом, та передбачає певну локалізацію на окремій території, що призводить (чи може призвести) до неможливості проживання населення та здійснення прав власника на такій території. Тобто в окремих випадках можемо констатувати

неможливість відновлення повноцінної життєдіяльності на територіях де відбулись надзвичайні ситуації або таке відновлення є довготривалим, що не дає можливості визначити конкретні строки. В таких випадках право власності на конкретні земельні ділянки громадян не може гарантуватись державою, тобто фактично це є припинення права власності поза волею суб'єкта відповідного права. Аналогічна ситуація може виникнути і в разі окупації частини території України де проживання людей ставиться під загрозу зумовлену діяльністю окупаційного режиму, а право власності на землю може припинятись згідно рішень окупанта. При цьому право власності народу на таку ділянку, в силу ст. 13 Конституції, не припиняється, що обумовлено цілісністю території держави і поширенням права власності народу на всю територію.

Забезпечення публічного інтересу в умовах надзвичайної екологічної ситуації зумовлено необхідністю вилучення відповідної території її консервації та вжиття заходів по локалізації та нейтралізації шкідливих впливів. Разом з тим позбувшись прав на земельну ділянку в межах такої зони особа має бути забезпечена у визначений спосіб з метою продовження своєї життєдіяльності на іншій території, що також відображає зміст соціальної функції права власності на землю. Найпершим серед принципів здійснення цивільного захисту, законодавець виділяє гарантування та забезпечення державою конституційних прав громадян на захист життя, здоров'я та власності. Отже, держава в даних умовах не відмовляється від свого обов'язку гарантування та забезпечення права власності на землю, що дає підстави напрацювання дієвого правового механізму реалізації права власності в умовах надзвичайних ситуацій.

Правове забезпечення в цій частині, досить побіжно, передбачено Кодексом цивільного захисту України, Законами України «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про правовий режим надзвичайного стану», «Про зону надзвичайної екологічної ситуації». При цьому, Кодекс деталізує порядок забезпечення постраждалих житлом, через місцеві державні адміністрації, органи місцевого самоврядування та суб'єкти

господарювання (за рахунок державних коштів, які виділяються на зазначені цілі, за вирахуванням коштів, отриманих постраждалим за страхування будинку, якщо будинок був застрахований) шляхом: надання житлових приміщень з фонду житла для тимчасового проживання; позачергового надання житла, збудованого за замовленням місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування та суб'єктів господарювання. Відповідний порядок передбачає і виділення земельних ділянок, зокрема, постраждалим які проживали у приватному житловому фонді, та реалізують право на власне будівництво житлового будинку з одержанням для цього земельних ділянок. Умовою забезпечення житлом постраждалого або виплати грошової компенсації за рахунок держави є добровільна передача постраждалим зруйнованого або пошкодженого внаслідок надзвичайної ситуації житла місцевим державним адміністраціям або органам місцевого самоврядування, суб'єктам господарювання.

На жаль, законодавець не містить достатніх правових механізмів гарантування права власності на землю, який мав би включати виділення рівнозначної земельної ділянки або ж принаймні відшкодування її реальної вартості. Відтак, законодавчий порядок забезпечення житлом постраждалих осіб на наш погляд має бути поширений і на земельні ділянки, що обумовить не лише гарантування земельних прав але виступатиме інструментом відновлення нормальної життєдіяльності осіб для яких відповідна ділянка слугувала умовою задоволення, житлових, трудових, естетичних, рекреаційних та інших потреб. Серед ключових засад забезпечення землею вимушених переселенців варто визначити, виділення земельних ділянок за новим місцем проживання, припинення прав на земельні ділянки, що залишились в зоні надзвичайної ситуації, відшкодування вартості втраченого майна включаючи і земельні ділянки в разі відсутності вільних ділянок із земель запасу. Такий спосіб забезпечення землею постраждалих осіб є формою реалізації соціальної функції права власності на землю, що виключатиме настання економічної, соціальної та демографічної кризи у зв'язку з масовим переселенням осіб.

Список використаних джерел:

1. Конституція України //Голос України. -1996. -13 липня.
2. Закон України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану», від 17.05.2012р. // Відомості Верховної Ради України. - 2013. - № 15. - Ст. 99.
3. Закон України «Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності» від 17.11.2009р. // Відомості Верховної Ради України. - 2010. - № 1. - Ст. 2.
4. Кодекс цивільного захисту України, від 2.10.2012р.// Відомості Верховної Ради України. - 2013. - № 34-35. - Ст. 458

Краснова М.В.,

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
завідувач кафедри екологічного права*

Сучасні реалії природоресурсного права України

Тема, що запропонована до розгляду на цьому Круглому столі порушує ряд сучасних проблем природоресурсного права України, які хотілось би окреслити так.

1. Природоресурсне право, як відомо, є, по-перше, узагальнюючим поняттям, яке застосовується для позначення групи галузей права, що мають спільний предмет, а саме: правовідносини щодо використання, охорони та відтворення природних ресурсів. По-друге, це галузь юридичної науки і відповідна наукова спеціальність у складі групи навчальних спеціальностей 12.00.06 – земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право. По-третє, це навчальна дисципліна, яка викладалася переважно в

вищих юридичних навчальних закладах у 1980-их роках. Водночас на практиці така категорія не застосовується, як не застосовується й категорія «природоресурсне законодавство», оскільки таке може розглядатися лише на рівні юридичної науки, яка може обґрунтовувати його існування як сукупності правових норм, спрямованих на регулювання природоресурсних відносин, та й то лише на засадах можливої систематизації правових норм різних галузей права у формі Природоресурсного кодексу, як складової Екологічного кодексу, що загалом уявляється дуже проблематичним процесом.

2. Проблемою природоресурсного права слід вважати не чіткість наукових підходів до його об'єктів, якими традиційно вважають природні ресурси, тобто ті частини природних об'єктів, які залучені до господарського обігу і щодо яких можуть виникати суспільні відносини. Власне такий підхід й обумовив назву даної правової категорії.

Однак, при цьому формується внутрішнє протиріччя юридичної науки, яка предметом цієї галузі називає, з одного боку, відносини використання, з іншого - відносини охорони та відтворення природних ресурсів, тим самим закладаючи конфлікт економічних та екологічних інтересів, які, на жаль, самою наукою не вирішуються. Більше того, інколи до об'єктів природоресурсного права не виправдано відносять такі природні об'єкти, як ліси, рослинний, тваринний світ, атмосферне повітря, природно-заповідний фонд, курортні, лікувально-оздоровчі, рекреаційні території, а також екологічна мережа, біологічне різноманіття, озоновий шар, клімат, які по суті є природними комплексами, природними благами та щодо яких законодавством встановлюються переважно вимоги їх охорони і відтворення. Такий підхід прийнятний лише за умови, коли природоресурсне право включають складовою частиною до екологічного права, зважаючи, що система правових норм, спрямованих на охорону і відтворення природних ресурсів і комплексів формує природоохоронне право.

3. На моє глибоке переконання, з попередніх міркувань природоресурсне право не може включати в себе галузі господарського

спрямування, наприклад, лісогосподарське право, водогосподарське право, мисливськогосподарське право, рибогосподарське право, енергетичне право, які хоч і дотичні до сфери використання окремих природних ресурсів, таких як ліси, води, тваринний світ, енергія сонця, вітру, води, вугілля, мазуту, проте врегульовуються нормативно-правовими актами господарського, адміністративного, фінансового, цивільного права. Проте екологічні імперативи, які при цьому мають місце, свідчать про антропоохоронну складову природоресурсного права, особливо тієї його частини, яка забезпечує економічний розвиток суспільства. Не даремно, ще з 70-их років минулого століття питання правового забезпечення екологічної безпеки почали порушувати як реакцію на впровадження засад раціонального, ефективного, невиснажливого використання природних ресурсів.

4. Сучасна юридична наука з метою вироблення єдиних підходів до засад природоресурсного права України має досліджувати шляхи правового *забезпечення екологічно збалансованого природокористування*, як однієї із цілей Стратегії національної екологічної політики на період до 2020 року, завданням якого є, зокрема: технічне переоснащення виробництва на основі впровадження інноваційних проектів, енергоефективних і ресурсозберігаючих технологій, маловідходних, безвідходних та екологічно безпечних технологічних процесів; запровадження системи економічних та адміністративних механізмів з метою стимулювання виробника до сталого та відновлюваного природокористування і охорони навколишнього природного середовища, широкого запровадження новітніх більш чистих технологій, інновацій у сфері природокористування; підвищення енергоефективності виробництва шляхом впровадження ресурсозбереження в енергетиці та галузях, що споживають енергію і енергоносії; збільшення обсягу використання відновлюваних і альтернативних джерел; збільшення частки земель, що використовуються в органічному сільському господарстві; створення екологічно та економічно обґрунтованої системи платежів за спеціальне використання природних ресурсів та збору за забруднення навколишнього природного середовища для стимулювання суб'єктів

господарювання до раціонального природокористування; реформування діючої системи фондів охорони навколишнього природного середовища з метою посилення централізації коштів на рівні областей (ціль 6 Основних засад (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2020 року, затверджених Законом України від 21 грудня 2010 року).

Інструментами з реалізації національної екологічної політики з цих питань можуть бути всі ті, які передбачені розділом 4 Стратегії, включаючи державно-приватне та міжсекторальне партнерство, оцінку впливу стратегій, планів і програм, удосконалення дозвільної системи та інше.

*Краснова Ю.А.,
к.ю.н., доц. кафедри аграрного,
земельного та екологічного права
ім. акад. В.З. Янчука,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України*

***Екологічна безпека як принцип природоресурсного права:
історія становлення***

Без перебільшення можна сказати, що питання екологічної безпеки супроводжує людину з незапам'ятних часів. Історики наводять ґрунтовні гіпотези про причини вимирання цілих цивілізацій (наприклад, шумерських і майя тощо) у зв'язку з екологічними катастрофами, що були викликані природними та антропогенними чинниками. Найбільшим чинником тогочасного антропогенного впливу вважається деградація земельних і водних ресурсів, що призводили до масштабних засух, а також військових конфліктів через нестачу цих природних ресурсів, а отже й продуктів харчування [2].

В сучасній історії, більш всебічний розгляд питань екологічної безпеки почав з'являтися з середини 70-х років XX століття. Інтерес до проблеми був викликаний в першу чергу через нафтову кризу, яка показала вразливість країн та їх економік у разі нестачі енергетичних ресурсів. Ця криза дала поштовх для нових наукових досліджень з особливостей використання природних ресурсів. Так, наприклад, під керівництвом американського вченого Д. Медоуз було проведено ряд наукових досліджень, в яких виявлено той факт, що надмірне використання невідновлювальних природних ресурсів на землі відомими в той час технологіями видобутку і переробки, а також швидкості їх споживання призведуть до їх виснаження на початку 21-го століття, а отже й до нових воєнних конфліктів [3]. Такий науковий підхід звернув увагу до екологічних проблем не лише інших вчених, але й політиків та громадськість в цілому, в тому числі й на міжнародному рівні. В цей час вперше в політичній та юридичній науці, а також у законодавстві починають використовувати термін «екологічна безпека» [1, с. 145-155]. І навіть незважаючи на те, що наприкінці 80-х років XX століття про екологічну безпеку вже говорили в більшій мірі з точки зору охорони довкілля та життя і здоров'я людей, вона залишалася і залишається актуальним принципом раціонального природокористування.

Таке підтверджується й наступним. Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» [4] визначає, що забезпечення екологічної безпеки, підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи є обов'язком держави та реалізується шляхом виконання таких цілей, як, зокрема: досягнення безпечного для здоров'я людини стану навколишнього природного середовища через дотримання санітарно-гігієнічних вимог якості природних ресурсів та виконання спеціальних заходів щодо забезпечення такої якості, як то: екологічний контроль, моніторинг навколишнього природного середовища, екологічне страхування тощо.

Про те, що екологічна безпека виступає одним із основних принципів природокористування зазначається й в Указі Президента України від 26 травня 2015 року № 287/2015 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України»[5], де відповідно до п. 4.14 встановлено, що основними пріоритетами забезпечення екологічної безпеки є, зокрема: ресурсозбереження та забезпечення збалансованого природокористування.

Не становить виключення й нова Воєнна доктрина України, затверджена Указом Президента України від 24 вересня 2015 року № 555/2015 [6] в якій використовується такий термін як «безпекове середовище», однією з тенденцій формування та розвитку якого виступають: глобальні кліматичні зміни, зменшення запасів природних ресурсів, дефіцит питної води, продуктів харчування, посилення міграційних процесів, а також зростання ризиків виникнення масштабних надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру.

Список використаних джерел:

1. Краснова Ю.А. Етапи становлення та розвитку науково-правових підходів до визначення поняття екологічної безпеки / Ю.А. Краснова // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України: Серія «Право» / Ред. кол.: Д.О. Мельничук (голова) та ін. – 2012. - Вип. 173. – Ч. 2. – С. 145-155.

2. Mat, Pavel Zánikly civilizací // Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://myty.info/view.php?cisloclanku=2007040005>.

3. Meadows, Donella H. Meadows, Dennis L., Randers, Jorgen, Behrens William W. Limits to Growth. - 1972, New York: New American Library.

4. Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року: Закон України від 21 грудня 2010 року // Відомості Верховної Ради України. – 2011. - № 26. – Ст. 218.

5. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України: Указ

Президента України від 26 травня 2015 року № 287/2015 // Офіційний вісник України. – 2015. - № 43. – Ст. 1353.

6. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року «Про нову редакцію Воєнної доктрини України»: Указ Президента України від 24 вересня 2015 року № 555/2015 // Урядовий кур'єр від 26 вересня 2015 року. - № 178. – С. 8-10.

Кулинич О.П.,

кандидат юридичних наук,

Національний університет біоресурсів і природокористування України,

асистент кафедри аграрного, земельного та екологічного права

ім. академіка В.З. Янчука

***Земельна ділянка як об'єкт цивільних правовідносин: теоретичний
аспект***

Доктрина цивільного права України, як і багатьох інших країн, відносить земельні ділянки до світу речей, тобто, до таких предметів матеріального світу, щодо яких можуть виникати цивільні права та обов'язки (ст. 179 і 181 ЦКУ). Водночас земельна ділянка як об'єкт правових відносин в природі, у матеріальному світі не існує. Існують лише земна поверхня планети Земля. Саме тому у літературі зазначається що, земельна ділянка являє собою не тільки матеріальний об'єкт, а й правову абстракцію [2, с. 60]. Адже щоб частина земної поверхні була трансформована у земельну ділянку, необхідно встановити її межі, тобто, відмежувати одну частину земної поверхні від решти земної поверхні, позначивши лінії проходження меж та закріпивши їх межовими знаками.

Наявність меж є ключовою ознакою існування земельної ділянки як об'єкта правових відносин, що чітко зафіксовано у ст. 79 Земельного кодексу України [1]. Тому земельна ділянка, лінії проходження меж якої вірно

зафіксовані у землепорядній документації щодо стаціонарних знаків національної геодезичної мережі, навіть будучи не позначеними межовими знаками, не втрачає своєї ідентичності і продовжує бути об'єктом правових відносин. Проте зміна меж земельної ділянки відповідно до вимог чинного законодавства тягне за собою, як правило, припинення існування даної земельної ділянки та появу на земній поверхні нової земельної ділянки, яка ідентифікуватиметься іншими юридично значимими ознаками, зокрема, іншими лініями проходження меж.

При зміні меж земельної ділянки, що відбувається при поділі земельної ділянки на дві чи більше або ж об'єднанні двох чи більше земельних ділянок у одну, первісна (попередня) земельна ділянка припиняє своє існування як об'єкт правових відносин, натомість на земній поверхні чи її частині, на якій була розташована первісна (попередня) земельна ділянка, виникає інша земельна ділянка.

З набуттям чинності з 1 січня 2013 р. Законом України «Про Державний земельний кадастр» [3] в Україні факт існування (створення) земельної ділянки підтверджується кадастровими номерами, які є ідентифікаційними номерами земельних ділянок як об'єктів цивільних відносин. У ст. 16 цього Закону встановлено, що кадастровий номер скасовується лише у разі скасування державної реєстрації земельної ділянки тобто у разі припинення її існування як об'єкта правових відносин. Крім того скасований кадастровий номер земельної ділянки не може бути присвоєний іншій земельній ділянці. А інформація про скасовані кадастрові номери земельних ділянок зберігається у Державному земельному кадастрі постійно. По суті, з запровадженням архівування кадастрових номерів в Україні запроваджений і архів земельних ділянок, які існували на земній поверхні в межах території України раніше.

Таким чином, з вищевикладеного випливає висновок, що земельна ділянка як об'єкт цивільних правовідносин є річчю, яка одночасно характеризується такими класичними ознаками речі як матеріальність та тілесність, оскільки являє собою частину земної поверхні, а також такою

ознакою як умовність виокремлення земної поверхні у якості земельної ділянки, що підтверджується умовністю ліній меж земельної ділянки. Застосування на практиці позначення меж земельних ділянок межовими знаками як матеріальними об'єктами не знімає питання про умовність відділення земельної ділянки від решти земної поверхні. Все це дає нам підстави вважати земельну ділянку як об'єкта цивільних правовідносин особливою матеріально-ідеальною річчю. Безперечно, вона є матеріальною річчю, тілесність якої невід'ємна від тілесності суміжних земельних ділянок чи територій. А ідеальність земельної ділянки як об'єкта цивільних правовідносин полягає у тому, що зміна ліній проходження меж ділянки тягне такий правовий наслідок як припинення існування земельної ділянки як об'єкта цивільних правовідносин та формування на місці первісної (попередньої) ділянки іншої земельної ділянки, яка є іншим об'єктом цивільних правовідносин.

Отже, вищевикладене дає підстави для висновку, що земельна ділянка як об'єкт цивільних правовідносин є особливою річчю, існування якої може припинитися та відновлюватися, оскільки земельна ділянка є частиною земної поверхні, яка набуває ознак земельної ділянки лише після штучного виокремлення відповідної частини земної поверхні шляхом встановлення меж. Відповідно проведена у відповідності з законодавством зміна ліній проходження меж земельної ділянки обумовлює припинення існування ділянки як об'єкта цивільних правовідносин, що спричиняє припинення права власності та інших прав на неї. На наш погляд, саме можливість припинення існування земельної ділянки як об'єкта права приватної власності створює певні передумови для порушення цього права та, відповідно, обумовлює необхідність пошуку нових можливостей інституту цивільно-правового захисту права власності для захисту прав приватних власників земельних ділянок.

Список використаних джерел:

1) Земельний кодекс України: Закон України від 25 жовтня 2001 р. № 2768 ІІІ // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 3-4. – Ст. 27.

2) Мисник Н. Н. К поняттю земельного участка / Н. Н. Мисник // Государство и право. – 2005. – № 10. – С. 57 – 66.

3) Про Державний земельний кадастр: Закон України від 7 липня 2011 р. № 3613-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 8. – Ст. 61.

Кулинич П.Ф.,

*Інститут держави і права ім. В.М.Корецького НАН України,
доктор юридичних наук, професор, завідувач відділу*

Природоресурсне право як юридичний феномен: полемічні аспекти

Важливим напрямом розвитку правових досліджень в Україні є дослідження в рамках наукової спеціальності 12.00.06 – земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право. Дана наукова спеціальність охоплює кілька напрямів наукових досліджень у правознавстві, зокрема, дослідження в рамках наук аграрного, екологічного, земельного та природоресурсного права.

Водночас цілком очевидною є суперечливість позначання наукової спеціальності 12.00.06. Адже в теорії права вважається, що природоресурсне право має своїм предметом поресурсні відносини як цільне поєднання земельних, водних, гірничих, лісових та інших відносин. В той же час доктрина земельного права базується на постулаті, що предметом цієї галузі права є земельні відносини. Безперечно, при затвердженні назви цієї наукової спеціальності можна було б зазначити у її складі назви трьох галузей юридичної науки: аграрне право, екологічне право та природоресурсне право. Однак, важливість галузі земельного права у розвитку сучасного суспільства та інтенсивність земельно-правових наукових досліджень є настільки значними, що без окремого виділення науки земельного права у назві цієї наукової спеціальності вона виявилася б не зовсім адекватною.

На наш погляд, вищезазначена суперечність у назві наукової спеціальності 12.00.06 обумовлена тим, що не всі позначені у ній напрями наукових досліджень сформувалися в окремі галузі юридичної науки, що «обслуговують» потреби розвитку окремих галузей права. Так, лише такі галузі юридичної науки, як аграрне, екологічне та земельне право, фокусують наукові дослідження в рамках забезпечення розвитку відповідних їм окремих галузей права – аграрного, екологічного та земельного. Що стосується природоресурсного права, то, на наш погляд, факт його формування не є доведеним, оскільки не є доведеним факт формування предмета природоресурсного права як окремої галузі права України.

Так, в теорії права домінує постулат про те, що основною ознакою (критерієм) формування галузі права є її предмет - сукупність суспільних відносин, які регулюються виключно або переважно даною галуззю права. З точки зору цього постулату цілком самостійною галуззю права України є аграрне право, яке регулює аграрні відносини, якими є відносини з приводу виробництва, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції та відносини щодо розвитку сільських територій (сільського розвитку). Самостійною галуззю права є екологічне право, яке покликане регулювати суспільні відносини, які складаються щодо особливих об'єктів. Згідно з ст. 5 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», до них відносяться: 1) навколишнє природне середовище як сукупність природних і природно-соціальних умов та процесів; 2) природні ресурси (земля, надра, води, атмосферне повітря, ліс та інша рослинність, тваринний світ); 3) ландшафти та інші природні комплекси.

Однак, на нашу думку, предмет екологічного права безспірно охоплює лише суспільні відносини, які складаються з приводу навколишнього природного середовища в цілому та окремих природних комплексів. Що стосується суспільних відносин щодо окремих природних ресурсів (земля, надра, води, атмосферне повітря, ліс та інша рослинність, тваринний світ), то віднесення їх до числа екологічних допустиме лише у випадках, якщо такі

відносини складаються щодо природних ресурсів у їх нерозривному екосистемному зв'язку з іншими елементами довкілля.

Водночас у сучасному суспільстві складаються і відносини, об'єктом яких є окремі природні ресурси (земля, ліси, води тощо), використання яких здійснюється без істотного впливу на стан інших складових довкілля чи на довкілля в цілому. При такому використанні природних ресурсів не проявляється їх безпосередній екосистемний зв'язок з іншими природними комплексами та ресурсами. Для регулювання таких відносин у правовій системі України сформувалися і успішно функціонують поресурсові галузі права – земельне, водне, лісове, гірниче тощо. Кожна з таких галузей права має свій власний предмет правового регулювання.

У 1967 році відомий радянський правознавець В.Д.Казанцев висунув наукову ідею про формування у радянській правовій системі нового галузевого утворення – природоресурсного права як галузі права, покликаної комплексно регулювати земельні, лісові, водні, гірничі та інші поресурсові відносини. З тих пір у юридичній науці в науковий оборот ввійшла точка зору про природоресурсне право як комплексну, інтегровану галузь права, яка регулює «природоресурсні відносини» поряд з поресурсовими галузями права – земельним, лісовим, водним тощо. В Україні ідея природоресурсного права досягла свого роду апогею в своєму розвитку з виходом у 2005 р. навчального посібника «Природоресурсне право України». Однак, за структурою і основним змістом він є подібним до структури та змісту переважної більшості підручників та навчальних посібників з екологічного права. Тому поява посібника скоріше спростовує, а не підтверджує факт формування природоресурсного права як галузі права.

Отже, протягом майже 50 років наукового обігу ідея природоресурсного права не досягла у своєму розвитку рівня наукової теорії, залишившись науковою гіпотезою, що не підтверджена практикою. На наш погляд, це зумовлене відсутністю предмета природоресурсного права – досить чіткої, «чутливої» до правового впливу системи суспільних відносин, які б можна кваліфікувати як природоресурсні відносини. Натомість на

практиці складаються земельні, водні, лісові, гірничі та інші поресурсні відносини, правове регулювання яких повноцінно забезпечується відповідними поресурсними галузями права, а у випадках виникнення відносин щодо екосистемних утворень – галуззю екологічного права.

Таким чином, у світлі вищезазначеного назву наукової спеціальності 12.00.06 доцільно викласти у такій редакції: аграрне право; екологічне право; земельне та інші поресурсні галузі права.

Купченя Л.І.,

*доцент кафедри правознавства ВНЗ Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»*

Правові засади використання енергетичних ресурсів у сільському господарстві України

Актуальність теми дослідження обумовлюється зростанням попиту на сільськогосподарську продукцію, вирощену в теплицях. Разом з тим ведення землеробства закритого ґрунту потребує застосування сучасних технологій, у тому числі налагодження системи поливу, освітлення та підігріву. У зв'язку з цим зростає залежність виробництва тепличних овочів від енергоносіїв та потреба освоювати використання альтернативних енергетичних ресурсів.

На цей час суб'єкти аграрного господарювання, які займаються тепличним овочівництвом, використовують для опалення виробничих площ газ, деревину, тирсу тощо. У довгостроковій перспективі певні сподівання сільськогосподарські виробники покладають на використання енергії сонця. Відповідно до альтернативної стратегії «Ефективність та поновлювальні джерела енергії України на період до 2030 року» 6,92 % енергії планується отримувати із цього джерела (при нинішніх 0,08 %). Перетворення сонячної енергії на електричну або теплову в умовах України можливе з допомогою геліоколекторів (для отримання теплової енергії) та фотоелектричних

установок (для отримання електричного струму). Перспективним напрямом використання енергетичних ресурсів є виробництво біосировини для її подальшої переробки на біопаливо. Наприклад, частину соломи, що лишилася після обробітку зернових культур, а також шрот можна переробляти на паливні гранули, насіння ріпаку – на олію і біодизель [2].

У спеціальній літературі висловлюється думка, що однією з причин, що стримує розвиток біопалива в Україні, є відсутність державних преференцій, як це зроблено, наприклад, у Німеччині. Раніше преференції виробникам і користувачам біопалива діяли і в Голландії, яка тапер орієнтується на імпорт енергетичної сировини [1, 90]. Тому вирощування технічних культур для подальшої їх переробки на біопаливо потребує належної правової регламентації та державної підтримки.

Слід відмітити, що спеціального нормативно-правового акту, присвяченого вирощуванню сільськогосподарських культур для потреб енергетики немає. Тому правові, соціальні, економічні, екологічні та організаційні засади виробництва альтернативних видів палива, а також стимулювання збільшення частки їх використання до 20 відсотків від загального обсягу споживання палива в Україні до 2020 року, визначає Закон України від 14 січня 2000 р. «Про альтернативні види палива». Зокрема в цьому Законі сировина рослинного походження та відходи віднесені до нетрадиційних джерел та видів енергетичної сировини.

У ст. 2 Закону перелічено такі принципи державної політики у сфері альтернативних видів палива: 1) сприяння розробці та раціональному використанню нетрадиційних джерел та видів енергетичної сировини; 2) поетапне збільшення нормативно визначеної частки виробництва і застосування біопалива; 3) зменшення негативного впливу на стан довкілля за рахунок використання як сировини для виробництва альтернативних видів палива відходів різного роду діяльності; 4) підтримка розвитку науково-технічної бази виробництва альтернативних видів палива; 5) підтримка підприємництва у сфері альтернативних видів палива на основі державного захисту інтересів підприємця; 6) розвиток міжнародного науково-технічного

співробітництва, широке використання можливостей світової науки і техніки у сфері альтернативних видів палива. А ст. 9 Закону України від 14 січня 2000 р. «Про альтернативні види палива» перелічує організаційно-економічні заходи стимулювання виробництва альтернативних видів палива, серед яких виділяє податкові пільги.

Згідно зі ст. 158 та ст. 197 Податкового кодексу України від 2 грудня 2010 р. підприємства звільняються від сплати податку на додану вартість при імпорті сировини для альтернативної енергетики, а також не оподатковується 80 % прибутку, отриманого у сфері альтернативної енергетики [3].

Вирощування технічних культур для подальшої їх переробки на біопаливо врегульовано також підзаконними нормативно-правовими актами, зокрема постановою КМУ від 22 грудня 2006 р. № 1774 «Про затвердження Програми розвитку виробництва дизельного біопалива» [5] та розпорядженням КМУ від 12 лютого 2009 р. № 276-р «Про схвалення Концепції Державної цільової науково-технічної програми розвитку виробництва та використання біологічних видів палива» [6]. Цими документами передбачено стимулювання виробництва технічних культур, переробка яких на біопаливо позитивно вплине на вирішення проблеми дефіциту енергетичних ресурсів в Україні.

Таким чином, законодавством України використання енергетичних ресурсів у сільському господарстві врегульовано частково, в той час, як фактично такі ресурси неконтрольовано застосовуються для обігріву та освітлення теплиць, що завдає шкоди навколишньому природному середовищу.

Перелік використаних джерел.

1. Горда О. Голландський досвід використання біосировини / О. Горда // Фермер. – 2008. – № 9(18). – С. 90-91.
2. Жуков В. Енергія сонця для фермера / В. Жуков // Фермер. – 2008. – № 9(18). – С. 50-51.

3. Податковий кодекс України : Закон України від 2 груд. 2010 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – №№ 13/14, № 15/16, № 17. – Ст. 112.

4. Про альтернативні види палива : Закон України від 14 січня 2000 р. № 1391-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 12. – Ст. 94.

5. Про затвердження Програми розвитку виробництва дизельного біопалива: постанова КМУ від 22 грудня 2006 р. № 1774 // Офіційний вісник України. – 2006. – № 52. – Ст. 3497.

6. Про схвалення Концепції Державної цільової науково-технічної програми розвитку виробництва та використання біологічних видів палива : розпорядження КМУ від 12 лютого 2009 р. № 276-р // Офіційний вісник України. – 2009. – № 21. – Ст. 682.

Курман Т.В.,

*Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
доцент кафедри земельного та аграрного права*

***Окремі правові питання використання природних ресурсів в умовах
сталого розвитку сільськогосподарського виробництва***

Забезпечення правовими засобами сталого розвитку сільськогосподарського виробництва на сьогодні набуває особливої актуальності для нашої держави. Це зумовлюється необхідністю виконання правових приписів чинного законодавства стосовно досягнення стратегічних цілей державної аграрної політики, серед яких: забезпечення продовольчої безпеки; підвищення конкурентоспроможності національного аграрного сектору економіки та його продукції як на внутрішньому, так і на міжнародному ринках; соціальний розвиток сільських територій та збереження селянства як носія української ідентичності. Як вбачається, даний перелік необхідно доповнити наступним – це збереження

навколишнього природного середовища в процесі здійснення сільськогосподарської виробничої діяльності, мінімізації її негативного, антропо-техногенного впливу на довкілля. Адже відповідно до Закону України від 16 вересня 2014 р., яким було ратифіковано Угоду про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, з іншої сторони, вчинену в м. Брюсселі [1], передбачено співробітництво сторін з метою сприяння розвитку сільського господарства та сільських територій шляхом поступового зближення політик та законодавства, зокрема шляхом заохочення сучасного та сталого сільськогосподарського виробництва, з урахуванням необхідності захисту навколишнього середовища і тварин (ст. 404).

Характерними ознаками сільського господарства нашої держави на сьогодні є технологічна криза, фізична і моральна застарілість обладнання, технологій, техніки, висока ресурсно-, відходо- та енергоємність виробничих процесів. Ще однією проблемою є надмірно інтенсивне використання земель сільськогосподарського призначення в процесі сільськогосподарського виробництва. Основними ризиками, які зумовили зниження родючості ґрунтів через господарську діяльність людини, стали ерозійні процеси, дегуміфікація, переущільнення, затоплення, заболочення, підкислення, забруднення земель радіонуклідами, пестицидами та іншими органічними речовинами, а також важкими металами. При цьому сільськогосподарське виробництво разом із підприємствами промисловості безпосередньо впливає на стан здоров'я і тривалість життя людей. Як зазначають фахівці, існує певний зв'язок між природним приростом населення і коефіцієнтом смертності, з одного боку, та рівнем сільськогосподарської освоєності території, розораністю угідь, внесенням мінеральних добрив, використанням пестицидів і викидами забруднюючих речовин – з іншого [2, С. 183]. Саме тому природокористування в аграрному секторі економіки має здійснюватися із врахуванням екологічного імперативу, а концептуальним підґрунтям формування державного регулювання сільського господарства

повинна стати концепція сталого розвитку, зокрема сталого розвитку сільськогосподарського виробництва.

Вищевказане знаходить своє закріплення і у чинному екологічному законодавстві. Так, відповідно до положень розділу 1 Закону України від 21 грудня 2010 р. «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» наша держава має забезпечити інтеграцію екологічної політики до галузевих політик (в тому числі до державної аграрної політики), обов'язкове врахування екологічної складової при складанні стратегій, планів і програм розвитку України, впровадження екологічного управління на підприємствах, екологізацію господарської діяльності. Згідно з положеннями розділу 3 цього Закону до стратегічних цілей та завдань державної політики у сільському господарстві віднесено створення умов для широкого впровадження екологічно орієнтованих та органічних технологій ведення сільського господарства та досягнення у 2020 році їх використання та двократного збільшення площ їх використання. У зв'язку з цим актуалізуються питання вдосконалення правового забезпечення державної підтримки та стимулювання вітчизняних суб'єктів аграрного господарювання, які здійснюють модернізацію виробництва, спрямовану на зменшення негативного впливу на навколишнє природне середовище в процесі ведення сільськогосподарської виробничої діяльності.

Слід зазначити, що світова практика довела можливість значного зменшення екодеструктивного впливу на довкілля завдяки сталому розвитку. Доцільним вбачається звернутися до позитивного досвіду зарубіжних держав. Так, у США та інших країнах була прийнята система законодавчих актів з охорони земель, екологічного регулювання основних видів діяльності в аграрному виробництві і обмеження негативного впливу на нього промисловості та урбанізованих територій. Були створені спеціальні державні служби, які шляхом сільськогосподарського дорадництва, системи премій і штрафів, зниження податків, пільгових кредитів, значних дотацій, цільових державних інвестицій тощо допомагають фермерам дотримуватися вимог агроекології.

Вбачається також, що у сфері сільськогосподарського виробництва в Україні одним із головних інструментів в оздоровленні природного середовища може і повинна стати інноваційна діяльність, враховуючи, що здійснення процесу створення і використання екологічних інновацій є однією з форм природоохоронних заходів. При цьому для забезпечення сталого розвитку сільськогосподарського виробництва потребують більш досконалого правового регулювання нормами саме аграрного права відносини у сфері впровадження сучасних екологічно безпечних, інноваційних технологій використання земель сільськогосподарського призначення, а також інших природних ресурсів в процесі виробництва сільськогосподарської продукції рослинного і тваринного походження.

Література:

1. Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 40. – Ст. 2021.
2. Основи екології. Екологічна економіка та управління природокористуванням: підруч. / За заг. ред. Л.Г. Мельника та М.К. Шапочки. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2005. – 759 с.

Лежніна В.О.,

*Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
здобувач кафедри земельного та аграрного права*

Правові проблеми реалізації принципу «забезпечення стабільного використання природних ресурсів» у виробничій діяльності сільськогосподарських підприємств

Одним із визначальних принципів природоресурсного права є принцип забезпечення стабільного використання природних ресурсів.

Професор Каракаш І.І., зазначає, що принцип забезпечення стабільного використання природних ресурсів полягає в тому, що їх власники і користувачі не можуть бути позбавлені права власності або права

користування, за винятком випадків і підстав, передбачених законодавством або договорами. Законодавство дає вичерпний перелік таких випадків і підстав, а також встановлює порядок їх застосування. Правозастосовні органи не вправі на свій розсуд встановлювати обмеження прав власників та користувачів природних об'єктів, а на випадок їх обмеження чи порушення чинним законодавством встановлені різноманітні форми поновлення та захисту порушених прав [2, с.38].

Виробнича діяльність сільськогосподарських підприємств неможлива без використання природних ресурсів: земель, надр, вод, лісів, рослинного і тваринного світу та ін. І саме реалізація зазначеного принципу у процесі господарювання сільськогосподарських підприємств відіграє важливу роль, оскільки виробникам сільськогосподарської продукції гарантується стійкість, збалансованість, сталість та постійність у їх діяльності.

Одним із негативних чинників, що впливає на стабільність природокористування є непослідовність та неузгодженість державної політики у сфері правового регулювання набуття права оренди земельної ділянки.

Зокрема, гострою проблемою у реалізації зазначеного принципу є проблема подвійної реєстрації права оренди земельної ділянки та подальша необхідність для сільськогосподарських підприємств захищати свої порушені права.

Згідно ст. 17 Закону України від 06.10.1998 № 161-XIV «Про оренду землі» об'єкт за договором оренди землі вважається переданим орендодавцем орендареві з моменту державної реєстрації права оренди, якщо інше не встановлено законом.

Державна реєстрація має не стільки правозахисне, скільки правоохоронне значення для забезпечення права оренди на об'єкти природного походження, оскільки нею забезпечується відповідний правопорядок у природноресурсових відносинах [1, с. 84]. Державна реєстрація права оренди земельної ділянки здійснюється державними реєстраторами реєстраційної служби територіальних органів юстиції починаючи з 1 січня 2013 року. До вказаної дати реєстрація договорів оренди

земельної ділянки здійснювалася територіальними органами Державного агентства земельних ресурсів України. Оскільки новий Реєстр речових прав на нерухоме майно працює у режимі поступового наповнення інформацією і до нього автоматично не переносилися відомості про права на землю, у тому числі і оренди. Складається ситуація, коли одна земельна ділянка може бути повторно передана в оренду іншому орендарю. Така практична проблема може виникнути як з підстави недобросовісності орендодавця, так із необізнаності орендодавця про діючий договір оренди, що характерно для осіб, які успадкували земельну ділянку.

Таким чином, нові користувачі земельної ділянки, що зареєстрували право оренди у Реєстрі речових прав на нерухоме майно фактично позбавлені можливості використовувати земельну ділянку у господарюванні. Це призводить до порушення дії принципу забезпечення стабільного використання природних ресурсів.

Порядок державної реєстрації прав на нерухоме майно та їх обтяжень, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2013 р. № 868 не передбачає обов'язок державних реєстраторів запитувати інформацію щодо зареєстрованих договорів земельної ділянки. І хоча у листі Реєстраційної служби України від 06.08.2013 р. № 2951/05-15-13 містяться рекомендації державному реєстратору запитувати інформацію про наявність або відсутність зареєстрованих договорів у органів, що здійснювали таку реєстрацію до 01.01.2013 р. Однак зазначений лист має рекомендаційний характер та його вимоги не завжди виконуються.

Щодо способів захисту користувачів земельної ділянки слід зазначити наступне. Як свідчить судова практика, договір оренди за позовом попереднього орендаря визнається недійсним з моменту його укладення, державна реєстрація права оренди земельної ділянки скасовується. У разі недобросовісних дій орендодавця, такий орендар набуває права відшкодування завданих йому збитків. Проте у випадку, якщо не можливо довести вину орендодавця через його необізнаність в укладенні попереднього договору оренди, орендар позбавляється права на відшкодування завданих

йому збитків. Вищенаведене свідчить про відсутність механізму для захисту прав орендаря земельної ділянки, який не знав та не міг знати про повторне укладення договору оренди земельної ділянки.

У зв'язку з цим вважаю за потрібне усунути прогалини в законодавстві щодо порядку реєстрації права оренди у Реєстрі речових прав на нерухоме майно та нормативно закріпивши обов'язок державних реєстраторів запитувати та отримувати інформацію щодо діючих договорів оренди земельної ділянки від Державного агентства земельних ресурсів України до початку реєстрації права оренди земельної ділянки.

Література:

1. Земля: договори, суд, законодавство: Науково-практичний посіб. (вид. друге, перероблене та доповнене) / за заг. ред. С.Я Фурси – К.: Видавець Фурса С.Я.: КНТ, 2008. – 780 с.

2. Природноресурсове право України: Навч. посіб. / За ред. І. І. Каракаша. — К.: Істина, 2005. — 376 с.

Лисанець Олег Станіславович

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

доцент кафедри земельного та аграрного права

Щодо проблеми негативного впливу техногенних катастроф на стан природних ресурсів

Зростання масштабів господарської діяльності і кількості великих промислових комплексів, концентрація на них агрегатів і установок великої і надвеликої потужності, використання у виробництві великих кількостей потенційно небезпечних речовин збільшує вірогідність виникнення техногенних аварій.

Надзвичайні ситуації техногенного походження загрожують людині, економіці і природному середовищу або здатні створити загрозу внаслідок

імовірного вибуху, пожежі, затоплення або забруднення (зараження) навколишнього середовища.

До техногенних катастроф відносяться: аварії на промислових об'єктах, будівництві, автомобільному, залізничному, повітряному, трубопровідному чи водному транспорті. Внаслідок таких катастроф утворюються пожежі, руйнуються цивільні та промислові об'єкти, створюється небезпека радіаційного забруднення, хімічного та бактеріального ураження місцевості, розтікаються нафтопродукти чи агресивні речовини, які створюють загрозу безпеці життєдіяльності населенню та навколишньому природному середовищу.

Щорічно в Україні відбувається близько 140-150 техногенних аварій і катастроф регіонального і державного рівня. Орієнтовна структура надзвичайних ситуацій техногенного характеру має такий вигляд: аварії з викидами СДОР – 4 %; пожежі й вибухи – 19,5 %; транспортні аварії – 17,7 %; аварії на системах життєзабезпечення – 17,3 %; аварії на радіаційних об'єктах – 8,4 %; аварії на комунальних системах та очисних спорудах – 17,3 %; надзвичайні ситуації на об'єктах інших видів – 15,8 %. Експертно встановлено, що щорічні народногосподарські втрати від аварій становлять 140-150 млн. грн.

На території України функціонує понад 1,7 тисяч промислових об'єктів, на яких зберігається, або використовується більше 300 тис. тонн небезпечних хімічних речовин. Понад 1,5 тисячі вибухо-пожежонебезпечних виробництв зосередили на своїх об'єктах близько 13 млн. тонн твердих та рідких небезпечних речовин. Переважна більшість цих об'єктів розташована в центральних, східних та південних областях країни, де сконцентровані хімічні, нафто- і газопереробні, коксохімічні та металургійні підприємства, функціонує мережа нафто-, газо-, аміакопроводів, експлуатуються вугільні шахти, нафтові та газові промисли. Надвисока концентрація в окремих регіонах потенційно небезпечних об'єктів та великих промислових комплексів значно підвищують вірогідність виникнення техногенних

надзвичайних ситуацій, які несуть загрозу для людини, економіки і природного середовища[2, с. 191-193].

На забруднених небезпечними речовинами земельних ділянках господарська діяльність повинна будуватися таким чином, щоб уникнути подальшого забруднення ґрунтів. Не допускається використання забруднених небезпечними речовинами ділянок, яке може становити пряму, або опосередковану загрозу для довкілля та здоров'я населення.

Зважаючи на значимість негативного впливу важких металів для екологічного стану та родючості ґрунтів, якості сільськогосподарської продукції, умов існування біоти і здоров'я людини, потрібно, з одного боку, поліпшувати контроль за їх надходженням в екосистеми, а з іншого - удосконалювати технології промислового виробництва з метою зменшення викидів у навколишнє середовище небезпечних речовин, зокрема важких металів.

Надзвичайно важливе значення має законодавчо закріплена вимога при використанні та охороні земель, які постраждали внаслідок Чорнобильської та інших техногенних катастроф враховувати особливості режиму і порядок їх використання. На сьогодні чинним законодавством України врегульовано лише правовий режим радіаційно небезпечних та радіоактивно забруднених земель (статті 12 – 19 Закону України «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи»).

Однак, незважаючи на окреслення у низці як екологічних, так і земельних нормативно-правових актів різної юридичної сили поняття «техногенно забруднені землі», остаточно не розкрито його зміст, сутнісні характеристики, види, особливості використання окремих категорій забруднених земель тощо. Переважна більшість норм носить констатуючий, відсилочний характер до спеціального законодавства, аніж регулятивно-забезпечувальний, оскільки остаточно не визначені державно-правові механізми використання і охорони техногенно забруднених земель, не розкрито зміст та сутнісні характеристики окремих видів техногенно забруднених земель, не конкретизовані види спеціальних заходів щодо

охорони техногенно забруднених земель, детально не врегульовані і правозастосовчі аспекти юридичної відповідальності за порушення вимог щодо охорони земель, які призводять до їх техногенного забруднення тощо. Це все у комплексі створює труднощі та сумнівні передумови ефективної дії на практиці даних положень і потребує відповідного правового врегулювання[1].

Список літератури:

1. Басай Р. М. Правовий режим техногенно забруднених земель [Рукопись] : автореферат дис. ... канд. юридичних наук: 12.00.06 - земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право / Р. М. Басай; Національний університет біоресурсів і природокористування України. - К., 2013. - 20 с.
2. Злобін Ю.А. Основи екології. К.: – Видавництво "Лібра", ТОВ, 1998.

Лісова Т.В.,

*Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
доцент кафедри земельного та аграрного права*

Природоресурсні та екологічні права громадян

Останнім часом питання становлення та розвитку інституту екологічних прав громадян у законодавстві України набувають все більшої актуальності та є об'єктом гострих наукових дискусій.

Однією з проблем в умовах побудови громадянського суспільства є співвідношення екологічних прав з правами, передбаченими іншими галузями законодавства, а також співіснування екологічних та природоресурсних прав. Очевидно, що природоресурсні та екологічні права узгоджуються, є взаємопов'язаними, проте не ототожнюються.

Права громадян в сфері використання та охорони окремих природних ресурсів передбачені Земельним, Водним, Лісовим кодексами України, Кодексом України про надра, Законами України: «Про тваринний світ», «Про рослинний світ», «Про охорону атмосферного повітря» тощо.

Так, відповідно до положень Земельного кодексу України власники земельних ділянок мають право: а) продавати або іншим шляхом відчужувати земельну ділянку, передавати її в оренду, заставу, спадщину; б) самостійно господарювати на землі; в) власності на посіви і насадження сільськогосподарських та інших культур, на вироблену продукцію; г) використовувати у встановленому порядку для власних потреб наявні на земельній ділянці загальнопоширені корисні копалини, торф, лісові насадження, водні об'єкти, а також інші корисні властивості землі; г) на відшкодування збитків у випадках, передбачених законом; д) споруджувати жилі будинки, виробничі та інші будівлі і споруди.

Право власності на земельну ділянку поширюється в її межах на поверхневий (грунтовий) шар, а також на водні об'єкти, ліси і багаторічні насадження, які на ній знаходяться, якщо інше не встановлено законом та не порушує прав інших осіб. Отже, власнику земельної ділянки належить право на свій розсуд використовувати природні ресурси, які розташовані як на поверхні, так і під поверхнею земельної ділянки, якщо інше не передбачено іншими законами (Водним, Лісовим кодексами України, Кодексом України про надра, Законами України: «Про тваринний світ», «Про рослинний світ», «Про охорону атмосферного повітря») і не порушує прав інших осіб.

Землекористувачі, якщо інше не передбачено законом або договором, мають право: а) самостійно господарювати на землі; б) власності на посіви і насадження сільськогосподарських та інших культур, на вироблену продукцію; в) використовувати у встановленому порядку для власних потреб наявні на земельній ділянці загальнопоширені корисні копалини, торф, ліси, водні об'єкти, а також інші корисні властивості землі; г) на відшкодування збитків у випадках, передбачених законом; г) споруджувати жилі будинки, виробничі та інші будівлі і споруди.

Відповідно до ст. 23 Кодексу України про надра землевласники і землекористувачі в межах наданих їм земельних ділянок мають право без спеціальних дозволів та гірничого відводу видобувати для своїх господарських і побутових потреб корисні копалини місцевого значення і торф загальною глибиною розробки до двох метрів, підземні води для власних господарсько-побутових потреб, нецентралізованого та централізованого (крім виробництва фасованої питної води) господарсько-питного водопостачання, за умови що продуктивність водозаборів підземних вод не перевищує 300 кубічних метрів на добу та використовувати надра для господарських і побутових потреб.

Крім того, не потребують дозволу на спеціальне використання природних рослинних ресурсів: власники земельних ділянок, на яких знаходяться об'єкти рослинного світу, крім тих, що занесені до Червоної книги України та Зеленої книги України; користувачі (в тому числі орендарі) земельних ділянок, які їм надано для цільового призначення (ведення селянського (фермерського) господарства, особистого підсобного господарства, колективного садівництва, городництва, сінокосіння, випасання худоби), за винятком використання ними дикорослих судинних рослин, мохоподібних, водоростей, лишайників, а також грибів, види яких занесені до Червоної книги України, та природних рослинних угруповань, занесених до Зеленої книги України.

До екологічних прав належить насамперед право на: безпечне для життя та здоров'я навколишнє природне середовище; участь в обговоренні та внесення пропозицій до проектів нормативно-правових актів, матеріалів щодо розміщення, будівництва і реконструкції об'єктів, які можуть негативно впливати на стан навколишнього природного середовища; участь в розробці та здійсненні заходів щодо охорони навколишнього природного середовища; об'єднання в громадські природоохоронні формування; вільний доступ до інформації про стан навколишнього природного середовища (екологічна інформація) та вільне отримання, використання, поширення та зберігання такої інформації; участь у публічних слуханнях або відкритих

засіданнях з питань впливу запланованої діяльності на навколишнє природне середовище на стадіях розміщення, проектування, будівництва і реконструкції об'єктів та у проведенні громадської екологічної експертизи; одержання екологічної освіти; подання до суду позовів до державних органів, підприємств, установ, організацій і громадян про відшкодування шкоди, заподіяної їх здоров'ю та майну внаслідок негативного впливу на навколишнє природне середовище; оскарження у судовому порядку рішень, дій або бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб щодо порушення екологічних прав громадян у порядку, передбаченому законом; здійснення громадського контролю за додержанням законодавства про охорону навколишнього природного середовища.

Ліхтер М. П.,

кафедра аграрного, земельного та екологічного права

ім. академіка В.З. Янчука

Національного університету біоресурсів і природокористування

України, аспірантка

Деякі аспекти змісту суб'єктивного права на санітарно-епідемічне благополуччя

Знаходячись на перетині права на безпечне для здоров'я довкілля і права на охорону здоров'я, право на санітарно-епідемічне благополуччя є складовою системи суб'єктивних екологічних прав. Норми по забезпеченню його реалізації спрямовані на стійке функціонування компонентів екологічної системи і охорону здоров'я населення від несприятливих впливів навколишнього природного середовища.

Закон України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» містить перелік прав, які утворюють зміст

суб'єктивного права на санітарно-епідемічне благополуччя. У свою чергу, інші нормативно-правові акти національного законодавства деталізують складові цього права. Не зважаючи на досить розгорнуту регламентацію, слід відзначити наявність проблемних моментів у досліджуваному питанні. Для підвищення ефективності реалізації передбаченої законодавцем міри можливої поведінки учасників правовідносин у сфері санітарно-епідемічного благополуччя доцільно дослідити склад цього суб'єктивного права.

Виходячи з норм однойменного акту екологічного законодавства, суб'єктивне право на санітарно-епідемічне благополуччя включає право громадян на безпечні для здоров'я і життя харчові продукти, питну воду, умови праці, навчання, виховання, побуту, відпочинку та навколишнє природне середовище; участь у розробці, обговоренні та громадській експертизі проектів програм і планів забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення, внесення пропозицій з цих питань до відповідних органів; відшкодування шкоди, завданої їх здоров'ю внаслідок порушення підприємствами, установами, організаціями, громадянами санітарного законодавства; достовірну і своєчасну інформацію про стан свого здоров'я, здоров'я населення, а також про наявні та можливі фактори ризику для здоров'я та їх ступінь. Законодавством України громадянам можуть бути надані й інші права щодо забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя.

Перша складність полягає у тому, що зазначені у спеціальному законі права щодо санітарно-епідемічного благополуччя мають відсилочний характер. Механізм реалізації останніх передбачений іншими актами законодавства: наприклад, право на безпечні для здоров'я і життя харчові продукти та питну воду визначено Законами України «Про питну воду та питне водопостачання», «Про пестициди і агрохімікати», «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів», «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини», «Про захист прав споживачів» тощо. Вважаємо, такий стан законодавства пов'язаний з особливим змістом суб'єктивного права на

санітарно-епідемічне благополуччя, що виражається у можливості мати й інші екологічні (і не лише екологічні!) права. Такі є елементами досліджуваного права або останнє створює можливість їх реалізації (наприклад, стосовно права на безпечне для здоров'я довкілля).

Наступним проблемним аспектом є те, що досі немає чіткого переліку якісних і кількісних показників стану довкілля, за яких би воно вважалось сприятливим (а не просто безпечним). Оскільки суб'єктивне право на санітарно-епідемічне благополуччя в основному визначається ступенем безпеки і сприятливості середовища життєдіяльності людини, наявність критеріїв таких властивостей довкілля дала б можливість робити висновок про забезпечення санітарно-епідемічного благополуччя теперішнього і, з урахуванням глобальної стратегії сталого розвитку, майбутніх поколінь.

Певним чином утруднює реалізацію досліджуваного суб'єктивного права його міждисциплінарний характер. Тут варто згадати про часткове тяжіння права на санітарно-епідемічне благополуччя до медичної галузі права. Важливим є виокремити у його змісті власне екологічну і медичну складові для уникнення дублювання регламентації одних і тих самих відносин правовими нормами різних галузей.

З вищенаведеного випливає потреба у ґрунтовних еколого-правових наукових дослідженнях у контексті питання змісту суб'єктивного права на санітарно-епідемічне благополуччя з метою його подальшого легального вдосконалення.

Лозо О. В.

*Національний юридичний університет ім. Ярослава Мудрого
к.ю.н., асистент кафедри екологічного права*

***Правові проблеми регламентації відносин у сфері
використання й охорони ландшафтів***

Антропогенне навантаження і пов'язане з ним швидке збідніння і зникнення природних, а також подальша деградація природно-антропогенних та антропогенних ландшафтів привертають увагу до проблем збереження ландшафтного та біологічного різноманіття нашої планети загалом й в Україні зокрема.

Концепція визнання ландшафту об'єктом правового регулювання та необхідність його охорони почала розвиватися ще за радянських часів, але потім загубилася серед інших актуальних проблем на деякий час, знайшовши своє подальше продовження в сучасному міжнародному праві, актах Європейського Союзу, наукових працях вчених в Україні та державах СНД.

Нині очевидно, що ландшафти є важливими не тільки для збереження генофонду та підтримки життєздатності на планеті, але й мають незамінну естетичну цінність. В даний час дедалі більша кількість людей схильна вважати непорушене навколишнє середовище найважливішою основою якості їх життя. У цьому контексті акцентується увага і на збереженні естетичних властивостей природних ландшафтів. Естетична деградація навколишнього середовища в Україні не викликає належної стурбованості у суспільства незважаючи на те, що краса і недоторканість ландшафтів в умовах сучасного катастрофічного антропогенного пресу стають дефіцитним естетичним і духовним ресурсом для людини. Практика захисту дикої природи, спрямована на охорону видів і їх угруповань, характеризується явною однобічністю, оскільки практично не передбачає охорону краси дикої природи.

Досвід багатьох країн доволі добре показав, що проголошення пріоритету тільки економічних цілей без урахування соціальної потреби в сприятливому для людини навколишньому природному середовищу обертається вкрай негативними екологічними наслідками в майбутньому, а загальний еколого-економічний збиток виявляється незрівнянно більше короткострокової вигоди, одержуваної конкретним інвестором.

Право визначає міру належної та можливої поведінки суб'єктів при регламентації правового режиму ландшафтів і наслідки, що наступають при

порушенні встановлених вимог. Для збереження ландшафтів законодавство України повинно містити: 1) законодавче визначення та класифікацію ландшафтів, відносини щодо яких підлягають регулюванню; 2) права й обов'язки суб'єктів щодо збереження, відновлення, поліпшення і використання ландшафтів і дотримання вимог охорони; 3) юридичну відповідальність за порушення правового режиму ландшафтів.

У Верховній Раді розглядався проект Закону України «Про ландшафти» № 5198 від 10 грудня 2009 р., який після проходження 2-х читань, 17 травня 2012 р. з пропозиціями Президента України було відхилено. Інші спеціалізовані нормативно-правові акти про ландшафти у законодавстві України відсутні, а «ландшафт» зустрічається фрагментарно, внаслідок чого відносини у цій сфері не врегульовані належним чином.

Посилення вимог до охорони навколишнього природного середовища в цілому, охорони та раціонального використання окремих природних ресурсів, обумовлюють потребу в оновленні законодавства. Цього вимагають й гармонізаційні процеси, ключовим елементом яких виступає адаптація правової системи України до законодавства Європейського Союзу.

Європейське законодавство містить різні правові аспекти регулювання відносин у сфері правової охорони й використання ландшафтів та передбачає їх збереження насамперед у рамках екологічної мережі. Варто наголосити, що ідея формування екомережі є інтегральною в справі охорони та оптимізації ландшафтів. Але положення законодавства про екологічну мережу України практично не реалізуються, незважаючи на їх надзвичайно великий потенціал для охорони різних видів ландшафтів.

З огляду на відсутність закону, який би регулював відносини щодо використання, належності, відтворення й охорони ландшафтів, стан законодавчого забезпечення у цій царині необхідно визнати незадовільним. Тому доцільно внести відповідні зміни й доповнення до нормативно-правових актів на рівні законів з метою створення належного правового фундаменту регламентування відносин у цій сфері.

На думку В. І. Андрейцева правовою формою вдосконалення правового режиму ландшафтів логічно вважати підготовку та прийняття комплексного законодавчого акту у формі Ландшафтного кодексу України. Вважаємо, що на цьому етапі розвитку права взагалі та екологічного права зокрема, цю ідею важко виконати на практиці, але не можна виключати такої перспективи у майбутньому. На нашу думку необхідне доопрацювання та прийняття Закону України «Про ландшафти», враховуючи правовий та науковий досвід ЄС та держав-членів. Це стане підґрунтям для створення законодавства у сфері правової охорони й використання ландшафтів.

*Максимчук О. О.,
здобувач Національного університету
«Острозька академія»*

***Земельна ділянка та земельна частка (пай) як об'єкти
плати за землю***

В ході проведення сучасної земельної реформи земельне законодавство зазнало значного розвитку та суттєвих змін. Однак, до цього часу найбільш важливим та складним аспектом у сфері земельних відносин залишається правове забезпечення реалізації принципу платності за землю, яке не позбавлено недоліків та внутрішніх протиріч. Так, чинне земельне та податкове законодавство по-різному визначають об'єкт плати за землю, а нормативне визначення поняття земельної частки (паю) є відсутнім взагалі. Ці та інші проблеми нормативного регулювання визначення об'єкта плати за землю породжують чимало труднощів у застосуванні положень Земельного кодексу України та узгодження його з нормами Податкового кодексу України. Вказаним вище зумовлена актуальність дослідження.

Відповідно до ст. 206 Земельного кодексу України використання землі в Україні є платним. Плата за землю справляється відповідно до закону.

Наведені принципові положення названої земельно-правової норми знайшли свою деталізацію та конкретизацію в Податковому кодексі України. Цей кодекс встановлює, що складовими плати за землю виступають земельний податок та орендна плата за земельні ділянки державної і комунальної власності.

Об'єктом плати за землю згідно зі ст. 206 Земельного кодексу України є земельна ділянка. Стаття 79 Земельного кодексу України вважає земельною ділянкою частину земної поверхні, яка має установлені межі, певне місце розташування, визначені щодо неї права. Податковий кодекс України (ст. 14) до наведеного визначення земельної ділянки додає ще й її цільове (господарське) призначення, від якого певною мірою залежить порядок здійснення її нормативної грошової оцінки, а отже, ставка і розмір земельного податку.

Поряд із земельною ділянкою, Податковий кодекс України об'єктом плати за землю визначає ще і земельну частку (пай), яка перебуває у власності (ст. 270 ПКУ) і тим самим, вступає в колізію із ст. 206 Земельного кодексу України. Для вирішення даної проблеми слід керуватися пріоритетністю норм Податкового кодексу, закріпленою п. 5.2. і якщо поняття, терміни, правила та положення інших актів суперечать поняттям, термінам, правилам та положенням цього Кодексу, для регулювання відносин оподаткування застосовуються поняття, терміни, правила та положення Податкового кодексу.

Поняття права на земельну частку (пай) чинне законодавство не містить. В літературі на підставі системного аналізу нормативно-правових актів запропоноване визначення цієї категорії як права на оцінену в грошовому виразі та визначену в умовних кадастрових гектарах частину переданих у колективну власність сільськогосподарських угідь недержавного сільськогосподарського підприємства, яка визначає рівновелику частку участі члена підприємства в земельному пайовому фонді господарства і може бути в установленому чинним законодавством порядку витребувана в натурі (на місцевості) в самостійну земельну ділянку[1, с. 153].

Автори науково-практичного коментаря до Земельного кодексу України А. М. Мірошніченко та Р. І. Марусенко правом на земельну частку (пай) вважають речове право вимагати виділення в натурі (на місцевості) земельної ділянки, що за вартістю відповідає частці особи у сільськогосподарських угіддях, переданих у колективну власність відповідної юридичної особи.

Реалізація права на земельну частку (пай) можлива насамперед шляхом виділення земельної ділянки, що належить на пай, у натурі. Окрім того вона може бути здійсненна шляхом передачі земельної частки земельної частки (паю) в оренду.

Сертифікати на право на земельну частку (пай), отримані громадянами, вважаються правостановлюючими документами при реалізації ними права вимоги на відведення земельної частки (паю) в натурі (на місцевості) відповідно до законодавства.

Чинний Податковий кодекс України до платників земельного податку відповідно до статті 269. відносить наряду із власниками земельних ділянок, землекористувачами, власників земельних часток (паїв), що на наше переконання, суперечить природі земельної частки (паю).

Таким чином, об'єктом плати за землю є земельна ділянка та земельна частка (пай), правова природа яких різняться. Так, земельною ділянкою є частина земної поверхні, яка має установлені межі, певне місце розташування, цільове (господарське) призначення, визначені щодо неї права. Земельна ж частка (пай) – ще не є земельною ділянкою у власному розумінні, не будучи виділеною в натурі. Вона є правом на умовну земельну частку в гектарах з відповідною грошовою оцінкою без виділення у натурі, а тому віднесення земельної частки (паю) до об'єктів плати за землю, а власників земельних часток (паїв) – до суб'єктів суперечить природі земельної частки (паю) та праву на земельну частку (пай). Тому власник сертифіката на земельну частку (пай) до визначення меж земельної ділянки у натурі та отримання документа, що посвідчує право власності на землю, або

державної реєстрації цього права, не повинен бути платником земельного податку.

Список використаних джерел:

1. Земельне право України: підруч. / [Балюк Г. І., Коваленко Т. О., Носік В. В. та ін.]; за ред. В. В. Носіка. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет». – 2008. – 511 с.

Маленко Я.В.

аспірантка Інституту держави

і права ім. В.М. Корецького

***Територіальне планування в контексті збереження довкілля та
раціонального використання природних ресурсів***

Серед функцій регулювання у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання природних ресурсів за сучасних умов все більшого значення має набувати територіальне планування, оскільки обмеженість простору стає все більш відчутним, а можливість гармонійного поєднання різноманітних суспільних інтересів при цьому в межах певної території все більш проблемним. Територіальне, або просторове планування є нині одним із невід'ємних атрибутів управлінської діяльності розвинених країн. Завдяки таким планам і програмам можливе більш ефективне використання ресурсів усіх рівнів і видів, забезпечення належної якості середовища проживання, збереження культурної спадщини, задоволення потреб громади та узгодження індивідуальних запитів [1, 2, 3, 4]. Історично у планувальному лексиконі домінувало планування територіальне, що на сьогодні в більшості європейських країн поступово замінюється терміном «просторове планування». Лінгвістично ж це фактично переклад німецького поняття «Raumplanung» та голландського «Ruimtelijk Planning»[5, с. 11]. Синонімічним є й німецьке «Raumordnung» «всеосяжний,

надлокальний, найвищий рівень планування структури і розвитку простору»[6]. Фактично йдеться про оптимальну організацію простору з урахуванням його особливостей, характеристик та часових параметрів [7].

Територіальне планування розглядається як інструмент державного управління, що забезпечує раціональне використання природних ресурсів та збереження довкілля у межах просторів різних масштабів і рівнів. Це процес регулювання використання територій, який полягає у розробленні і реалізації регіональних планів і впровадженні на їх основі відповідних рішень. Законом України «Про регулювання містобудівної діяльності» планування і забудова територій визначається як діяльність, що передбачає: прогнозування розвитку територій; забезпечення раціонального розселення і визначення напрямів сталого розвитку територій; обґрунтування розподілу земель за цільовим призначенням; взаємоузгодження державних, громадських та приватних інтересів під час планування і забудови територій; визначення і раціональне взаємне розташування зон житлової та громадської забудови, виробничих, рекреаційних, природоохоронних, оздоровчих, історико-культурних та інших зон і об'єктів; встановлення режиму забудови територій, на яких передбачено провадження містобудівної діяльності; реконструкцію існуючої забудови та територій; збереження, створення та відновлення рекреаційних, природоохоронних, оздоровчих територій та об'єктів, ландшафтів, лісів, парків, скверів, окремих зелених насаджень; створення та розвиток інженерно-транспортної інфраструктури; здійснення контролю у сфері збереження довкілля і раціонального використання природних ресурсів [8].

Враховуючи результати аналізу сучасного законодавства України, актів зарубіжного законодавства, Європейського Союзу, міжнародно-правових документів з питань територіального планування, в контексті забезпечення збереження довкілля та раціонального використання природних ресурсів територіальне планування в Україні має розглядатись як один з ефективних механізмів збереження довкілля та раціонального використання природних ресурсів, стимулювання подальшого розвитку інших сучасних механізмів

регулювання у цій сфері, зокрема, прогнозування та планування, моніторингу довкілля, екологічної експертизи та екологічного аудиту, оцінки впливу на навколишнє середовище, землеустрою, лісовпорядкування та інших видів територіального планування.

Отже, територіальне планування - врегульований законодавством засіб фіксації сучасного стану та визначення перспектив територіального розвитку, усіх видів діяльності, а також як інструмент забезпечення при цьому збереження довкілля, раціонального використання природних ресурсів, сформованого на цій основі сталого та цілісного розвитку держави, її регіонів з урахуванням особливостей їх природного, економічного, соціального та іншого потенціалу, сучасних та перспективних потреб суспільства. До того ж територіальне планування визначається як ефективний засіб інтеграції секторальних політик, узгодження загальнодержавних, регіональних та місцевих інтересів, інтенсифікації транскордонного співробітництва, належного входження України до єдиного Європейського простору, що має системно забезпечуватись з урахуванням вимог вітчизняного законодавства у сфері територіального планування, а також інтересів збереження довкілля та раціонального використання природних ресурсів.

Список використаної літератури:

1. Державна стратегія регіонального розвитку України на період до 2015 року. Затверджена Постановою КМУ від 21.07.2006 р. № 1001.
2. Закон України «Про екологічну мережу» від 24.06.2004 р. № 1864-IV.
3. Закон України «Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки» від 21.09.2000 р. № 1989-III.
4. Glossary of Environmental Terms for Urban and Regional Planners. W. Hulsmann, B Locher, G. Schablitzki, J.Werner (1995). Druckerei Fritz Perthel GmbH, Berlin.
5. Bohme, K. (2002). Nordic Echoes of European Spatial Planning: Discursive Integration in Practice Stockholm: Nordregio 2002 (Nordregio Report

2002:8):

http://www.nordregio.se/Global/Publications/Publications%202002/R2002_8/Part1_p9.pdf

6. The Planning System and Planning Terms in Germany. A Glossary. E. Pahl-Weber, D. Henckel (2008). Published by ARL. Hanover, Germany, 246.

7. Finco A., Nijkamp P. (1999). "Planning for sustainable spatial development: Principles and application." Research Memorandum 1999, 30. 2.

8. Закон України «Про регулювання містобудівної діяльності» від 17.02.2011 року № 3038-VI.

Н.Р.Малишева,

д.ю.н., проф., акад. НАПрН України

Інститут держави и права

ім. В.М. Корецького НАН України

завідувач відділу проблем космічного

та екологічного права

У природоресурсного права мають нарешті з'явитися крила

Ледь не найактуальнішою соціальною проблемою сьогодення є вичерпання природних ресурсів і пов'язана з нею проблема продовольчої безпеки. Україна в цьому плані має низку суттєвих переваг на тлі інших країн, оскільки посідає одне з перших місць у світі за кількістю та якістю своїх ґрунтів, переважну більшість із яких складають чорноземи. Однак і ці ресурси в кінцевому рахунку є вичерпними. Питання лише в строках цього вичерпання. Ми залишаємо осторонь питання поновлюваності та непоновлюваності різних видів ресурсів, їх вичерпності чи невичерпності в осяжній перспективі, відтворювальних можливостей та інших суттєвих ознак. Не будемо тут вести мову також про раціоналізацію використання тих

чи інших ресурсів, що може сприяти подовженню строків їх вичерпання. За будь-яких обставин, трохи раніше чи пізніше, природноресурсний потенціал планети Земля буде вичерпано, і доведеться шукати нові джерела енергії, питного водопостачання, їжі, тощо. Це означає, що слід дивитися вперед, на кілька кроків випереджаючи сьогоденні потреби.

Нові, хоча й доволі маловивчені станом на сьогодні, можливості відкриває перед нами космос та його ресурси, які умовно назвемо потенційними природними ресурсами, на відміну від реальних природних ресурсів, які вивчені людиною і становлять сьогодні основу її життєдіяльності.

Із доведених фактів назвемо лише декілька. Так, давно відомо, що Місяць багатий ресурсами гелію-3, тобто продуктом чистої термоядерної енергії. Є всі підстави вважати, що тут знаходяться численні виходи на поверхню вулканічного природного газу; а це означає, що безпосередньо коло цих місць мають бути запаси нафти. Крім того, у кратерах Місячного північного полюсу виявлено близько 600 млн. тонн водяного льоду [1]. Деякі вчені, базуючись на даних космічних досліджень, висувають гіпотезу, що запасів води на Місяці в 100 разів більше, ніж на Землі; [2]. Крім того, із досліджень, здійснених НАСА, слідує, що в надрах Місяця у величезній кількості знаходяться ртуть, срібло, водень, угарний газ та деякі інші потрібні землянам хімічні елементи та сполуки [2]. Новітні наукові дані свідчать також про наявність цінних природних ресурсів (зокрема, золота, срібла, платини), яких потребує населення Землі, на Марсі [3].

Питання, які постають у зв'язку з проблематикою природних ресурсів космосу, багатоаспектні. Однак для правознавців важливо в першу чергу отримати відповіді на такі питання: чи доступні сьогодні космічні ресурси землянам технічно й технологічно; як у правовому порядку регламентуються відносини, пов'язані з розвідкою та використанням природних ресурсів космосу і яка галузева належність відповідних правових норм; чи є резерви правового забезпечення відповідної діяльності та на якому рівні вони структуруються?

Відповідь на перше із поставлених тут питань є водночас і складною, і простою. Останні новини розвитку космонавтики доводять, що проблема із екзотичної поступово переходить у розряд практичних. Причому швидкість відповідних перетворень може стати дійсно космічною.

Оскільки будь-яка діяльність має бути певним чином регламентована, питання регулювання розвідки та розробки природних ресурсів космосу, зокрема, небесних тіл, постає як одне із першочергових. Станом на сьогодні відповідні відносини в дуже загальному вигляді регулюються актами міжнародного космічного права, в першу чергу, Договором про принципи діяльності держав щодо дослідження та використання космічного простору, включаючи Місяць та інші небесні тіла, прийнятим Генеральною Асамблеєю ООН 19.12. 1966 р. [4, с. 88-94] та Угодою про діяльність держав на Місяці та інших небесних тілах, прийнятою Генеральною Асамблеєю ООН 5.12. 1979 р. [4, С. 111-120].

Відаючи належне цим актам міжнародного космічного права в регулюванні питань доступу до природних ресурсів за межами земного тяжіння та регламентації їх використання, зазначимо, що ці договори ООН були розроблені та прийняті 50-40 років тому, коли ще не набули гостроти екологічні проблеми. Тому аспекти раціонального використання відповідних ресурсів та їх охорони не знайшли у них належного опосередкування.

І сьогодні екологічне право, як міжнародне, так і національне, ще не розвернулося обличчям до проблем космічного простору, штучно обмежуючи сферу свого регулювання середовищем поширення Земної атмосфери.

Заради справедливості зазначимо, що екологічним законодавством деяких країн (зокрема, Російської Федерації [7, ст. 1, 4], Республіки Білорусь [8, ст. 1,5] та деяких інших) одним із компонентів природного середовища, що охороняється екологічним правом, закріплено не лише традиційні його складові (земля, надра, вода, атмосферне повітря, ліси, об'єкти тваринного та рослинного світу), а й навколоземний космічний простір. І хоча відповідні загальні положення поки не отримали в законодавстві відповідних держав

подальшого розвитку, не можна недооцінювати їх роль як норм випереджаючого регулювання в подальшій регламентації відносин щодо використання природних ресурсів за межами атмосфери Землі [детальніше: 5, с. 78-99; 6, с. 58-61.].

Вважаємо, що екологічне законодавство України як однієї з небагатьох космічних держав світу, що володіють повним замкнутим циклом космічної діяльності, не вправі залишатись осторонь від регулювання екологічних проблем космічної діяльності, зокрема, пов'язаних з екологічними аспектами використання ресурсів інших небесних тіл. Ці питання повинні постати перед законодавцем в ході розпочатого процесу систематизації відповідної галузі законодавства, зокрема, у зв'язку з розробленням Екологічного кодексу України.

Література:

1. Прокопенко И. Великие тайны Вселенной. От древних цивилизаций до наших дней. – М., 2015. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://books.google.es/books?isbn=5457605272>.
2. Прокопенко И. Тайны космоса. – М., 2015. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://books.google.es/books?isbn=545778228X>
3. Шустов С.Б. Теория ресурсов и ресурсные кризисы: прошлое, настоящее, будущее. – Н. Новгород, 2009. – 164 с.
4. Космічне право України. Збірник національних і міжнародних правових актів // Під ред. Малишевої Н.Р., Шемшученка Ю.С. - К., 2001.
5. Малышева Н.Р. Экологическое право XXI века: тенденции развития ввысь. - Международно-правовое и национальное регулирование экологической сферы общества. Сборник статей. Научное издание. – Москва, Институт законодательства и сравнительного правоведения. – 2011
6. Малишева Н.Р. Нові горизонти екологічного права. - Сучасні тенденції та перспективи розвитку земельного і екологічного права. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (22-23 травня

2015 р.), присвяченої 90-річчю від народження доктора юридичних наук, професора, акад. АПрН України В.З. Янчука. –К., 2015. - 412 с.

7. Федеральный закон Российской Федерации от 10.01. 2002 «Об охране окружающей среды». - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: www.consultant.ru/popular/okrsred.

8. Закон Республики Беларусь от 26.11. 1992 «Об охране окружающей среды». - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: www.pravo.by/world_of_law/text.asp?RN=V19201982.

Мірошниченко А.М.

д.ю.н., проф., член Вищої ради юстиції України

***Прогалини у правилах про забезпечення єдності юридичної долі
земельної ділянки та розташованих на ній будівель і споруд***

Лише порівняно нещодавно в Україні було створено більш менш дієвий запобіжник для окремого відчуження будівлі та земельної ділянки (ст.120 Земельного кодексу України у чинній редакції та інші аналогічні норми). Втім, можливість набуття права власності на нерухомість, збудовану на чужій земельній ділянці, існує і досі. Тому випадки, коли розташована на земельній ділянці нерухомість не належить власнику землі (в переважній кількості випадків власником землі є держава або територіальна громада), сьогодні не лише продовжують існувати, але і множаться.

В описаних випадках фактичний стан справ перестав відповідати юридичному. Адже формальний власник земельної ділянки, по суті, перестав бути таким фактично – можливість володіти, користуватися і навіть розпоряджатися земельною ділянкою перейшла до власника будинку, будівлі або споруди.

Невідповідність фактичного стану справ його юридичному оформленню спричиняє численні проблеми. Здійснювати нормально право

власності як на нерухомість, так і на земельну ділянку стає часто неможливим, вони не є повноцінними об'єктами обороту. Добросовісні власники нерухомості, які оформлюють хоча б право оренди на зайняті земельні ділянки, перебувають у менш вигідному становищі, ніж недобросовісні, що цього не роблять – в результаті спотворюється конкуренція. Ті ж власники нерухомості, що бажають отримати земельну ділянку у власність, стикаються із майже нездоланими перешкодами – окрім несення витрат на придбання ділянки, вони змушені витратити ресурси на подолання бюрократичних та корупційних бар'єрів.

З огляду на це, нагальними завданнями є, по-перше, недопущення розділення права власності на будівлі чи споруди і земельну ділянку, на якій вони розташовані, у майбутньому; по-друге, створення швидкого, простого, надійного механізму поєднання права власності на ділянку та розміщену на ній нерухомість в однієї особи при дотриманні всіх гарантій права власності у ситуації, коли «розщеплення» права на землю та нерухомість вже відбулося.

Для вирішення першого з цих завдань необхідно виключити із законодавства (ст.ст.375, 376, 415, 417 Цивільного кодексу України, ст.41, 42 Земельного кодексу України, ст.18-2 Закону України «Про приватизацію державного майна») вказівки на можливість набуття права власності на будівлі та споруди, збудовані на чужій земельній ділянці. Слід також переглянути правовий режим прибудинкових територій багатоквартирних житлових будинків – вони повинні завжди бути у власності того суб'єкта, що є власником будинку. Це потребує змін до Закону України «Про особливості здійснення права власності у багатоквартирному будинку».

За загальним правилом, все збудоване на земельній ділянці може стати власністю лише власника ділянки. Це правило слід поширити і на відносини суперфіцію – він повинен передбачати лише право користування (а не право власності) на збудоване користувачем ділянки. Тим більше, такий підхід має бути поширений на відносини оренди землі.

Для вирішення другого із названих завдань необхідно створити правовий механізм поєднання в одній особі власника земельної ділянки та розташованої на ній нерухомості, причому такий, що не ставився б у залежність від наявності згоди між ними. На мій погляд, такий механізм має передбачати можливість і власника земельної ділянки, і розташованої на ній нерухомості вимагати продажу ділянки з нерухомістю як єдиного цілого на аукціоні з відповідним розподілом отриманих грошей між власниками ділянки та нерухомості.

Винятком з цього правила має бути ситуація із існуючими жилими (крім багатоквартирних), садовими, дачними будинками та індивідуальними гаражами, що розташовані на державних та комунальних землях. Враховуючи, що законодавство передбачає право на безоплатну приватизацію земельних ділянок під цими об'єктами, видається, що земельні ділянки повинні бути передані у власність власників відповідної нерухомості безпосередньо законом («автоматично») і безоплатно.

Крім того, з метою уникнення тривалих суперечок, а також для того, щоб надати можливість планувати господарську діяльність відповідних суб'єктів, варто надати власникам нерухомості на державній та комунальній землі можливість викупити цю землю за нормативною грошовою оцінкою, причому за максимально простою процедурою – без укладення договору як окремого документу шляхом простого перерахування викупної суми до відповідного бюджету згідно з оцінкою земельної ділянки. Щоб заохотити викуп, пропонується передбачити можливість розстрочення платежу.

Вбачається, що добровільний викуп власником нерухомості розміщеної під ним земельної ділянки дасть більший економічний ефект для бюджетів, ніж примусовий продаж ділянки з нерухомістю на аукціоні за вищою ціною за рахунок відсутності витрат ресурсів на забезпечення такого продажу (судовий розгляд, виконавче провадження, організація аукціону).

Реалізація вказаних заходів дозволить істотно зменшити кількість проблемних і конфліктних ситуацій, що виникають сьогодні при використанні нерухомості.

Забудовані земельні ділянки будуть залучені до оподаткування, власники нерухомості зможуть отримати земельні ділянки під нею у власність, що позитивно вплине на здійснення господарської діяльності та інвестиційний клімат.

Власники жилих (крім багатоквартирних), садових, дачних будинків та гаражів отримають відповідні земельні ділянки у власність безпосередньо на підставі закону, що істотно зменшить корупційні ризики і позитивно вплине на якість життя громадян, сприятиме розвитку ринку нерухомості.

Наслідком реалізації наведених вище пропозицій стане також суттєве зміцнення матеріальної бази місцевого самоврядування за рахунок додаткових надходжень від земельного податку та коштів від продажу вже фактично втрачених для громад забудованих земель.

Наконечний А.Б.

*асистент кафедри аграрного, земельного та екологічного права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

Роль примусового відчуження земельних ділянок у забезпеченні охорони природних об'єктів та їх ресурсів в Україні

Охорона та раціональне використання природних об'єктів та їх ресурсів є одним із головних завдань будь-якої держави в постіндустріальну епоху. В той же час, одним із основних принципів діяльності правової держави є гарантування права приватної власності. Саме тому в умовах необхідності збереження певних природних об'єктів та їх ресурсів, а також задоволення громадських чи державних потреб з однієї сторони, і постійне зростання кількості приватних власників з іншої, призводить до того, що публічний інтерес вступає в конфлікт з інтересом приватним. Дієвим механізмом щодо вирішення даного роду суспільних конфліктів та розставлення пріоритетів в кожному конкретному випадку є відчуження

земельних ділянок для суспільних потреб та з мотивів суспільної необхідності.

Спеціальним законом, що здійснює регулювання відповідних відносин є Закон України «Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності» (далі – Закон). Здійснюючи комплексний аналіз об'єктів, визначених ст. ст. 7-8 Закону (відчуження для суспільних потреб) та ст. 15 Закону (примусове відчуження для суспільної необхідності) можна дійти висновку, що законодавець приділяє найбільшу увагу об'єктам, що спрямовані на задоволення суспільних чи громадських інтересів шляхом будівництва соціальної інфраструктури. В той же час, збереження природних багатств відповідно до Закону можливе лише шляхом відчуження земельних ділянок з метою поширення об'єктів природно-заповідного фонду. Вказаний паритет підтверджується також у результаті аналізу судової практики справ щодо примусового відчуження земельних ділянок з мотивів суспільної необхідності. Так, в єдиному державному реєстрі судових рішень відсутні рішення щодо примусового відчуження земельних ділянок для розміщення об'єктів природно-заповідного фонду.

Проте, реєстр містить значний комплекс справ щодо відчуження земельних ділянок для видобування корисних копалин. Складається враження, що законодавчий механізм вдало використовується не для охорони природних ресурсів, а навпаки їх використання шляхом екстенсивної розробки та збагачення інших приватних осіб. Так, у справі №874/3/14 за позовом Володарсько-Волинської РДА Житомирської області до ОСОБА-4, ОСОБА-5, ОСОБА-6, ОСОБА-7, за участю третьої особи на стороні позивача ТЗОВ «Лезниківський кар'єр», Волинська РДА зверталась до Житомирського апеляційного адміністративного суду з вимогами відчужити земельні ділянки сільськогосподарського призначення та їх частини загальною площею близько 10,5 га для потреб ТЗОВ «Лезниківський кар'єр», яке на цих землях планує розширити видобуток граніту та інших будівельних матеріалів. Суд

не прийняв до уваги доводи одного з Відповідачів щодо того, що видобуток конкретних копалин у конкретному місці не є настільки необхідним, щоб виправдовувати примусове вилучення власності та забезпечувати потреби приватного підприємницького товариства і задовольнив позовні вимоги. [Постанова Житомирського апеляційного адміністративного суду № 874/3/14 від 27 жовтня 2014 року [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/41825360>]. Саме тому, на нашу думку, важливим є закріплення більш жорсткіших вимог щодо можливостей примусового відчуження земельних ділянок для подібного роду підстав, обмеження переліку корисних копалин, для видобутку яких можливо здійснити відчуження та категорій земель, з яких таке відчуження можна здійснити.

Наступним аспектом, який дозволить більш ефективно забезпечувати охорони різного роду природних ресурсів України є розширення переліку підстав примусового відчуження земельних ділянок. Так, відповідно до ч. 2 ст. 9 Закону України «Про курорти» у разі схвалення клопотання центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері курортів, погоджує це клопотання з власниками чи користувачами земельних ділянок [Про курорти: Закон України від 5 жовтня 2000 року. // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – №50. – Ст. 435]. В той же час, відсутній обов'язок власників таких земельних ділянок передати таку земельну ділянку, а вповноваженому органу – звернутись з позовом про примусове відчуження такої земельної ділянки.

На необхідності екологізації Закону наголошує А.В. Корецький, який пропонує внести наступні зміни до чинного законодавства щодо примусового відчуження земельних ділянок: включити до переліку земельних ділянок приватної власності, що можуть бути викуплені для суспільних потреб не тільки для розташування об'єктів природно-заповідного фонду та інших категорій земель, які будуть віднесені до складу національної екологічної мережі такі як землі водного фонду водно-болотні угіддя, водоохоронні зони, землі оздоровчого, рекреаційного та лісогосподарського призначення,

частково землі сільськогосподарського призначення екстенсивного використання – пасовища, сіножаті тощо; у процесі викупу земель сільськогосподарського призначення приватної власності для суспільних потреб необхідно враховувати їх якісний стан, оскільки майже кожний третій гектар в Україні деградований, а другий – дефляційно небезпечний [Корецький А. В. Удосконалення економіко-правових основ відчуження земельних ділянок приватної власності для суспільних потреб / А.В. Корецький // Теорія та практика державного управління. – 2012. – Вип. №2. – С. 192-198.].

Виходячи із вищенаведеного, можна зробити загальний висновок про те, що чинне законодавство в сфері примусового відчуження земельних ділянок потребує свого доопрацювання в напрямі його екологізації. Воно має відбутись шляхом прийняття більш суворих вимог щодо відчуженні земельних ділянок для об'єктів з метою здійснення використання природних ресурсів та розширення переліку підстав їх примусового відчуження для об'єктів з метою забезпечення охорони природних ресурсів.

Носік В.В.

*КНУ імені Тараса Шевченка,
професор кафедри земельного та аграрного права,
член-кор. НАПрН України, професор*

Правові засади володіння і користування земельними, рибними і лісовими ресурсами у контексті продовольчої безпеки

Забезпечення продовольчої безпеки, а також раціонального природокористування в значній мірі залежить від того, як за чинним національним законодавством громадяни та територіальні общини набувають доступу до володіння і користування земельними, рибними і лісовими ресурсами. У цьому зв'язку особливої актуальності набувають питання щодо

визначення і реалізації правових засад державного регулювання володіння і користування природними ресурсами у зазначеній сфері.

Проведені у сучасних доктринах земельного, аграрного, природоресурсного, екологічного права дослідження правових проблем здійснення прав у сфері використання земельних, лісових, рибних ресурсів доводять, що через невиконання або ж неналежне виконання органами державної влади чи місцевого самоврядування своїх функцій і повноважень не забезпечується реалізація закріплених у ст.13, 14 Конституції України гарантій щодо рівності кожного у використанні природних об'єктів права власності Українського народу, порушується рівність громадян у доступі до здійснення права володіння чи користування земельними, рибними та лісовими ресурсами, погіршується економічна ситуація через небажання потенційних інвесторів вкладати кошти у освоєння земель, використання лісових та рибних ресурсів, порушується екологічна ситуація через неконтрольовану і надмірну експлуатацію таких природних ресурсів, мають прояви й інші негативні соціальні, економічні, екологічні наслідки.

Водночас зроблені вченими у галузі земельного, аграрного, природоресурсного, екологічного права рекомендації щодо можливих шляхів і способів вирішення існуючих проблем, пов'язаних із здійсненням прав на земельні, рибні, лісові ресурси в частині забезпечення рівного і справедливого доступу до володіння і користування такими природними ресурсами, недопущення дискримінації у здійсненні таких прав за тими чи іншими ознаками на підставі законів, забезпечення законності і правопорядку у сфері використання земельних, рибних, лісових ресурсів не знаходять свого нормативного вираження у чинному земельному, аграрному, природоресурсному, екологічному законодавстві.

Критично оцінюючі проведені українськими вченими дослідження правових проблем здійснення прав на земельні, лісові, рибні ресурси варто зазначити, що у національній правовій доктрині не було проведено комплексного наукового пошуку щодо визначення правових принципів забезпечення доступу до володіння і користування земельними, рибними,

лісовими ресурсами у контексті реалізації права на продовольчу безпеку як складову національної безпеки України.

Науковий аналіз норм Конституції України, чинного земельного, аграрного, природоресурсного законодавства України показує, що у його нормах закріплюються принципи регулювання земельних, аграрних природоресурсних суспільних відносин без будь якого зв'язку з питаннями реалізації основоположних принципів щодо права доступу до використання земельних, рибних і лісових ресурсів з метою забезпечення продовольчої безпеки. Виходячи з положень Всесвітньої декларації прав людини (ст.25), а також Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права (ст.11), а також ст. 13, 14 Конституції України можна стверджувати, що право володіння і користування земельними, рибними і лісовими ресурсами необхідно розглядати в системі загальних прав людини, зокрема права на такий життєвий рівень, включаючи харчування і житло, які необхідні для підтримання життя, здоров'я і благополуччя, що своє чергу безпосередньо впливає на здійснення інших прав людини.

За Конституцією України (ст.13) земля та інші природні ресурси є об'єктами права власності Українського народу. Водночас у статті 14 Основного закону держави громадянам, юридичним особам і державі гарантується здійснення суб'єктивного права власності лише на землю, яка визнається основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави. Щодо можливості набуття і реалізації права володіння і користування лісовими і рибними ресурсами, необхідними для забезпечення продовольчої безпеки, то подібних гарантій Конституція України не закріплює, обмежуючись лише загальною нормою статті 13 Конституції України в частині використання природних об'єктів права власності народу відповідно до закону.

У цьому зв'язку вбачається за доцільне визначити загальні правові засади використання земельних, лісових, рибних ресурсів, які мають бути забезпечені державою у сфері продовольчої безпеки. Зокрема, до таких принципів можна віднести наступні: рівності, справедливості, людської

гідності, верховенства права, визнання і захисту державою суб'єктивних прав володіння і користування згаданими ресурсами, забезпечення комплексного підходу до використання земельних, лісових, рибних ресурсів, гендерної рівності, непорушності права власності, прозорості у правилах доступу до володіння і користування названими природними ресурсами, відповідальності, моніторингу тощо.

Разом з тим, забезпечення продовольчої безпеки потребує також нормативного закріплення і спеціальних принципів володіння і користування сільськогосподарськими землями, лісовими і рибними ресурсами щодо планування територій, надання послуг, оподаткування, обліку і реєстрації, компенсацій, розподілу і перерозподілу у володінні і користуванні земельними, рибними і лісовими ресурсами, вирішення конфліктів і спорів, володіння і користування цими природними ресурсами в умовах стихійних природних процесів чи надзвичайних суспільних явищ, запобігання негативному впливу господарської діяльності на клімат тощо.

Одарюк М.П.

здобувач кафедри земельного та аграрного права

Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого

Деякі питання регулювання процедур у земельному праві

Матеріальна норма встановлює певне правило поведінки, заборону або дозвіл на виконання різного роду дій, визначає конкретне поняття, категорію, визнає все це загальнообов'язковим, породжує права та обов'язки в об'єктивному та суб'єктивному аспектах. В той же час, процесуальна норма містить порядок, відповідно до якого матеріальна норма реалізується. Іншими словами, процесуальні норми встановлюють визначену

послідовність дій суб'єкта правозастосування, при цьому, саме така послідовність вважається необхідною та достатньою для реалізації матеріальної норми, наділяється ознаками виключності та обов'язковості.

Наявність процесуальних норм виступає запорукою реалізації принципів права, належного виконання необхідних дій особами, які беруть участь у виникненні, зміні та припиненні правовідносин. Саме такі дії, що здійснюються у встановленому законом порядку, надають можливість вважати реалізацію матеріальних норм правильною, належною, такою, що відповідає закону.

Повертаючись до земельного законодавства, слід зауважити, що далеко не завжди матеріальна земельно-правова норма має механізм реалізації. Це стосується значної кількості норм як Земельного кодексу, так і інших нормативно-правових актів.

Для прикладу звернемося до ч.3 ст. 23 Земельного кодексу України. Відповідно до цієї норми, для будівництва промислових підприємств, об'єктів житлово-комунального господарства, залізниць і автомобільних шляхів, ліній електропередачі та зв'язку, магістральних трубопроводів, а також для інших потреб, не пов'язаних з веденням сільськогосподарського виробництва, надаються переважно несільськогосподарські угіддя або сільськогосподарські угіддя гіршої якості. Із тексту наведеної норми вбачається її матеріально-правовий характер. Більш того, ця норма спрямована на реалізацію принципу пріоритету земель сільськогосподарського призначення. Проте, Земельний кодекс жодним чином не визначає порядку реалізації цієї, без сумніву, важливої норми. Отже, для кожного суб'єкта, у компетенцію якого входить надання земельних ділянок для потреб, не пов'язаних з веденням сільськогосподарського виробництва, може існувати свій порядок відповідних дій. При цьому, не тільки порядок надання таких земельних ділянок недостатню регламентований, а й сама процедура віднесення сільськогосподарських земель до «угідь, гіршої якості», тобто фактичної зміни їх цільового призначення, також не має відповідного, належного і

однакового для всіх випадків правового регулювання. Все, що визнано законом на сьогодні – це наявність заборони на зміну цільового призначення сільськогосподарських земель, що міститься у п. 15 Перехідних положень Земельного кодексу. Проте, це також матеріальна норма, яка до процедури, що розглядається, відноситься, але не вважається порядком, або його передумовою. Таким чином, складається ситуація, коли реалізація норми, що міститься у Земельному кодексі ускладнена, створена можливість для зловживань з боку суб'єктів надання земельних ділянок шляхом створення і визначення власних порядків, тобто, у деякому сенсі, «замінників» належних процесуальних норм.

Нажаль, випадок із ч.3 ст. 23 Земельного кодексу України не поодинокий. Розглянемо таку підставу виникнення права власності на земельну ділянку, як набуття права на земельну ділянку за давністю користування. Вона, як відомо, передбачена ст. 119 Земельного кодексу України.

Відповідно до ч. 1 ст. 119 Земельного кодексу громадяни, які добросовісно, відкрито і безперервно користуються земельною ділянкою протягом 15 років, але не мають документів, які б свідчили про наявність у них прав на цю земельну ділянку, можуть звернутися до органу державної влади, або органу місцевого самоврядування з клопотанням про передачу її у власність або надання у користування. Таким чином, знову робимо висновок стосовно матеріально-правового характеру даної норми. Проте, звертаючись вже до ч. 2 цієї ж статті, бачимо, що передача земельної ділянки у власність або у користування громадян на підставі набувальної давності здійснюється в порядку, встановленому кодексом.

Аналіз норм і положень Земельного кодексу дає можливість стверджувати, що порядку такого не існує. Все, що міститься у сучасному законодавстві – це рекомендаційні норми, які не обов'язкові до виконання широким колом суб'єктів правозастосування. Проте й вони зводяться до констатації відсутності зворотної сили закону. Що ж до порядку, то його фактично не існує. В той же час, відома значна кількість випадків, коли право

власності на земельну ділянку виникало саме з цієї підстави, а у якості порядку набуття права власності використовувалися положення ст. 118 Земельного кодексу, які стосуються, безпосередньо, приватизації. Таким чином, ще раз бачимо, що відсутність чітко визначеної законом процедури, встановленого порядку набуття права власності на земельну ділянку із зазначеної підстави, створює можливість неналежної реалізації земельно-правової норми.

Уявляється, що виходом із ситуації, що склалася, можна вважати тільки розробку і прийняття необхідних змін до земельного законодавства. Зміни ці, насамперед, мають бути спрямовані на розвиток процедурних норм, встановлення порядків виконання відповідних дій суб'єктами правозастосування. Звернення уваги нормотворцями на розширення саме процедурної регламентації земельних відносин й повинно вирішити проблеми сучасної практики правозастосування.

Олещенко І.В.

*аспірант Інституту держави і права
ім. В.М. Корецького НАН України*

***Перспективи уточнення сутності спеціального
природокористування для посилення ефективності законодавства***

Чинне законодавство України, зокрема Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» (ч. 3 ст. 38), визначає спеціальне використання природних ресурсів як надання громадянам, підприємствам, установам і організаціям у володіння, користування або оренду природних ресурсів на підставі спеціальних дозволів, зареєстрованих у встановленому порядку, за плату для здійснення виробничої та іншої діяльності, а у випадках, передбачених законодавством України, - на пільгових умовах. [1]

Вказане визначення охоплює основні ознаки спеціального природокористування, до яких належать: наявність спеціального дозволу на використання природних ресурсів; виділення у відособлене володіння і користування природного об'єкта чи його компонентів; цільове використання наданого природного об'єкта; здійснення реєстрації у встановленому порядку дозволів на спеціальне природокористування; внесення плати за спеціальне використання природних об'єктів та їх ресурсів. [4; 107]

Окрім зазначених, вважаємо, що важливою ознакою права спеціального природокористування є мета, з якою воно здійснюється. За загальним правилом, у процесі спеціального природокористування природні ресурси використовуються в обсягах, що перевищують потреби особистого споживання. Така діяльність розрахована на комерціалізацію її результатів й отримання від неї прибутку. [3; 101]

Однак, слід дійти висновку, що не будь-які дії, пов'язані з використанням природних ресурсів є спеціальним природокористуванням. Так, наприклад, санітарно-оздоровчі заходи в лісах є профілактичними заходами, які проводяться лісокористувачами з метою збереження та посилення стійкості насаджень, запобігання розвитку патологічних процесів у лісі, зменшення шкоди, що завдається шкідниками, хворобами, стихійними природними явищами та техногенними впливами. Такі заходи при веденні лісового господарства, використанні лісових ресурсів та здійсненні робіт, не пов'язаних з веденням лісового господарства, підприємствами, установами, організаціями та громадянами проводяться з метою охорони та захисту лісів. [2]

Враховуючи вищевикладене, санітарно-оздоровчі та численні інші аналогічні заходи в лісах є тими, що забезпечують підтримання існування здорового лісу, досягнення його найвищої продуктивності, посилення екологічних функцій. Якщо ж звернутися до визначення спеціального природокористування, як його надає Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища», то такі санітарно-оздоровчі та інші

заходи можуть бути віднесені до спеціального природокористування. За цих обставин для проведення таких заходів вимагається не лише одержувати відповідні дозволи і ліцензії, але й вносити відповідну плату, в той час як ці заходи не мають на меті одержання прибутку, і, відповідно, не мають відноситися до спеціального природокористування.

Зазначене є лише одним із прикладів в принципі невірному застосування норм, що регулюють спеціальне природокористування, до діяльності, що не має на меті одержання прибутку, а, отже, і не є по суті спеціальним природокористуванням для задоволення виробничих потреб.

Проведений аналіз європейського законодавства дозволяє констатувати, що у ньому, як правило, не виділяється як окремі види загальне та спеціальне природокористування. Будь-яке використання природних ресурсів, врегульоване законодавчо і розглядається за своєю сутністю як природокористування. При цьому у європейському законодавстві передбачено плату за використання природних ресурсів, так званий «ресурсний податок». Він включає в себе будь-який податок, пов'язаний з видобутком або використанням природних ресурсів. Тобто, ліцензії (дозволи), одержані платно для здійснення полювання, риболовлі і т.п., також класифікуються як ресурсний податок, оскільки такі види діяльності виснажують природні ресурси. [5; 278]

За цих обставин, на наш погляд, визначення поняття спеціального природокористування, закріплене законодавством України, потребує відповідного уточнення для встановлення однієї з головних ознак такого природокористування – його мети. Слід розмежувати діяльність, спрямовану на задоволення за її результатами потреби у певному природному ресурсі, який вилучається з навколишнього природного середовища, що дійсно має визначатись як спеціальне природокористування, та діяльність яка не має такої мети і здійснюється для збереження та примноження тих чи інших природних ресурсів. При цьому незважаючи на те, що така діяльність не має розглядатись і регулюватись як спеціальне природокористування, доходи, які одержуються від реалізації продукції, яка одержується внаслідок такої

діяльності, чи використання природного ресурсу у інший спосіб, має оподатковуватись за законодавством щодо оподаткування прибутку підприємств.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» – Відомості Верховної Ради України. - 1991. - № 41. - Ст.546.
2. Постанова Кабінету Міністрів України від 27.07.1995 року № 555 про затвердження Санітарних правил в лісах України. Електронний ресурс: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/555-95-%D0%BF>.
3. Екологічне право України. Академічний курс: Підручник / За заг. ред. Ю.С. Шемшученка. – К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2005. – 848 с.
4. Природноресурсове право України: Навч. посіб. / За ред. І.І. Каракаша. – К.: Істина, 2005. – 376 с.
5. Taxation trends in the European Union. Data for the EU Member States, Iceland, Norway. European Commission. Luxembourg: Publications Office of the European Union. 2013. – 314 p.

Панченко В. В.,

кандидат юридичних наук,

асистент кафедри земельного та аграрного права

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

***Деякі правові питання використання земель як специфічного
природного ресурсу в сільському господарстві***

Міжнародний досвід державно-правового регулювання якості та безпечності сільськогосподарської продукції, яку в більшості своїй можна віднести до харчової продукції або сировини для її виготовлення, свідчить, що однією з головних вимог ефективного сільськогосподарського

виробництва є належна якість ґрунту як основи для забезпечення належного рівня якості цієї продукції або сировини для її виготовлення.

Так, серед об'єктів права власності сільськогосподарських підприємств особливе місце належить землі (земельним ділянкам сільськогосподарського призначення) як основному засобу виробництва. Вона є особливим природним об'єктом, посідає домінуюче місце в складі єдиного природного комплексу. Отже, цілком зрозуміло, що важливим елементом аграрної реформи, яка проводиться в Україні з початку 1990-х років, є реформування земельних відносин тому, що від їх стану залежить рівень сільського господарства в цілому.

Монополія виключної державної власності на землю, безоплатність землекористування, вилучення земель із цивільно-правового обігу та інші засади, на яких базувалися земельні відносини у радянський період, є неприйнятними за умов розвитку ринкових відносин. Сьогодні необхідним є формування земельних відносин нового змісту та якості з урахуванням вимог сучасної економіки.

Реформування земельних відносин в аграрному секторі передбачалося здійснювати кількома етапами, кожен з яких відрізнявся своїми завданнями і методами. Але певної сільськогосподарської спрямованості надали земельній реформі укази Президента України “Про невідкладні заходи щодо прискорення земельної реформи у сфері сільськогосподарського виробництва” від 10 листопада 1994 року, № 666/94, “Про порядок паювання земель, переданих у колективну власність сільськогосподарським підприємствам та організаціям” від 8 серпня 1995 року, № 720/95 та “Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки” від 3 грудня 1999 року, №1529/99 тощо. Саме ці нормативно-правові акти сприяли зміні юридичної природи власності на землю в колективних сільськогосподарських підприємствах та використанню власниками їхніх земельних паїв переважно для організації сучасних організаційно-правових форм сільськогосподарської діяльності.

Перспективним видається і передача земельних паїв у користування

іншим особам (фізичним чи юридичним) на умовах оренди, що сприяло розвитку орендно-земельних відносин у сфері сільськогосподарського виробництва (Закон України “Про оренду землі” від 6 жовтня 1998 року, № 161-XIV).

Отже, реформування земельних відносин у процесі сільськогосподарського виробництва відбувалося на основі вільного вибору форм і методів господарювання, високоефективного та екологічно безпечного використання сільськогосподарських угідь, охорони і відтворення родючості ґрунтів з метою вирішення продовольчої проблеми і створення конкурентоспроможного аграрного сектору економіки. Але процес реформування уповільнювався із-за відсутності законодавчого підґрунтя. Наприклад, Земельний кодекс України від 18 грудня 1990 року № 561-XII (втратив чинність) не був підготовлений до правового врегулювання суспільних відносин, пов'язаних із власністю на землю. Унаслідок цього відсутність належного правового регулювання призвела до неузгодженості в управлінні земельними ресурсами, зниження економічної ефективності їх використання, негативно позначалася на охороні землі.

Необхідно усвідомлювати, що успішне вирішення соціально-економічних завдань, які стоять перед країною, значною мірою визначається існуючим порядком використання земель сільськогосподарського призначення для виробництва сільськогосподарської продукції рослинного та тваринного походження, що потребує комплексного та цілеспрямованого проведення правових, економічних, організаційних та науково-технічних заходів.

Так, з метою забезпечення подальшого розвитку та вдосконалення земельних відносин у сільськогосподарському виробництві та успішного вирішення стратегічних завдань реформування було прийнято ряд нормативно-правових актів, серед яких Указ Президента України “Про Основні напрями земельної реформи в Україні на 2001–2005 роки” від 30 травня 2001 року № 372/2001, що і визначив основні засади реформування земельних відносин в процесі сільськогосподарської діяльності, та Земельний

кодекс України від 25 жовтня 2001 року № 2768-III, який був вже спрямований на більш ефективне використання земельно-ресурсного потенціалу країни та удосконалення системи державних гарантій.

Підсумовуючи вищевикладене, треба зазначити, що використовуючи всі економічно - правові механізми розподілу земельної власності, форми взаємодії власника земельної ділянки та орендаря, треба максимально збільшити тривалість користування земельною ділянкою сільськогосподарського призначення одним господарем. Це призведе до зацікавленості як власників так і орендарів земельних ділянок щодо належного виконання своїх обов'язків, в тому числі і збереженні якості ґрунту, з метою здійснення ефективного сільськогосподарського виробництва.

Петлюк Ю. С.

*Національний університет біоресурсів
і природокористування України,
доцент кафедри аграрного, земельного та
екологічного права ім. акад. В. З. Янчука,
кандидат юридичних наук, доцент*

Міжнародний договір у системі джерел фауністичного права

Важливе місце в системі джерел фауністичного права займають міжнародні договори, адже міжнародне співробітництво України з питань охорони, використання та відтворення тваринного світу відбувається передусім на договірній основі.

Міжнародним договором, згідно зі ст. 1 Закону України «Про міжнародні договори України», є укладений у письмовій формі з іноземною державою або іншим суб'єктом міжнародного права, який регулюється міжнародним правом, незалежно від того, міститься договір в одному чи

декількох пов'язаних між собою документах, і незалежно від його конкретного найменування (договір, угода, конвенція, пакт, протокол тощо).

Відповідно до Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 р., договір означає угоду, що укладена між державами в письмовій формі та регулюється міжнародним правом, незалежно від того, чи міститься така угода в одному документі, у двох або декількох пов'язаних між собою документах, а також незалежно від її конкретного найменування.

За предметом правового регулювання міжнародні договори в галузі охорони, використання та відтворення тваринного світу виокремити:

- а) договори комплексного характеру, що спрямовані на охорону навколишнього природного середовища в цілому та забезпечення екологічної безпеки;
- б) договори, які безпосередньо визначають зобов'язання держав щодо охорони, використання та відтворення тваринного світу.

Одним з найбільш значимих міжнародних договорів щодо забезпечення охорони, використання та відтворення фауни є Конвенція про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення, підписана 2 лютого 1971 р. в іранському місті Рамсар.

Згідно з цією Конвенцією під водно-болотними угіддями розуміють райони маршів, боліт, драговин, торфовищ або водойм – природних або штучних, постійних або тимчасових, стоячих або проточних, прісних, солонкуватих або солоних, включаючи морські акваторії, глибина яких не перевищує шість метрів. Водоплавними птахами визнаються птахи, які екологічно залежать від водно-болотних угідь. Для визначення угідь, що можуть бути заявлені до спеціального Переліку водно-болотних угідь міжнародного значення, розроблені критерії, серед яких: типовість та унікальність екосистем для біогеографічного регіону, цінність угіддя для підтримання біологічного різноманіття регіону, існування ендемічних, рідкісних і зникаючих видів рослин і тварин, місце регулярного перебування понад 20 тис. водних птахів, або важливе місце для нересту, нагулу та зимівлі місцевих видів риби тощо.

Україна приєдналася до Конвенції про збереження мігруючих диких тварин від 19 вересня 1979 р. як угоди, що ставить своєю метою збереження наземних і морських мігруючих видів тварин, також птахів повсюди на шляху їх міграції. Договір був складений під егідою Програми ООН з охорони навколишнього середовища (*UNEP*) та стосується шляху їх міграції і стосується збереження живої природи та місць існування тварин у світовому масштабі. Конвенція містить два додатки з переліком мігруючих видів, на які повинні поширюватися заходи охорони. До Додатку I занесені види, яким, відповідно до наявних даних, загрожує зникнення. У Додатку II представлені види, які мають несприятливий охоронний статус і поліпшення стану яких вимагає спеціальних заходів. Щоб потрапити до Додатку II, вид не обов'язково має перебувати під загрозою зникнення. Сторони, визнаючи необхідність вжиття заходів, щоб запобігти загрозі зникнення мігруючих видів, повинні сприяти здійсненню досліджень щодо мігруючих видів; докладати зусиль щодо забезпечення негайної охорони мігруючих видів; докладати зусиль щодо укладання угод про збереження та регулювання використання мігруючих видів.

Метою Конвенції про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі, прийнятої 19 вересня 1979 р. в Берні (Швейцарія), визнано охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування, особливо тих видів і природних середовищ існування, охорона яких вимагає співробітництва декількох держав, а також сприяння такому співробітництву.

У ст. 3 цього міжнародного договору зазначено, що кожна договірна сторона вживає заходів охорони дикої флори й фауни та природних середовищ існування, приділяючи особливу увагу видам, яким загрожує зникнення; зобов'язується враховувати у своїй політиці планування забудови й розвитку територій та у своїх заходах, спрямованих на боротьбу із забрудненням, необхідність охорони дикої флори й фауни; сприяє просвіті та поширенню інформації з питань необхідності охорони видів дикої флори й фауни, а також їхніх середовищ існування.

До міжнародних договорів як джерел фауністичного права також можна віднести Конвенцію про міжнародну торгівлю видами дикої флори та фауни, що перебувають під загрозою зникнення, підписану 3 березня 1973 р.; Конвенцію про збереження живих морських ресурсів Антарктики; Угоду про виконання положень Конвенції ООН з морського права від 10 грудня 1982 р., які стосуються збереження транскордонних рибних запасів і запасів далеко мігруючих риб та управління ними, прийняту 1 грудня 2005 р.; Конвенцію про охорону біологічного різноманіття, підписану 4 грудня 1992 р. тощо.

Список використаних джерел:

1. Про міжнародні договори України: Закон України від 26 червня 2004 р. № 1906-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 50. – Ст. 540.
2. Тваринний світ України: правова охорона, використання та відтворення / Г. І. Балюк, О. О. Погрібний, Ю. С. Шемшученко [та ін.]; за ред. Г. І. Балюк. – К. : Юрінком Інтер, 2010. – 384 с.
3. Водно-болотні угіддя України : Довідник / Під ред. Марушевського Г. Б., Жарук І. С. – К. : Чорноморська програма Вестландс Інтернешнл, 2006.

Плотник А.О.

*Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
аспірантка кафедри земельного та аграрного права*

Зміст права спільної власності на землю як специфічного природного ресурсу

У цивільно-правовій доктрині зміст права власності традиційно розкривається через правомочності власника щодо володіння, користування і розпорядження тими чи іншими об'єктами. Зазначена тріада правомочностей власника притаманна і праву спільної земельної власності. Проте належність

зазначених правомочностей спільним власникам земельних ділянок та їх здійснення має цілу низку істотних особливостей. Вони визначаються зокрема тим, що земельні площі та відособлені ділянки землі як об'єкти права власності, мають не тільки господарсько-економічні цінності, а й виконують поселенські, комунікаційні, просторово-територіальні, екологічні, оздоровчі, рекреаційні, естетичні, культурні та іншої функції. Слід також мати на увазі, що земельна ділянка не може переміщуватися в просторі, має своє чітко визначене місце розташування (свою адресу), має природне знаходження та не може бути знищена фізично. З огляду на ці та інші особливості земельних об'єктів, земельно-правові норми містять певні обмеження щодо меж здійснення правомочностей суб'єктами права спільної власності на землю.

Чинне законодавство не містить визначення понять володіння, користування і розпорядження річчю, майном як елементами змісту права власності. Як відомо, цивілістичний аспект змісту права власності на майно зводиться до юридичного забезпеченої можливості фактичного панування над річчю, перебування останньої у господарюванні власника.

Право володіння, як одна із правомочностей надає власнику можливості здійснювати господарське панування над земельною ділянкою і поширення своєї влади на всіх інших осіб, усуваючи їх від привласнення її корисних властивостей. При наданні земельної ділянки, наприклад, в оренду, право власності на неї в орендодавця не втрачається. Однак орендарі також набувають право володіння земельною ділянкою протягом визначеного терміну. Але їхнє право володіння тимчасове і є похідним від безстрокового володіння земельною ділянкою її власником. Таким чином, право володіння власника землі, будучи самотійною правомочністю, входить до змісту права власності, і яке власник може переуступати іншим особам.

Володіння земельною ділянкою не завжди супроводжується фактичним володінням у розумінні перебування її при власнику. Безумовно, земельна ділянка як об'єкт права власності визначається за місцем розташування за допомогою встановлення її меж на місцевості, і тим самим відмежовується

від суміжних земельних ділянок. Проте нерухомий характер земельної ділянки визначає її використання без зміни місця розташування. Тому власник володіє нею без відриву від природного середовища, спираючись на юридичний титул правомірною володіння. Крім цього, право володіння земельною ділянкою є важливою правомочністю, яке надає юридичну передумову для здійснення інших правомочностей її власником.

Право користування, як окрема правомочність власника землі, являє собою визнані законом можливості привласнення власником земельної ділянки її корисних властивостей для задоволення своїх матеріальних та інших потреб за допомогою одержання плодів і доходів в результаті її господарської експлуатації та реалізації інших інтересів. Право користування земельною ділянкою її власником відрізняється від права використання земельних ресурсів не власниками. Воно, як і інші правомочності власника, не може бути обмежено будь-якими термінами, здійснюється ним самостійно або через уповноважених представників, та не припускає втручання в реалізацію функцій щодо користування інших суб'єктів права.

Разом з цим, земельні ділянки, що належать на праві власності, згідно із законом не можуть залишатися без використання. Приймаючи до уваги особливу цінність земельних ресурсів для розвитку господарсько-економічного комплексу країни, в земельному законі містяться спеціальні вимоги щодо цільового, раціонального й ефективного використання власниками своїх земельних ділянок. В ряді випадків, передбачених законом, право користування земельними ділянками обмежується необхідністю виконання ґрунтоохоронних заходів, екологічних вимог, дотримання правил добросусідства, встановлення земельних сервітутів, та інше.

Право розпорядження, будучи правомочністю власника, визначається як визнана за власником та гарантована законом можливість здійснення дій, спрямованих на встановлення правової належності та визначення юридичної долі земельної ділянки. Встановлення правової належності земельної ділянки відбувається, наприклад, при її передачі уповноваженим державним органом у власність громадянину, в результаті чого змінюється суб'єкт права

власності. Таким чином, право розпорядження земельною ділянкою припиняє право власності одного власника і породжує право власності на неї у іншого власника.

В цивільному праві до змісту права розпорядження часто включають здійснення дій, спрямованих на визначення фактичної долі майна, тобто здійснення фактичного розпорядження речами шляхом їх споживання, знищення, залишення без належності, викидання, переробки тощо. Розпорядницькі дії щодо земельної ділянки в цьому аспекті характеризуються певною специфікою. Так, наприклад, передбачена Земельним кодексом (ст.142) добровільна відмова власника від права власності на земельну ділянку сама по собі ще не припиняє права власності на неї. Умови і порядок такої відмови приватного власника від земельної ділянки на користь держави або територіальної громади встановлені законом. Відмова від земельної ділянки має бути прийнятою відповідним державним органом або органом місцевого самоврядування та вимагає належного оформлення, передбаченого ст. 142 ЗК України.

Істотні особливості виявляються й у здійсненні розглянутих правомочностей власності в земельних відносинах. Слід підкреслити, що вони не однаково здійснюються різними суб'єктами права земельної власності, в тому числі і суб'єктами права спільної власності на землю.

Поза всяким сумнівом, фізичні та юридичні особи як приватні власники земельних ділянок можуть безпосередньо самі здійснювати правомочності володіння, користування і розпорядження належними їм земельними ділянками або уповноважувати на це інших осіб, які у встановлених межах діють від імені та в інтересах власників. Проте самі правомочності завжди залишаються належністю самого власника земельної ділянки, а вчинені дії їх уповноваженими представниками вважаються діями самого власника за умови, якщо вони не будуть оскаржені у встановленому законом порядку.

Поліщук Василь Анатолійович

*аспірант третього року навчання кафедри земельного та
аграрного права КНУ імені Тараса Шевченка*

***Правова охорона землі, багаторічних насаджень та водних ресурсів
у здійсненні промислового садівництва***

Розвиток промислового садівництва в Україні об'єктивно потребує вирішення комплексу організаційно-правових та інших питань, пов'язаних із здійсненням прав та виконанням обов'язків сільськогосподарськими товаровиробниками у сфері використання і охороною земель, вод, багаторічних насаджень у садах.

Пояснюється це тим, що в чинному законодавстві України не передбачено такого виду функціонального використання земель сільськогосподарського призначення, а також водних об'єктів як ведення промислового садівництва, що створює правові, економічні, екологічні та інші проблеми щодо забезпечення суб'єктам господарювання вільного доступу до набуття і реалізації прав на використання земельних ділянок, реалізації права на спеціальне водокористування, збереження і охорони багаторічних насаджень у садах. Саме відсутність в Україні правового регулювання використання земель для промислового садівництва, має наслідком незахищеність земель на яких фактично здійснюється промислове садівництво та неможливість застосування законодавства щодо охорони таких земель.

Через законодавчу невизначеність правового режиму земель для промислового садівництва сільськогосподарські товаровиробники набувають прав на земельні ділянки за таким функціональним використанням як ведення товарного сільськогосподарського виробництва чи фермерського господарства, При цьому не враховується у законодавстві той факт, що промислове садівництво може ефективно розвиватись за наявності таких чинників, як: земля (просторовий базис), багаторічні насадження (біологічна

основа), та водні ресурси (життєво необхідна речовина для всіх живих організмів).

За відсутності хоча б однієї складової, здійснення промислового садівництва є неможливим, оскільки при фактичному закладанні багаторічних насаджень на земельних ділянках для товарного сільськогосподарського виробництва та на земельних ділянках для ведення фермерського господарства виникає необхідність зміни функціонального використання сільськогосподарських угідь на землях сільськогосподарського призначення, а саме: «для закладання багаторічних насаджень», тобто переведення в інший вид сільськогосподарських угідь. Водночас у чинному земельному законодавстві України не закріплюється порядок переведення сільськогосподарських угідь із одного виду в інший. Відповідно до ч. 5 ст. 20 ЗК України, земельні ділянки сільськогосподарського призначення використовуються їх власниками або користувачами виключно в межах вимог щодо користування землями певного виду використання, встановлених статтями 31, 33-37 цього Кодексу (фермерського господарства, особистого селянського господарства, сінокосіння і випасання худоби, індивідуально або колективного садівництва, городництва, підсобного господарства несільськогосподарських підприємств).

У цьому зв'язку вбачається за доцільне передбачити у чинному земельному законодавстві, що у разі набуття прав на земельні ділянки для промислового садівництва земельні ділянки відводяться «для закладання багаторічних насаджень промислового саду», що дозволить законодавчо визначити особливості використання і охорони таких земель власниками землі і землекористувачами.

Агротехнологічний процес створення фруктового саду передбачає виконання комплексу заходів, серед яких можна назвати такі як: закладення багаторічних насаджень; облаштування земельної ділянки системою краплинного зрошення; встановлення шпалерної системи; встановлення сітки над всією площею земельної ділянки для захисту плодів від можливого пошкодження градом, птахами або можливим стихійними природно-

кліматичними чинниками. При цьому забезпечення довговічності та продуктивності дерев та саду в цілому, особливо в районах недостатнього і нерегулярного зволоження потребує зрошення, оскільки нормальний ріст та розвиток рослин забезпечується при рівномірній впродовж вегетації оптимальній вологості ґрунту – 70-80 % найменшої вологоємкості.

За таких агротехнологічних умов очевидною є потреба у використанні об'єктів водного фонду або підземних вод для поливу садів, що зобов'язує власників землі і землекористувачів вирішувати також питання набуття і реалізації суб'єктивних прав на спеціальне водокористування відповідно до вимог водного та іншого природоресурсного законодавства України.

Відповідно до ч. 2 ст. 48 Водного кодексу України, спеціальне водокористування здійснюється юридичними і фізичними особами насамперед для задоволення питних потреб населення, а також для господарсько-побутових, лікувальних, оздоровчих, сільськогосподарських, та інших потреб.

Спеціальне водокористування є платним та здійснюється на підставі дозволу. У дозволах на спеціальне водокористування встановлюються гранично можливі об'єми забору води. У разі перевищення водокористувачами, встановленого ліміту використання водних ресурсів збір за спеціальне використання водних ресурсів обчислюється і сплачується у п'ятикратному розмірі, виходячи з обсягів використаної води понад ліміт. Як показує практика, встановлених лімітів не вистачає для достатнього зрошення саду промислових масштабів. Також у разі настання маловоддя ці ліміти можуть бути зменшені спеціально уповноваженими державними органами без коригування дозволу на спеціальне водокористування.

За таких обставин вбачається за доцільне у водному законодавстві України врегулювати питання щодо здійснення права на спеціальне водокористування для потреб промислового садівництва.

Радченко А.М.

аспірант кафедри аграрного, земельного

***Правове забезпечення раціонального природокористування при
введенні та використанні нових сортів рослин***

Запровадження у виробництво нових сортів та гібридів сільськогосподарських культур є одним з основних факторів інтенсифікації галузі рослинництва. На сьогодні селекційна робота переважно ведеться з використанням лише традиційних методів гібридизації і добору. Так, для виведення та використання нових сортів рослин необхідне залучення значної кількості земельних ресурсів. Як передбачено ст. 14 Конституції України, земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави, тому ч. 3 ст. 1 ЗК України говорить, що використання власності на землю не може завдавати шкоди правам і свободам громадян, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію і природні якості землі. Як показує досвід безгосподарне використання земель сільськогосподарського призначення, що спостерігаємо останнім часом, призводить до погіршення якісного складу ґрунтів, їхньої деградації та зменшення родючості. Методичні рекомендації щодо системи насінництва сільськогосподарських культур в Україні від 4 лютого 2014 р. визначаються, що найдієвішим заходом щодо вирощування доброякісного чистосортного насіння є правильний підбір попередників під насінницькі посіви, тобто додержуватися чергування полів у сівозмінах. Чергування полів повинно виключати можливість засмічування сортових посівів, особливо падалицею попередньої важковідокремлюваної культури, а також накопичення шкідників і хвороб. Не можна, наприклад, розміщувати зернові культури після зернових або один сорт після іншого цієї самої культури.

Чергування полів у сівозміні повинно забезпечувати необхідну просторову ізоляцію між сортами культур, що запиляються перехресно, у

тому числі між твердою і м'якою пшеницями. Щоб запобігти механічному й біологічному засміченню, різні сорти або культури, що взаємно засмічуються (пшениця, жито, тритикале, ячмінь, овес) доцільно розміщувати в різних полях [2].

Також немаловажним фактором для збереження якості ґрунтів при виведенні і вирощенні сортів рослин має правильне здійснення сівозміни. Сівозміна – чергування сільськогосподарських культур у часі і на території згідно з науково обґрунтованими для певних культур нормами періодичності, що базуються на особливостях біологічної взаємодії культур та впливу їх на родючість ґрунту [3]. Саме сівозміни забезпечують найраціональніше використання орних земель, матеріальних і трудових ресурсів. Вони є організаційно-територіальною основою сталого землеробства. Порушення їх, нехтування елементарними вимогами до чергування культур, біології ґрунту і рослин завдає непоправної шкоди культурі та сталості землеробства, продуктивності землі [1, с. 77].

Нормативною правовою базою регулювання питання сівозміни є Земельному кодексі України від 25 жовтня 2001 р. № 2768-III, Кодексу України про адміністративні правопорушення від 07 грудня 1984 р. № 8073-X, Закони України «Про землеустрій» від 22 травня 2003 р. № 858-IV, «Про охорону земель» від 19 червня 2003р. № 962-IV , «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо збереження родючості ґрунтів» 04 червня 2009 р. № 1443-VI, постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження нормативів оптимального співвідношення культур у сівозмінах в різних природно-сільськогосподарських регіонах» від 11 лютого 2010 р. № 164 постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку розроблення проектів землеустрою, що забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозміни та впорядкування угідь» від 02 листопада 2011 р. № 1134. Зазначеними актами встановлено, що земельні ділянки сільгосппризначення для ведення сільськогосподарського виробництва слід використовувати відповідно до розроблених та затверджених в установленому порядку проектів землеустрою, що

забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозміни та впорядкування угідь, і які передбачають проведення заходів із охорони земель та відповідальність за їхню відсутність чи відхилення від виконання.

Порядком розробки проектів сівозмін передбачена мета розробки проектів землеустрою, а саме, організація сільськогосподарського виробництва і впорядкування сільськогосподарських угідь у межах землеволодінь та землекористувань задля: ефективного ведення сільськогосподарського виробництва; забезпечення раціонального використання та охорони земель; створення сприятливого екологічного середовища і поліпшення природних ландшафтів.

Таким чином, найпершим завданням є забезпечення ефективного ведення сільського господарства, хоча Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо збереження родючості ґрунтів», що запровадив суттєві зміни до регулювання вказаних правовідносин, у своїй назві був спрямований на збереження родючості ґрунтів. Цим законом, зокрема, доповнено ст. 33-1 Закону України «Про охорону земель», якою передбачено, що нормативи оптимального співвідношення культур у сівозмінах у різних природно-сільськогосподарських регіонах встановлюють для досягнення високих і стабільних урожаїв та з метою запобігання виснаженню і втраті родючості ґрунтів унаслідок ґрунтовоїми.

Отже, враховуючи все вище зазначене можна зробити висновок, що для раціонального використання земельних ресурсів і недопущення зниження родючості ґрунтів при виведенні і вирощуванні нових сортів рослин необхідно дотримуватися основних принципів здійснення сівозміни. Саме для цього необхідно розробляти проекти сівозміни. Хоча запровадження проектів сівозмін є не самоціль і не гарантія збереження родючості ґрунтів. Наявність проектів землеустрою має стати лише передумовою запобігання виснаженню і втраті родючості ґрунтів за умови виконання основного завдання – ефективного ведення сільськогосподарського виробництва шляхом досягнення високих і стабільних урожаїв.

Список використаних джерел:

1. Гудзь В. П., Примак І. Д., Будьонний Ю. В., Танчик С. П. Землеробство: Підручник. 2-ге вид. перероб. та доп. / За ред. В. П. Гудзя. — К.: Центр учбової літератури, 2010. — 464 с.

2. Методичні рекомендації щодо системи насінництва сільськогосподарських культур в Україні вимоги [Електронний ресурс] // Українське насіннєве товариство — Режим доступу.: <http://unt.org.ua/metodichn-rekomendats-shchodo-sistemi-nas-nnitstva-s-lskogospodarskikh-kultur-v-ukra-n>

3. Організація сівозмін: законодавчі вимоги [Електронний ресурс] // Пропозиція. — 2015. — №10. — Режим доступу до журн.: <http://www.propozitsiya.com/?page=146&itemid=4028>

Рибалка К.І.,

здобувач кафедри земельного та аграрного права

Національного юридичного університету

імені Ярослава

Мудрого

Правові питання резервування земель

Резервування земель та земельних ділянок як правовий засіб регулювання земельних відносин – відносно нове поняття. Крім того, на сьогоднішній день у чинному законодавстві не міститься визначення поняття «резервування». Разом з тим цей термін широко використовується в законодавстві.

Резервування земель пов'язане з плануванням у сфері використання та охорони земель. Правове регулювання відповідних відносин, що виникають при резервуванні земель, повинно здійснюватися відповідно до принципів земельного законодавства.

Цілі резервування обумовлені публічними потребами та інтересами і досягаються в першу чергу в процесі виконання органами публічної влади функцій управління у сфері використання та охорони земель.

Одним із перших законодавчих актів в Україні, який передбачав резервування земель, був Закон України «Про природно – заповідний фонд». Відповідно до ст.55 цього Закону резервування проводиться з метою недопущення знищення або руйнування в результаті господарської діяльності цінних для заповідання природних територій та об'єктів природно – заповідного фонду і виділення необхідних для цього коштів.

Терміном «резервування» оперує і земельне законодавство. Так, стаття 25 Земельного кодексу України містить поняття «резервного фонду». Законом передбачено, що формування резервного фонду здійснюється в процесі приватизації земель державних і комунальних сільськогосподарських підприємств, установ та організацій, коли певна частина земель сільськогосподарського призначення залишається у власності держави або територіальної громади. Орган виконавчої влади або місцевого самоврядування в процесі приватизації сільськогосподарських підприємств створює резервний фонд земель. Його місце розташування погоджується з працівниками цих підприємств, установ, організацій, працівниками державних та комунальних закладів освіти, культури, охорони здоров'я, розташованих на території відповідної ради, а також пенсіонерами з їх числа. Площа резервного фонду може складати до 15 відсотків площі усіх сільськогосподарських угідь, які перебували у постійному користуванні відповідних підприємств, установ, організацій (ч.9 ст.25 Земельного кодексу України). Резервний фонд земель залишається у державній або комунальній власності і призначається для подальшого перерозподілу та використання за цільовим призначенням.

Також відповідно до постанови Верховної Ради України від 20.12.1991 року «Про порядок введення в дію Закону України «Про селянське (фермерське) господарство» було проведено резервування земель для

подальшого надання цих земель громадянам України для створення ними фермерських господарств.

Необхідно підкреслити, що в інших випадках резервування земель проводитися не може, оскільки це прямо не передбачено чинним законодавством. Однак на практиці часто приймаються рішення, що суперечать нормам чинного законодавства. Як приклад можна назвати рішення Олевської районної ради Житомирської області від 28.03.2012 року №149 «Про резервування землі». Цим рішенням Олевська районна рада Житомирської області затвердила порядок про резервування земельних ділянок та типовий договір резервування земельної ділянки. Положення про резервування земельної ділянки визначає поняття резервування землі як строкове платне резервування земельних ділянок із земель запасу сільських, селищних та міських рад на період виготовлення землевпорядної документації та укладення договору оренди землі. Однак таке резервування не передбачено Земельним Кодексом України.

Що ж стосується плати за резервування земельної ділянки, то вона має ознаки земельного оподаткування. Відповідно до ст.287.1. Податкового кодексу України власники землі та землекористувачі сплачують плату за землю з дня виникнення права власності або права користування земельною ділянкою. Таким чином, встановлення плати за резервування земельної ділянки є незаконним.

Отже, можна зробити висновок, що порядок отримання громадянами та юридичними особами земельних ділянок у власність або користування є недостатньо врегульований нормами права, має прогалини та суперечності, а також недостатньо захищає права та законні інтереси основних учасників процесу відведення земельних ділянок. На жаль, досить часто виникають значні труднощі у реалізації громадянами України своїх конституційних прав на землю шляхом приватизації земельних ділянок запасу, чинна процедура приватизації потребує вдосконалення на законодавчому рівні. Від початку погодження відведення земельної ділянки з відповідними органами до прийняття відповідним органом рішення про надання земельної ділянки у

власність або користування може пройти немало часу. Права фізичної чи юридичної особи, яка знаходиться в процесі відведення земельної ділянки законодавчо не визначені та не захищені. Тому для уникнення правових колізій необхідно надати земельним ділянкам, які перебувають у стадії відведення, юридично визначеного статусу зарезервованих земельних ділянок, чітко визначивши права і обов'язки основних учасників цього процесу.

Існує обґрунтована думка Кулинич П.Ф., з якою не можна не погодитися, щодо доцільності врегулювання питання резервування земель у спеціальному Законі України «Про резервування земель». Прийняття цього Закону дозволить органам державної влади більш ефективно регулювати відносини щодо розподілу земельного фонду України.

*Родік Оксана Олегівна,
аспірантка III-го курсу юридичного факультету
Академії праці, соціальних відносин і туризму*

Правова охорона ґрунтів як основне національне багатство Українського народу

В українському земельному праві актуальні питання правової охорони ґрунтів як основного національного багатства в контексті норм статей 13 і 14 Конституції України[1] залишається дискусійним, особливо щодо визнання Українського народу суб'єктом права і права власності зокрема. Юридична сутність правомочностей Українського народу щодо правової охорони ґрунтів розкривається через економічну природу власності на землю. Пояснюється це не лише унікальністю норм Основного Закону України стосовно права власності на землю серед Конституцій інших держав, а й відсутністю сучасної доктрини щодо правового статусу народу як суб'єкта права.[2, с.191-223]

В земельно-правовій доктрині історично склалось два напрямки дослідження даної проблематики. Одні вчені, які розвивають спроби розкрити правомочності Українського народу як суб'єкта права В.І. Андрейцев, В.В. Носік, В.І. Семчик. Інші, Л.П. Заставська, І.І. Каракаш, П.Ф. Кулинич, вважають, що народ не може виступати суб'єктом права земельних відносин, оскільки він взагалі не визнається доктриною цивільного права суб'єктом цивільних правовідносин, що народ – соціально-політичний суб'єкт, який не здійснює безпосередньо експлуатацію землі і розглядати народ України як суб'єкт права власності без його зв'язку з державою було б не правильно[2, с.195].

На законодавчому рівні прослідковується не відповідність нормативних актів з приводу визначення суб'єктивного складу в земельному праві, що негативно впливає на реалізацію суб'єктивних прав на землю та забезпечення охорони ґрунтів. Так, наприклад, спочатку в Законі України «Про власність» 1991 р., згодом у Законі України «Про форми власності на землю» від 30 січня 1992 р., а пізніше у Земельному Кодексі України від 13 березня 1992 року було закріплено три форми власності приватна, колективна та державна, відповідно до яких суб'єктами виступали громадяни України, колективні підприємства та державні органи в особі ВРУ, ВР АР Крим, обласні, районні, міські, селищні, сільські Ради. У чинних Земельному та Цивільному кодексах України вже по іншому закріплюється види форм власності – приватна, державна, комунальна. Відповідно суб'єктами права власності є громадяни України, територіальні громади, органи державної влади.

Конституція України по-новому визначає суб'єктів права власності на землю і не зв'язує їх правове становище з формами власності на землю, як це зроблено в чинному Земельному Кодексі України. На основі буквального і логічного тлумачення норм ст. 13 Основного Закону, як влучно зазначив В.В. Носік, можна стверджувати, що на вищому рівні здійснення права власності на землю Українського народу земля є об'єктом права власності Українського народу. Згідно ж із ст. 14 Конституції України, на нижчому

рівні суб'єктами права власності на землю Українського народу є громадяни, юридичні особи та держава. Ці норми Конституції України відтворені у Цивільному кодексі України, а також у Господарському кодексі України від 16 січня 2003 року[2, с.190].

Визначення Українського народу суб'єктом права власності на землю чи заперечення цього факту залежить від того, в якому аспекті розглядається поняття «Український народ» [2, с.195]. Правовий статус Українського народу як суб'єкта земельних охоронних правовідносин необхідно розглядати з точки зору загального статусу народу як суб'єкта права. У цьому зв'язку в українській теорії права цілком обґрунтовано доводиться той факт що народ як соціальна спільнота є суб'єктом права, юридичний статус якого закріплюється в нормах міжнародного права і у конституції та поділяється на загальний та конкретний[3,с. 383]. У ст. 13 Основного Закону вказується на те, що земля є об'єктом права власності Українського народу. При цьому в Преамбулі у Конституції України зазначається, що «Український народ» - це громадяни України всіх національностей. Виходячи з такого опису в Основному законі є формально-юридичні підстави стверджувати, що суттєвою ознакою для розкриття правової природи поняття «Український народ» є громадянство як політико-правовий зв'язок особи з українською державою.

На основі аналізу конституційних положень щодо розуміння поняття «Український народ» можна стверджувати, що на вищому рівні Український народ є суб'єктом правової охорони ґрунтів в межах кордонів нашої держави. Оскільки, за законами теорії права земля виступає об'єктом відповідно суб'єкт Український народ. Який через право користування, розпорядження, володіння здійснює охорону функцію щодо ґрунтового покриву як основи продовольчої та національної безпеки нашої держави.

Як бачимо, наявність різних точок зору на дану проблему зайвий раз підтверджує, що це питання є не лише дискусійним в науці, зумовлює до подальшого наукового пошуку, а й потребує офіційного тлумачення зазначених положень Основного Закону держави Конституційним судом

України. Адже перегляд і змін усталених в науці, суспільстві і законодавстві поглядів і норм щодо методологічних засад і юридичної природи Українського народу як суб'єкта земельних правовідносин є складним, тривалим у часі процесом формування нової суспільної і правової свідомості в умовах розбудови правової держави, формування громадянського суспільства, розвитку ринкових економічних відносин, становлення права екологічної безпеки[2,с. 201].

Використана література:

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р.// Відомості Верховної Ради України. – 1996. - № 30. – Ст.141
2. Носік В.В. Право власності на землю Українського народу: [Монографія] / В.В. Носік. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 544с
3. Теорія держави і права: Підручник для вузів / О.Ф. Скакун / – Харків:Фірма «Консум», 2001. – 704 с.

Розумович І.М.

*Кримський федеральний університет ім. В.І. Вернадського,
доцент кафедри підприємницького і екологічного права
юридичного факультету Таврійської академії*

До питання становлення і розвитку науки енергетичного права України

Об'єктивні тенденції розвитку світової економіки перетворили енергетичну сферу на один з провідних пріоритетів як світової, так і регіональної політики. Як відомо, енергетична безпека є однією зі складових національної безпеки сучасної розвинутої країни. Дана сфера виступає одним з основних напрямків співробітництва України з ЄС, що ґрунтується на

взаємозалежності та спільних інтересах, і підкріплюється стратегічним курсом України на повноцінну інтеграцію до ЄС [3].

Події і тенденції останнього часу висувають потребу аналізу здобутків енергетичної співпраці України з ЄС. Так, з боку правового регулювання відносин в сфері енергетики держава має досить повноцінний пакет нормативних актів, як національного, так і міжнародного рівнів. Так, в травні 2015 року було підписано Договір до Міжнародної Енергетичної Хартії – основного документу співпраці країн ЄС в сфері енергетики. Цей важливий крок дозволить Україні заручитися підтримкою країн ЄС, що розділяють такі ж принципи дій в енергетичній сфері та готові спільно протистояти викликам світової енергетики [1].

Слід констатувати, що Україна володіє унікальною реально функціонуючою газотранспортною інфраструктурою (друга за потужністю після російської в Європі). Окрім того, країна має геополітичні переваги, що роблять її привабливою для транспортування енергоносіїв з основних регіонів-експортерів (Росія, Каспійський регіон, Центральна Азія, Близький Схід). Однак Україна вкрай неефективно споживає первинні енергоресурси, а зростання частки використання відновлюваних і нетрадиційних джерел енергії блокується тими чи іншими чинниками, хоча держава має технологічний комплекс для використання альтернативних джерел енергії. Це, насамперед, обумовлено тим, що норми енергетичного законодавства досить розрізнені, не мають спільних принципів та заходів їх реалізації [2].

Все вищезазначене має спонукати науковців в енергетичній сфері до активних досліджень та пошуків шляхів вдосконалення енергетичного законодавства та міжнародного співробітництва з цих питань.

Сьогодні енергетичне право є однією з підгалузей природоресурсного права, що зазначено в паспорті спеціальності. Однак, дослідивши досвід становлення і розвитку науки енергетичного права деяких країн світу, можна зробити висновок про те, що на сучасному етапі слід ставити питання щодо надання енергетичному праву статусу самостійної комплексної галузі права.

Слід зазначити, що енергетичному праву притаманні специфічний предмет та методи правового регулювання. Крім того, вже сформований понятійний апарат, що охоплює всі процеси в сфері енергетики. Таким чином, все вищевикладене підтверджує необхідність становлення науки національного енергетичного права та розвитку цієї галузі для ефективного співробітництва країн світу і забезпечення глобальної енергетичної безпеки з врахуванням принципів сталого розвитку.

Перелік використаних джерел:

1. <http://gordonua.com/news/worldnews/Minenergouglya-Ukraina-podpisala-finalnyu-dokument-konferencii-Mezhdunarodnoy-Energeticheskoy-Nartii-81857.html>.
2. http://www.energoatom.kiev.ua/ru/about/strategy/legislative_support/.
3. Співпраця між Україною та ЄС в енергетичній сфері: здобутки та перспективи. – [Електронний ресурс]. – Шлях доступу: <http://old.niss.gov.ua/monitor/april08/7.htm>.

Романко Світлана Миколаївна

кандидат юридичних наук, доцент

*Юридичний інститут Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника*

***Раціональне природокористування та охорона довкілля у містах як
один із напрямків забезпечення екологічної безпеки довкілля
(на прикладі м. Івано-Франківська)***

Незважаючи на наявність правового підґрунтя для належної реалізації конституційних екологічних прав громадян, на практиці окремі негативні аспекти перешкоджають їх реалізації: неправосудні рішення судових органів у екологічних спорах; невиконання уповноваженими органами належних їм контрольних повноважень; зосередженість органів місцевого самоврядування

не на ефективній регіональній екологічній політиці, а на забезпеченні та обслуговуванні власних інтересів; відсутність необхідної інформації про стан довкілля та загальна необізнаність населення про стан довкілля та можливість доступу до правосуддя у екологічних спорах. На жаль, сьогодні норма статті 50 Конституції України в силу відсутності ефективного механізму реалізації у практиці деліктних еколого-правових відносин і через загальнопоширене недотримання принципу верховенства права є значною мірою декларативною.

Варто зазначити, що в основі розуміння напрямку побудови ефективного міського середовища повинно бути розуміння концепції екологічної безпеки як:

- певного стану розвитку суспільних відносин, за якого сукупністю заходів регулюється екологічно небезпечна діяльність, запобігання погіршенню довкілля та захист природних систем і населення (проф.В.І.Андрейцев);

- вічної цінності суспільства, яка базується на певних гарантіях безпеки існування природи і людини; забезпечення екологічної безпеки гарантується і контролюється державою через систему спеціальних органів; є одним з основних принципів екологічного права (професори А.П.Гетьман, М.В.Шульга).
- стану довкілля, за якого забезпечується запобігання погіршенню екологічної обстановки та виникненню небезпеки для здоров'я людей (Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища»).

Статті 51-60 згаданого Закону визначають основні вимоги до забезпечення екологічної безпеки у різних видах суспільної діяльності. Одні із напрямків у даній сфері є забезпечення екологічної безпеки у містобудівній діяльності. Планівка (*термін із закону – авт.*), розміщення, забудова і розвиток населених пунктів здійснюються за рішенням місцевих рад з урахуванням екологічної ємкості територій, додержанням вимог охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання природних ресурсів та екологічної безпеки.

При розробці генеральних планів розвитку і розміщення населених пунктів сільські, селищні, міські ради встановлюють режим використання природних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища та екологічної безпеки у приміських та зелених зонах за погодженням з місцевими радами відповідно до законодавства України та ДБН України Містобудування. Планування і забудова населених пунктів (ДБН Б.2.2-1-01). Щоб уникнути випадків загрози екологічній безпеці внаслідок небезпечної діяльності, законодавство передбачає низку запобіжних заходів, які, будучи реалізованими спеціально уповноваженими органами управління, і утворюють організаційно-правовий механізм забезпечення екологічної безпеки природокористування. Проте, як свідчить практика захисту екологічних прав та інтересів громадян на безпечне для життя та здоров'я довкілля, не всі норми мають належний механізм реалізації, а іноді навіть наявність чіткої заборони у законодавстві не гарантує недопущення чи припинення діяльності, що шкодить довкіллю. Так, у місті Івано-Франківську на даний час із передбачених Генпланом та нормами озеленення 450 га зелених насаджень загального користування наявні тільки 50 га, із них 6 планується збудувати у 2015-2016 роках.

Наявними проблемами у цій сфері на даний час є :

1. Відсутність комплексного підходу до охорони довкілля та раціонального природокористування у населених пунктах, що виражається у неякісному здійсненні функції планування та прогнозування. Наприклад, у місті Івано-Франківську Програма охорони НПС була розроблена у 2010 році та містить загальний опис екологічних проблем міста і мінімальне фінансування, що не дозволяє вирішити бодай якісь екологічні проблеми міста, окрім посадки дерев та кущів.

2. Незаконна та необґрунтована зміна цільового призначення земель у межах міст, яка часто порушує норму ст.22 Земельного Кодексу щодо пріоритетності використання сільськогосподарських земель для потреб сільського господарства, а також спричиняє надзвичайно щільну забудову житловими будинками без відповідної інфраструктури.

3. Відсутність належним чином розроблених та затверджених генеральних планів розвитку населених пунктів, які, відповідно до норм Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності», визначають генплан опорним документом, який визначає правовий режим використання окремих природних ресурсів (наприклад, землі) у межах населеного пункту.

4. Порухення правового режиму водоохоронних зон та прибережних захисних смуг водних об'єктів населених пунктів (не визначення розмірів водоохоронних зон та прибережних захисних смуг водних об'єктів). Незважаючи на дію норми ст.96 Водного Кодексу про необхідність здійснення проектів господарської та іншої діяльності без оцінки їх впливу на стан вод, частими є також випадки незаконного будівництва чи ведення іншої незаконної господарської діяльності без оцінки їх негативного впливу на стан вод.

5. Невиконання судових рішень, що вступили в дію, а також неналежне виконання своїх обов'язків органами державного архітектурно-будівельного контролю. Як висновок, варто зазначити, що у діяльності органів місцевого самоврядування вкрай важливим є дотримання п.9 ст.2 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» щодо збереження, створення та відновлення рекреаційних, природоохоронних, оздоровчих територій та об'єктів, ландшафтів, лісів, парків, скверів, окремих зелених насаджень. Так само уваги потребує реалізація принципу законності і прозорості у діяльності органів місцевого самоврядування щодо розподілу коштів екологічного податку, зміни цільового призначення земель, укладення договорів оренди земельних ділянок комунальної власності для будівництва, можливості припинення незаконного будівництва та дієвої системи штрафів за такі порушення.

Савельєва О. М.,

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,

здобувач кафедри земельного та аграрного права

Агросфера як інтегрований об'єкт регулювання аграрного й природоресурсного права

Тисячі років існування людини як частини природи і як діяльної істоти, що перетворює природу, знаходиться в діалектично суперечливій залежності. Останнє сторіччя особливо актуалізувало проблему взаємодії суспільства й природи, що проявилася в появі такого явища, як глобальна екологічна криза. Світова спільнота нарешті зрозуміла, що настав момент зміни принципів ставлення, зокрема, до агросфери зі споживчо-експлуатаційного до сталого розвитку, запровадження якого має зупинити деградацію навколишнього природного середовища внаслідок негативного впливу виробництва та зростання чисельності населення у світі. Вирішальна роль в упорядкуванні таких суспільних відносин належить праву як одному з найефективніших регуляторів відносин у суспільстві.

У вітчизняній системі права відповідні функції виконують, зокрема, аграрне й природоресурсне право. Останні регулюють динамічні суспільні відносини, на які в останні роки особливий вплив справляє процес міжнародної економічної й політичної інтеграції України до Європейського Союзу.

А. П. Гетьман, досліджуючи розуміння природоресурсного права в науковій спадщині професора Ю. О. Вовка, зазначає, що предметом природоресурсного права виступають своєрідні суспільні відносини, що існують з приводу раціонального використання та охорони природних ресурсів, об'єктів природи держави, які єдині за своїм соціально-економічним змістом і мають єдину мету – охорону й відновлення та забезпечення безпечного середовища існування людини [1, с. 7, 8].

П. Ф. Кулинич дещо піддає сумніву усталений підхід, згідно якого обов'язковим суб'єктом аграрних відносин повинен виступати суб'єкт аграрного господарювання (як це раніше було притаманне колгоспному й сільськогосподарському праву), що й характеризує специфіку предмета

аграрного права. Як вбачається з цього дослідження, сучасне аграрне право має регулювати більш широке коло суспільних відносин, а саме: відносини щодо використання та охорони агросфери, які, в свою чергу, охоплюють відносини щодо формування оптимальної сільської поселенської мережі, соціальної сфери села, з приводу здійснення неаграрних видів виробничої діяльності, а також агроекологічних відносин, тобто відносин з приводу використання земель сільськогосподарського призначення [2, с. 44]. Ця позиція підтверджується тим, що в Стратегії розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року, затвердженій розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17.10.2013 р., № 806-р, стратегічними цілями розвитку аграрного сектору економіки України проголошено раціональне використання земель сільськогосподарського призначення та зменшення техногенного навантаження аграрного сектору на навколишнє природне середовище за принципом стимулювання сільськогосподарських товаровиробників до раціонального аграрного природокористування.

В літературі наголошується, що сьогодні назріла гостра необхідність у визначенні стратегії розвитку як аграрного сектору економіки держави, так і агросфери в цілому. Потрібні чіткі уявлення про кінцеву мету, про те, який шлях наша держава має обрати, – чи повернення до індустріального сільського господарства, яке існувало в Україні у 80-х роках ХХ століття, чи реалізацію нової стратегії формування агросфери на принципах сталого розвитку, біосферно-ноосферного підходу, що ґрунтується на ідеях В. І. Вернадського [4, с. 9]. Отже агросфера виступатиме новим інтегрованим об'єктом регулювання галузей аграрного й природоресурсного права.

Соціоекономічний підхід до розвитку агросфери базується на тому, що розвиток аграрної галузі (економічний аспект) і разом з тим «рушійною» її силою селянства (соціальний аспект) повинно бути взаємозалежним і взаємопідсилюватися, всіляко сприяючи також розвитку сільських громад, територій та навколишнього природного середовища. Особливістю цього підходу вбачається прагнення інтегрувати економічний, соціальний, екологічний аспекти, перебудувати характер і закономірності

двостороннього зв'язку між ними, виявити ресурси їх взаємного посилення і примноження, що, разом узяті, дозволить приймати більш ефективні рішення [3, с. 76].

Науковці обґрунтовано доводять тезу про сутність агросфери як системи, яка поєднує виробничу, соціальну та екологічну складові, що в майбутньому має забезпечити можливість задовольняти зростаючі потреби в продовольстві у поєднанні зі збереженням і примноженням агроресурсного потенціалу, а відтак сприятиме досягненню стратегічних цілей державної аграрної політики. Рух до сталого розвитку в кінцевому рахунку призведе до формування передбаченої В. І. Вернадським сфери розуму (ноосфери), коли мірилом національного та індивідуального багатства стануть духовні цінності та знання людини, що живе в гармонії з навколишнім середовищем в процесі виробництва екологічно чистої продукції.

Список використаних джерел:

1. Гетьман А. П. Розуміння природоресурсного права в науковій спадщині проф. Ю. О. Вовка / А. П. Гетьман // Сучасні досягнення наук земельного, аграрного та екологічного права : круглий стіл, присвяч. пам'яті проф. Ю. О. Вовка, 24 трав. 2013 р. / НУ ЮАУ, НАПрУ. – Х. : Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого», 2013. – С. 7 – 8.

2. Кулинич П. Ф. До питання про розвиток предмета аграрного (сільського) права / П. Ф. Кулинич // Аграрне право як галузь права, юридична наука і навчальна дисципліна : матер. Всеукр. кругл. стол. (м. Київ, 25 травня 2012 р.) / за заг. ред. проф. В. М. Єрмоленка, В. І. Курила, В. І. Семчика. – К. : НУБіП України, 2012. – С. 43 – 46.

3. Попова О. Агросфера: социоэкономическое содержание и основы устойчивого развития / О. Попова // Вопросы развития АПК. – 2012. – № 5. – С. 73-84.

4. Созінов О. Агросфера України у ХХІ столітті / О. Созінов // Вісн. НАН України. – 2001. – № 10. – С. 7 – 16.

Савченко С. В.,

*Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
здобувач кафедри земельного та аграрного права*

Перспективи реалізації громадянами права на отримання земельних ділянок для дачного будівництва в сучасних умовах

У світлі прийняття Верховною Радою України в першому читанні проекту Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади)» більш реалістичною виглядає можливість реалізації громадянами права на отримання у власність земельних ділянок для дачного будівництва.

Варто зазначити, що питання передачі значної частини повноважень територіальним громадам, зокрема, і в частині розпорядження земельними ресурсами, визрівало доволі давно. Так, саме жителями територіальної громади і їх представницькими органами, враховуючи дію принципів виборності, гласності народовладдя та поєднання місцевих і державних інтересів, властиво здійснювати справедливий розподіл землі поміж місцевими мешканцями та іншими громадянами, що бажають реалізувати своє право на землю.

Виходячи з цієї точки зору, прогресивним і економічно обґрунтованим виступає отримання та використання фінансових ресурсів територіальної громади для забезпечення процедурного оформлення визначення меж земель рекреаційного призначення, у встановленому порядку можна використовувати для будівництва на них дачних будівель.

Алгоритм дій органів територіальної громади може полягати в наступному: 1) виявлення ініціативи мешканців територіальної громади та прийняття органом місцевого самоврядування відповідного рішення; 2) вибір території, що є найбільш прийнятною для формування зони рекреації населення; 3) визначення поточного режиму використання бажаної території, наявності інших землекористувачів тощо; 4) формування клопотання щодо

вилучення від попереднього землекористувача земельної ділянки та направлення його до органу, уповноваженого на розпорядження відповідною земельною ділянкою; 5) обґрунтування висновку про доцільність включення ділянки в межі населеного пункту; 6) вирішення питання щодо розробки та затвердження містобудівної документації; 7) розробка документації із землеустрою, що передбачатиме зміну цільового призначення землі та розподіл ділянок між зацікавленими місцевими мешканцями та іншими громадянами; 7) передача ділянок у власність чи в користування в порядку, визначеному органом місцевого самоврядування (безоплатна передача у власність, в оренду тощо).

Як відомо, найбільш привабливими для дачного будівництва є ділянки, розташовані в межах лісових масивів та поблизу водних об'єктів, оскільки останні мають найбільш сприятливі для відпочинку населення рекреаційні властивості. Водночас, правовий режим використання таких земель, зміна їх цільового призначення ускладнені дією окремих норм земельного законодавства України.

За таких обставин, вбачається, що задля уникнення подвійного правового режиму використання земель для дачного будівництва, необхідним видається врахування наступних особливостей:

– забезпечення чіткого та послідовного виконання норм чинного законодавства, що регулює порядок зміни цільового призначення земель лісогосподарського призначення та водного фонду;

– врахування вимог законодавства про регулювання містобудівної документації (оскільки дачне будівництво на землях рекреаційного призначення за своєю природою є використанням землі для містобудівних потреб);

– врахування вимог щодо розміщення дачних поселень, яке здійснюється переважно за межами населених пунктів (п. п. 3.38 «Містобудування. Планування і забудова міських і сільських поселень» ДБН 360-92**).

Якщо перше твердження не викликає особливих дискусій, то наступні потребують певних пояснень, оскільки законодавство у сфері регулювання містобудівної діяльності має певні неузгодженості.

При цьому, видається, що для відносин, пов'язаних із забезпеченням реалізації права громадян на отримання землі для дачного будівництва, підлягають застосуванню наступні законодавчі положення.

Дачний будинок – будинок, який використовується протягом року з метою позаміського відпочинку (визначення наведене в наказі Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України 19.03.2013 № 95). Відповідно до ч. 1 ст. 4 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» об'єктами будівництва є будинки, будівлі, споруди будь-якого призначення, їх комплекси, лінійні об'єкти інженерно-транспортної інфраструктури. Тобто, дачний будинок вважається законом об'єктом нерухомості, що передбачає необхідність попереднього планування такого будівництва.

Відповідно до ч. 1 ст. 21 Закону України «Про основи містобудування» визначення територій для містобудівних потреб здійснюється відповідно до затвердженої містобудівної документації з урахуванням планів земельного господарського устрою. Згідно зі ст. 17 вказаного закону містобудівна документація – це затверджені текстові і графічні матеріали, якими регулюється планування, забудова та інше використання територій; містобудівна документація є основою для підготовки вихідних даних для розробки землевпорядної документації та вирішення питань щодо вилучення (викупу), передачі (надання) земельних ділянок у власність чи користування громадян та юридичних осіб. Викладене узгоджується з передбаченими ст. 2 Закону України «Про основи містобудування» головними напрямками містобудівної діяльності, серед яких, зокрема, і визначення територій, вибір, вилучення (викуп) і надання земель для містобудівних потреб.

Таким чином, законодавцем закріплено механізм здійснення відведення земельних ділянок для потреб містобудування опосередковуваним

запланованості можливості будівництва на відповідній території об'єктів, що повинно бути передбачено відповідним видом містобудівної документації.

В свою чергу, питання визначення належного виду містобудівної документації, що має бути основою для прийняття рішення щодо відведення ділянок для дачного будівництва, врегульовує Закон України «Про регулювання містобудівної діяльності», стаття 19 якого встановлює єдиний вид містобудівної документації, що передбачає можливість планування забудови територій за межами населеного пункту, яким вважається детальний план території.

Виходячи зі змісту ст. 1 Закону України «Про основи містобудування» містобудування (містобудівна діяльність) – це цілеспрямована діяльність державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, громадян, об'єднань громадян по створенню та підтриманню повноцінного життєвого середовища, яка включає, зокрема, планування, забудову та інше використання територій.

Відповідно до п. п. 3, 7 ч. 1 ст. 2 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» планування і забудова територій – діяльність державних органів, органів місцевого самоврядування, юридичних та фізичних осіб, яка передбачає, зокрема, обґрунтування розподілу земель за цільовим призначенням, розроблення містобудівної та проектної документації, будівництво об'єктів.

Об'єктами містобудування на місцевому рівні закон визначає планувальну організацію території населеного пункту, його частини (групи земельних ділянок) зі спільною планувальною структурою, об'ємно-просторовим рішенням, інженерно-транспортною інфраструктурою, комплексом об'єктів будівництва. За межами населеного пункту об'єкти містобудування визначаються відповідно до меж приміських зон, а також функціональних зон згідно містобудівної документації на регіональному рівні.

Детальний план території визначає: принципи планувально-просторової організації забудови; червоні лінії та лінії регулювання

забудови; функціональне призначення, режим та параметри забудови однієї чи декількох земельних ділянок, розподіл територій згідно з будівельними нормами, державними стандартами і правилами.

Законодавчі вимоги, що врегульовують процедуру планування територій та можливості їх забудови, мають лягти в основу методології при виявленні ініціативи на відведення землі для дачного будівництва, що, в свою чергу, забезпечить чіткий, послідовний розподіл природного ресурсу. При цьому, ефективним, справедливим та економічно обґрунтованим видається сприяння реалізації права громадян на отримання землі саме зі сторони органів місцевого самоврядування, як органів, що представляють інтереси відповідних територіальних громад, наділених відповідними повноваженнями та фінансовими ресурсами.

Самсонова Яна Олексіївна,

*Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
асистент кафедри земельного та аграрного права*

***Правові проблеми здійснення природоохоронних заходів в процесі
виробництва сільськогосподарської продукції***

Перед сільським господарством України як пріоритетною галуззю народного господарства, пов'язаною з продовольчим забезпеченням держави, гостро стоїть питання його екологізації. Наша держава має великий потенціал для виробництва органічної сільськогосподарської продукції на відміну від більшості країн, де природно-кліматичні умови не сприяють її виробництву, через що така продукція має дуже високу вартість та недоступність для більшості населення. Сьогодні на екологічний стан сільських територій негативно впливає існування таких проблем, як низький рівень підприємницької ініціативи щодо врахування екологічних вимог у виробничих процесах, несанкціоноване та неконтрольоване використання

генетично модифікованих організмів, неефективне застосування природоохоронних заходів, нерозвиненість системи кредитування, відсутність доступу до інноваційного технічного забезпечення виробництва, недостатність заходів державної підтримки органічного виробництва сільськогосподарської продукції.

Специфіка сільського господарства, яка характеризується тісним зв'язком з природними ресурсами, тривалим виробничим циклом та широким територіальним розосередженням, обумовлює неможливість здійснення природоохоронних заходів окремо від процесу виробництва сільськогосподарської продукції. До таких заходів слід віднести застосування екологічно орієнтованих та органічних технологій ведення сільського господарства, як основних засад раціонального використання задіяних у виробництві природних ресурсів.

Серед основних принципів національної екологічної політики, які встановлені Основними засадами (стратегією) державної екологічної політики України на період до 2020 року, затвердженими Законом України від 21 грудня 2010 р., № 2818-IV, визначено: забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України; участь суб'єктів господарювання у формуванні та реалізації екологічної політики, а також урахування їхніх пропозицій при вдосконаленні природоохоронного законодавства; відповідальність органів виконавчої влади за доступність, своєчасність і достовірність екологічної інформації; державна підтримка та стимулювання вітчизняних суб'єктів господарювання, які здійснюють модернізацію виробництва, спрямовану на зменшення негативного впливу на навколишнє природне середовище. Слід наголосити на важливості останнього принципу, так як саме від його реалізації залежить дотримання більшості інших зазначених у стратегії принципів та положень.

Загально визнано у всьому цивілізованому світі те, що аграрний сектор – це система не спроможна до саморегулювання, яка потребує постійної підтримки з боку держави. Що стосується виробництва органічної продукції, яке найбільш ризиковане та капіталоємне, ніж традиційне, то тут потрібна,

така державна підтримка, яка буде містити поряд із загальними напрямками підтримки сільгосптоваровиробників, передбаченими Законами України «Про державну підтримку сільського господарства» від 24 червня 2004 р., № 1877-IV, «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції с державною підтримкою» від 9 лютого 2012 р., № 4391- VI, Податковим Кодексом України від 2 грудня 2010 р., № 2755-VI, так і спеціальні, які будуть спрямовані на стимулювання саме екологічного виробництва продукції.

Основним нормативним документом, який регулює питання державної політики у сфері природного агровиробництва є Закон України “Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини” від 3 вересня 2013 р., № 425-VII. Згідно з цим Законом основними завданнями, які стоять перед державою щодо державної підтримки розвитку органічного виробництва, є: фінансова підтримка операторів органічного виробництва; поширення інформації про органічне виробництво, органічну продукцію, систему гарантій та контролю, зокрема в засобах масової інформації; організація співпраці органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування з операторами органічного виробництва, їх об’єднаннями, громадськими організаціями, науковими установами та навчальними закладами; залучення інвестицій та підвищення ефективності міжнародної технічної допомоги для розвитку органічного виробництва та державної координації за їх діяльністю; організація підготовки кваліфікованих кадрів для органічного виробництва, підвищення їхньої кваліфікації, сприяння фінансуванню фундаментальних та прикладних наукових досліджень у сфері агроєкології та органічного виробництва, створення наукових парків для трансферу інновацій від практики до науки; створення сприятливих умов для розвитку органічного виробництва на засадах сталого розвитку сільських територій.

Окрім цього діє низка законодавчих актів, які передбачають механізми стимулювання підприємств до раціонального, екологічно безпечного використання задіяних у виробництві ресурсів, зокрема у сфері сільського

господарства. Серед них Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 р. № 2768-III, Водний кодекс України від 6 червня 1995 р., № 213/95-ВР,, Закони України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 р., № 1264-XII, «Про охорону земель» від 19 червня 2003 р., № 962-IV, «Про охорону атмосферного повітря» від 16 жовтня 1992 р., № 2707-XII.

Але через відсутність законодавчо визначеного порядку стимулювання користувачів, які здійснюють землеохоронні заходи, невизначення механізмів реалізації норм щодо фінансової підтримки природного агровиробництва та відповідальних за це органів державної влади, а також інших стримуючих факторів, ефективна державна підтримка впровадження екологічно орієнтованих та органічних технологій ведення сільського господарства залишається на декларативному рівні.

Санніков Д.В.

к.ю.н., доцент кафедри земельного та аграрного права

Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого

До питання пріоритету розуміння земель як природного ресурсу

Розвиток науки земельного права останнім часом цілком можливо охарактеризувати, як стрімкий та динамічний. Ознайомлюючись із тематикою наукових досліджень у згаданій сфері, можна стверджувати про їх багатовекторність, тобто напрями розвитку науки багатогранні. Серед них провідне місце займають дослідження, що присвячені правовому регулюванню використання і охорони земельних ділянок різного цільового призначення.

Це обумовлено міцним зв'язком земельно-правової науки та практики застосування земельного законодавства. Тобто, в залежності від проблем, що

виникають на практиці, наука миттєво реагує шляхом постановки відповідних завдань, їх вирішення, повного та всебічного дослідження проблемних питань, напрацювань у сфері нормотворення, практики застосування законодавства, подальшого розвитку науки.

Більшість наукових досліджень, які присвячені використанню і охороні земель на перший план виводять розуміння земель як територіально-просторового базису. Це стосується переважної більшості досліджень правового режиму земель житлової та громадської забудови, промисловості, транспорту, зв'язку, оборони, інших категорій земель. Більш того, багато вчених, розглядаючи навіть землі природно-заповідного фонду, водного та лісового фондів акцент роблять на питанні можливості забудови земельних ділянок зазначених категорій, можливості здійснення на них господарської діяльності, розташуванні тимчасових споруд тощо. Тобто, у таких випадках превалює саме той аспект, коли землі, все ж таки, в першу чергу розглядаються як територіальний базис.

Дещо інша ситуація при розгляді правового регулювання використання і охорони земельних ділянок із складу сільськогосподарських земель. В даному випадку на перший план, цілком прогнозовано, виводиться таке розуміння земель, за якого вони розглядаються виключно як основний засіб виробництва. Це стосується й заходів, спрямованих на збереження, відновлення та відтворення земель. Так, використовуючи формально-юридичний підхід, більшість дослідників правового статусу сільськогосподарських земель метою забезпечення цільового, раціонального та ефективного їх використання вважають збереження та поновлення якості ґрунту. Таким чином, презюмується, що заходи відновлення, відтворення та збереження земель спрямовані на підвищення якості ґрунтів, тобто на підтримання основного засобу виробництва, на можливість подальшого використання їх у процесі сільськогосподарського виробництва.

При цьому, складається ситуація, за якої розуміння землі, як природного ресурсу, на жаль, втрачає пріоритетну позицію. Необхідно розібратися у причинах цього, як уявляється, негативного явища. Розглянемо

деякі норми спеціального законодавства, а саме статтю 5 Земельного кодексу України, яким встановлюються принципи земельного права і законодавства. Так, пункт «а» вказаної норми, визначаючи принцип, що досліджується, викладена у такій редакції: поєднання особливостей використання землі як територіального базису, природного ресурсу і основного засобу виробництва. Таким чином, якщо підходити до змісту викладеного у нормі земельного кодексу із певною частиною формалістики, то з'ясується, що саме розуміння земель, як територіального базису вважається основним.

Такий підхід навряд чи можливо вважати вдалим. Якщо йти таким шляхом, то слід відносити землі виключно до об'єктів нерухомості, оскільки сама така їх характеристика викликана неможливістю створення інших об'єктів нерухомості. Інакше кажучи, за такого підходу землі слід вважати річчю. Більш того, зважаючи на характер зв'язку між земельною ділянкою та об'єктом нерухомості, а саме неможливістю, наприклад, відчуження такого об'єкту без земельної ділянки, на якій він розташований, сам собою напрашується висновок з приводу розуміння самого об'єкта основною річчю, а земельної ділянки – приналежністю. У літературі, навіть, тривала дискусія з цього приводу, у якій, з одного боку, прихильники цивільно-правового підходу до визначення сутності земель та земельних ділянок відстоювали, а з іншого представники земельно-правової науки досить детально та переконливо довели нежиттєздатність такого підходу.

В той же час, в будь якому випадку, коли йдеться про землі та земельні ділянки як об'єкти використання і охорони, на перший план необхідно виносити саме природоресурсний підхід до їх розуміння. Якщо йдеться про землі сільськогосподарського та лісогосподарського призначення, то майже нормою вважається їх розуміння саме як основного засобу виробництва. І в цьому аспекті перевага за наявністю ґрунтів як основної характеристики цих земельних ділянок. Саме ґрунт, саме його можливість та здатність бути основою для вироблення відповідної продукції і створює умови для того, щоб вважати ці землі засобом виробництва. Проте, з незрозумілих причин, ґрунт не розглядається авторами як специфічна екосистема. Саме елементи

такої екосистеми виступають важливою умовою виробництва продукції сільського та лісового господарства. Отже, увагу треба приділяти не тільки охороні і використанню земель категорій, що розглядаються, як засобу виробництва, а й охороні ґрунтів як, в першу чергу, природного ресурсу.

Сидор В. Д.

Чернівецький юридичний інститут

Національного університету

«Одеська юридична академія»,

завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін

доктор юридичних наук, доцент

Екологічний пріоритет в галузі використання та охорони земель

Взаємозв'язок земельного та екологічного права визначається єдністю природи, роллю і значенням землі як одного з найважливіших компонентів навколишнього природного середовища. Зв'язок норм земельного права з нормами екологічного права, що включає водне, лісове, фауністичне, флористичне та інші правові інститути, полягає в тому, що використання природних ресурсів повинно здійснюватися з урахуванням їх взаємозв'язку і взаємовпливу один на одного. Екологічне право розвивається шляхом диференційованого правового регулювання використання різних природних ресурсів, в той час коли земельне законодавство регулює виключно земельні відносини. Проте загальні закономірності розвитку навколишнього природного середовища і взаємозв'язок природних ресурсів обумовлює той факт, що екологічне право враховує не лише відмінності правового регулювання, але й тісний взаємозв'язок всіх компонентів довкілля. Врахування специфіки правового регулювання використання та охорони окремих природних ресурсів виражається в роздільній кодифікації земельного, гірничого, водного і лісового законодавства.

Використання природних ресурсів породжує проблеми, які носять комплексний характер, порушують баланс в навколишньому природному середовищі. Такі проблеми не можна вирішити в рамках лише земельного або гірничого, лісового або водного права у зв'язку із специфікою предметів їх правового регулювання, обмежених окремими природними ресурсами.

Проголошення екологічного пріоритету підкріплюється низкою законодавчих норм, які розвивають екологічні принципи використання та охорони земель. Оцінка стану земель і ефективності передбачених заходів з охорони земель проводиться з урахуванням екологічної експертизи, встановлених законодавством санітарно-гігієнічних та інших норм і вимог. Важливим питанням розвитку і вдосконалення земельного законодавства України є екологізація його норм. Як зазначає В. В. Костицький, на сучасному етапі світового розвитку екологічний фактор стає все більш актуальним і пріоритетним у міжнародних відносинах, економічному та науково-технічному співробітництві практично всіх держав світу. У зв'язку з цим подальший розвиток суспільного виробництва в Україні має супроводжуватися екологізацією всіх ланок на основі пріоритетності еколого-економічного підходу і впровадження екологічних стандартів Європейського Союзу [1, с. 18].

Наростання негативного навантаження життєдіяльності суспільства на земельний природний потенціал вимагає від законодавця введення жорсткої екологізації земельних прав громадян, тобто тісної прив'язки цих прав і обов'язків до екологічної охорони та відтворення землі. Використання землі обумовлено вимогами об'єктивних закономірностей існування природи. Характер процесу експлуатації, використання землі, їх межі повинні, на думку М. В. Шульги, мати екологічну спрямованість. Все це пов'язано з обов'язковим дотриманням правил охорони як самої землі в процесі її використання, так і інших природних ресурсів, нерозривно пов'язаних із землею, дотриманням нормативів екологічної безпеки, збереженням ґрунтового покриву земної поверхні, захистом землі від ерозійних та інших несприятливих процесів [3, с. 102].

Як зазначалося в рекомендаціях парламентських слухань щодо дотримання вимог природоохоронного законодавства в Україні, затверджених Постановою Верховної Ради України від 20 лютого 2003 року [2], в Україні недостатньо уваги приділяється охороні земельних ресурсів, раціонального їх використання, збереження та відтворення родючості ґрунтів. Збільшуються площі еродованих земель, посилюються процеси підкислення, засолення, ущільнення, підтоплення, забруднення і засмічення ґрунтів, зменшується вміст гумусу.

На часі проведення об'єктивного комплексного аналізу екологічної ситуації землекористування в Україні на основі наявних даних, що дозволить виявити основні недоліки існуючої системи управління у сфері використання та охорони земель і запропонувати основні напрямки вирішення екологічних проблем землекористування. Серед основних напрямків вирішення зазначеної проблеми можна виділити: забезпечення комплексного регулювання використання земель і повноцінного державного контролю за дотриманням земельного законодавства; винесення на широке обговорення проекту Екологічного кодексу України; забезпечення належного інформування громадськості про недосконалість законодавчої та нормативної бази у сфері використання та охорони земель; реалізація існуючих програм використання та охорони земель; припинення безсистемної розробки екологічних програм, які не підкріплені фінансовими і матеріальними ресурсами.

Перелік використаних джерел:

1. Костицький В. В. Економіко-правовий механізм охорони навколишнього природного середовища: теорія та практика : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : спец. 12.00.06 / В. В. Костицький ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – К., 2004. – 52 с.

2. Про рекомендації парламентських слухань щодо дотримання вимог природоохоронного законодавства в Україні : Постанова Верховної Ради України від 20 лютого 2003 року № 565-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. - № 25. – Ст. 182.

3. Шульга М. В. Научные правовые проблемы использования земель / М. В. Шульга // Проблемы законности : Респ. міжвідом. наук. зб. / відп. ред. В. Я. Тацій. – Харків : Нац. юрид. акад. України, 1997. – С. 99–104.

*Ситнік Т.М.,
аспірант Інституту держави і права
ім. В.М. Корецького НАН України*

Деякі аспекти використання озелених територій населених пунктів на праві загального землекористування

Озеленені території є одним з важливих і невід’ємних компонентів сучасних населених пунктів. Вони відіграють значну роль в забезпечення нормальних умов існування людей, виконуючи ряд функцій: санітарно-гігієнічних або захисних, рекреаційно-оздоровчих, еколого-освітніх, містобудівних, господарських та ін.

Водночас виникає питання, а яким чином зацікавлені особи можуть скористатись корисними якостями озелених територій та зелених насаджень як їх складової? Розглянемо це з правової точки зору.

І перше, на чому ми хотіли б зупинись, це вид користування землями, зайнятими зеленими насадженнями населених пунктів. Враховуючи той факт, що зелені насадження в першу чергу мають задовольняти рекреаційні та оздоровчі потреби населення, переважна більшість їх використовується в порядку загального природокористування, чи у нашому разі, загального землекористування.

Зміст цього права включає лише одну правомочність – правомочність користування.

За А.М. Мірошніченком воно являє собою право невиключного безстрокового безоплатного користування земельними ділянками для задоволення життєво необхідних потреб [1, с. 227]. Дещо ширше визначає це

поняття І.О. Костяшкін, на думку якого це комплексний міжгалузевий інститут, що ґрунтується на природно-правовій доктрині і регламентує права та обов'язки, межі та порядок вільного, без закріплення за конкретними суб'єктами і отримання дозволів, безоплатного, рівноправного використання земель як необхідної умови, джерела, засобу і місця забезпечення життєдіяльності людини для задоволення пізнавальних, естетичних, освітніх, наукових, рекреаційних, оздоровчих, туристичних, комунікативних (шляхи сполучення) та інших потреб, гарантує можливість вимагати від держави, всіх юридичних та фізичних осіб виконання обов'язків у сфері цільового використання, відтворення та охорони земель, щодо яких реалізується відповідне право [2, с. 4].

Як слушно зазначає І.О. Костяшкін, основне призначення земельних ділянок під зеленими насадженнями в населених пунктах полягає у задоволенні широкого кола рекреаційних, оздоровчих потреб громадян шляхом вільного їх використання за умови дотримання певних обмежень та заборон [3, с. 82]. Від себе додамо, що тут йде мова, в першу чергу, про зелені насадження загального використання, розміщені на землях загального користування. Ще раз підкреслимо: на землях, спеціально призначених для здійснення права загального користування. Земельний кодекс України називає ними майдани, вулиці, проїзди, шляхи, набережні, пляжі, парки, сквери, бульвари, кладовища, місця знешкодження та утилізації відходів тощо (п. а) ч. 4 ст. 83). Очевидно, що зелені насадження обов'язково присутні на всіх цих об'єктах як основні елементи (якщо це парк, сквер, бульвар), чи можуть бути присутні в якості декоративного озеленення вулиць, захисних насаджень вздовж транспортних магістралей тощо.

Не виключається науковцями можливість загального користування землями, на яких розміщені зелені насадження обмеженого користування чи спеціального призначення. Так, І.М. Шeverдіна доводить, що поділ зелених насаджень за функціональним призначенням та формою використання є різноплощинними нетотожними явищами. Хоча, відмічає автор, незважаючи на використання вказаних об'єктів рослинного світу населених пунктів на

загальних підставах, у деяких випадках воно може бути обмежено (наприклад, використання зелених насаджень на території промислових підприємств) [4, с. 143].

На даний час проблеми правового врегулювання правового режиму земель загального користування населених пунктів стоять дуже гостро через недосконалість положень законодавства. Це питання ґрунтовно досліджували І.О. Костяшкін, А.М. Мірошніченко, В.І. Семчик, П.Ф. Кулинич та інші вчені. Ми ж, дивлячись через призму земель зайнятих зеленими насадженнями в населених пунктах, додамо, що для гарантії реалізації особами права загального користування озелененими територіями населених пунктів потрібно більш чітко визначити їх склад.

Ознайомлення з досвідом інших країн показує наступне. В Білорусі землями загального користування є землі, зайняті вулицями, проспектами, майданами, проїздами, набережними, бульварами, скверами, парками і іншими громадськими місцями (ст. 7 Кодексу Республіки Білорусь про землю) [5]. Як бачимо, перелік майже аналогічний вітчизняному. Віднесення ж інших громадських місць до земель загального користування видається спірним з огляду на проблематичність визначення таких об'єктів та можливості віднесення до них дуже широкого переліку. Законодавство Росії (ст. 85 Земельного кодексу Російської Федерації) включає землі загального користування до складу земель населених пунктів та відносить до них земельні ділянки, зайняті площами, вулицями, проїздами, автомобільними дорогами, набережними, скверами, бульварами, водними об'єктами, пляжами та іншими об'єктами [6]. Тобто, за винятком віднесення цих земель до категорії земель населених пунктів, підхід аналогічний вітчизняному.

Удосконалюючи правові приписи щодо земель загального користування в населених пунктах, ми пропонуємо зважати на класифікацію зелених насаджень за видом використання, зокрема в частині зелених насаджень загального користування. Звідси потрібно прописати (а не завуалювати під словом «тощо») у складі земель загального користування землі, на яких розміщені лісопарки, лугопарки, гідропарки, залишивши при

цьому перелік земель загального користування невичерпним. Такий крок дозволить в певній мірі вирішити проблему визначення земель загального користування та реалізації прав осіб щодо їх використання.

Список використаних джерел

1. Мірошниченко А.М. Земельне право України : підручник / Мірошниченко А.М. — К. : Алерта; Центр учбової літератури, 2011. — 678 с.
2. Костяшкін І.О. Право загального землекористування громадян: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право» / І. О. Костяшкін. — К., 2005. — 19 с.
3. Костяшкін І.О. Право загального землекористування громадян : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / Костяшкін Іван Олександрович. — К., 2005. — 185 с.
4. Шевердіна І.М. Правове регулювання використання рослинного світу в населених пунктах (поняття та правові форми) / І. М. Шевердіна // Збірник наукових праць Харківського національного університету імені Г. С. Сковороди «Право». — Х., 2011. — Вип. 17. — С. 137–144.
5. Кодекс Республики Беларусь о земле от 23 июля 2008 г. № 425-3 [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.pravo.by>.
6. Земельный кодекс Российской Федерации от 25 октября 2001 г. № 136-ФЗ. [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.rg.ru>.

Сікора І. І.

Студент 5 курсу 9 групи

*Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

***До питання позитивної відповідальності у земельних
правовідносинах***

Екологічна функція держави, вперше поняття якої було сформульоване ще радянською наукою екологічного права, зокрема О. С. Колбасовим та Ю. С. Шемшученком, не є її постійним супутником. Виникнення екологічної функції держави пов'язане з поглибленням протиріч між суспільством і природою та необхідністю розширення державно-правового втручання у сферу відносин з охорони довкілля.

Основним інструментом для забезпечення вищезазначеної функції є інститут юридичної відповідальності, який останнім часом у науковій літературі розглядається під новим кутом, а саме зі сторони позитивної відповідальності суб'єктів.

Деякі автори розмірковують наступним чином, що, оскільки серцевиною правової норми є диспозиція, а не санкція, юридична відповідальність - це насамперед обов'язок діяти правомірно. І основним видом відповідальності виступає «позитивна» відповідальність, соціальний зміст якої складається в діяльності, що відповідає об'єктивним вимогам даної ситуації й ідеалам часу. У зміст «позитивної» відповідальності входить самостійна й ініціативна діяльність «у рамках правових норм і тих ідеалів, для досягнення яких вони видані». «Позитивна» відповідальність виникає «уже тоді, коли він приступає до виконання своїх обов'язків, а не тоді, коли він їх не виконує або стане діяти всупереч ним»[1].

Дану проблематику розробляло багато науковців, які по-різному ставилися до даного питання: М. Н. Марченко, О. Е. Лейст, С. В. Полєніна, Г.В. Задорожня категорично заперечують «двоаспектну» юридичну відповідальність; В. Нерсисянц, А. Піголкін, В. Лазарєв не менш категорично констатують її наявність; А. Васильєв, Л. Морозова у своїх працях згадують про наявність негативної (ретроспективної) та позитивної юридичної відповідальності, не аргументуючи власного погляду з цього приводу.

Слушною виступає позиція Н.В. Заяць, зокрема - позитивний і негативний аспекти розглядуваного поняття діалектично взаємопов'язані: чим вищий рівень відповідальності в позитивному сенсі, тим рідше виникає

ретроспективна відповідальність[4]. Розвиваючи, наведене положення, досить обґрунтованою є позиція Г.В. Топорович, згідно якої ефективний розвиток суспільних відносин не може стимулюватись лише заходами негативного характеру[5]. Тому й необхідне існування такої юридичної категорії, як «позитивна відповідальність», що охоплює засоби, котрі стимулюють сумління до своїх обов'язків.

Ключовим поняттям у цій ситуації виступає стимулюючий характер позитивної відповідальності, що проявляється у застосування сприятливих для особи заходів, якими вона заохочується до продовження позитивної поведінки, вчинення правомірних дій, сумлінного виконання покладених на неї обов'язків і в подальшому.

Подібну позицію відстоюють і російські науковці, на переконання яких позитивна юридична відповідальність - це вид юридичної відповідальності, що представляє собою відповідну реакцію держави і суспільства на вчинене соціально корисне правомірне діяння (заслугу) особи у вигляді застосування різних заходів правового заохочення.

На думку М.Н. Марченко, суттю позитивної юридичної відповідальності виступає дотримання юридичних обов'язків та не порушення заборон [6]. Варто додати до наведеної позиції лише те, що обов'язковою характеристикою відповідальності, на наше переконання, повинна виступати реакція, відклик з боку держави на дії позитивного характеру.

Ураховуючи, що у сфері регулятивних земельних правовідносин компенсація шкоди виступає відповідно якісним процесом, у межах якого реалізується позитивна еколого-економічна відповідальність із здійснення спеціальної правосуб'єктності зобов'язаних на таке осіб, сфера діяльності яких пов'язана з факторами негативного впливу на навколишнє природне середовище, із виконання низки превентивно-компенсаційних природоохоронних заходів, то видається необхідним конкретизувати відповідальність, яка передбачена ст. 16 Конституції України і перевести її з політичного до юридичного дискурсу.

Список використаних джерел:

1. Слободчиков Н. А. О позитивном содержании юридической ответственности // Юридическая ответственность: проблемы теории и практики: Сб. науч. тр. / Под ред. В. А. Кучинского и Э. А. Саркисовой. - Минск, 1996. - С. 28-34.
2. Краснова М. В. Компенсація шкоди за екологічним законодавство України (теоретико-правові аспекти) : монографія / М. В. Краснова. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет» , 2008. – 439 с.
3. Юридична енциклопедія : і 6 т. Т. 1: А-Г / редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. - К. : Укр. енцикл., 1998. - 672 с.
4. Топорович Г. В. До сутності поняття «юридична відповідальність державних службовців» / Г. В. Топорович // Держава та регіони. - 2011. - № 2. - С. 158-161 (Серія «Право»).
5. Заяць Н. В. Особливості прояву позитивної конституційно-правової відповідальності в діяльності інститутів народного представництва / Н. В. Заяць // Науковий Вісник Львівськ. держ. ун-ту внутр. справ. - 2010. - № 2. - С. 79-88
6. Теория государства и права : учебник / под ред. М. Н. Марченко. - М. : Зерцало, 2004. - 640 с

Статівка А.М.,

доктор юридичних наук,

професор кафедри земельного та аграрного права,

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Про деякі причини земельних правопорушень в сільському господарстві

На сьогодні суспільство, реально відчуває наслідки загрози деградації земель в сільському господарстві. На значних територіях забруднені ґрунти, повсюдно відбувається виснаження та подальше засмічення земель, як одного із об'єктів природних ресурсів. У свідомості значної частини населення домінує споживче ставлення до землі – як ресурсу природи. Внаслідок необачних, самовпевнених дій людини виникає реальна загроза перетворення земель сільськогосподарського призначення, як складової навколишнього середовища, в суттєве джерело безпеки для самої ж людини.

Існує проблема, правовий аспект якої міститься в існуванні гострої, невідкладної потреби у формуванні цілісної та ефективної системи нормативно-правового регулювання та відповідного упорядкування відносин у сфері землекористання. Важливим напрямком, з урахуванням функціональної значимості земель, є удосконалення правового механізму охорони і раціонального використання їх. Чинне земельне, аграрне, екологічне, природоресурсне законодавство в певній мірі закріпило такий підхід.

Формулювання та функціонування спеціального правового механізму регулювання земельних відносин за участю сільськогосподарських товаровиробників, повинно неминуче привести до зняття його загострення, яке, в свою чергу, є наслідком введенням в дію особливих інструментів, засобів регулювання. Оскільки таке регулювання відповідає імперативам, об'єктивним законам природи, тобто впливає із потреб їх реалізації. Разом з тим, закріплені в законодавстві положення щодо наведеного, є спробою тільки пом'якшити, але не призупинити повністю техногенні, антропогенні процеси впливу на екосистему. Одночасно збільшується зворотнє навантаження на соціальні умови проживання людини, все більше погіршуються екологічні параметри їх життєдіяльності.

Правові норми, які містяться в чинному земельному, аграрному, екологічному, природоресурсному праві, не в змозі в повній мірі, адекватно відобразити об'єктивно існуючі екологічні імперативи. Зумовлено це тим, що

всі закони природи, особливості їх прояву ще не пізнані, а тому не завжди є вдалим способом закріплення відповідних імперативних норм.

Існують проблемні питання технологій життєзабезпечення, масштаби споживання земель сільськогосподарського призначення, системи їх ресурсорозподілення. Все це залишається тим чинником, які є перепорою відповідної трансформації законів природи в юридичні закони. Іншими словами: існує неминуче протиріччя між природою права та «правом» природи. Тут можливості права мають межі, де поведінка будь-якого сільськогосподарського товаровиробника по відношенню до землі, як засобу виробництва і об'єкту природнього середовища, не піддаються юридичному впливу.

Отже, по-перше, суттєва причина яка існує і по багатьом параметрам посилюється несприятливістю у сфері землекористування й охорони земель сільськогосподарського призначення — це обмеження меж правового оформлення економічних та природоресурсних відносин, залежність регулюючих можливостей юридичного права від природнього права споживання.

По-друге, належна реалізація правових норм вимагає значних зусиль і наявності цілої сукупності позитивних чинників. Варто зазначити, що у сфері землекористування, інтереси закріплені правом повинні бути однонаправленими з іншими інтересами. Але, як свідчить практика, існує колізія між об'єктивними суспільними інтересами і суб'єктивним інтересом окремої людини, корпоративними інтересами землекористувачів. Звідси й виникає слабкий рівень заінтересованості у правомірному, позитивно значимому, з позиції ресурсозберігаючих і екологічних імперативів та поведінки. Всеохоплююче, стимулювання охорони навколишнього природного середовища і раціональне землекористування на сьогодні не є пріоритетним в системі стимулів. Як наслідок, мають місце значна кількість правопорушень, відхилень, втрат кількісного й якісного рівнів в земельній сфері.

Основні причини земельних правопорушень слід пов'язувати з загальними негативними наслідками у сфері природокористування, які чинять негативний вплив на становище земельних ресурсів, якість та рівень придатності земель для використання у відповідності із цільовим призначенням. У державі поступово погіршуються площі земель, які задіяні в господарському обігу. При цьому відбувається подальше погіршення якісного складу земель. Загрожуючими масштабами є деградація орних земель і пасовищ. В результаті екстенсивного використання земель сільськогосподарського призначення, майже у всіх регіонах держави, відбувається зниження вмісту родючості шару ґрунтів – гумусу.

Земельні правопорушення в значній мірі є породженням і генеруються об'єктивними протиріччями у сфері земельних відносин, неузгодженістю землеохоронних імперативів та поточними економічними інтересами, пріоритетами держави, соціальних груп або окремих громадян. Тому причини земельних правопорушень доцільно шукати в системі відносин власності на землю, в принципах організації суспільного виробництва, коли земля виступає засобом виробництва і є безумовним та важливим елементом природних ресурсів.

Гарантована Конституцією і закріплена на законодавчому рівні приватна, державна та комунальна власність на землю дозволяє продемонструвати: при якій формі власності земельні відносини більше відчують негативний вплив, де більше умов для прояву криміногенних і деліктогенних факторів. Світовий досвід свідчить, що право приватної власності на землю створює широкі можливості для упорядкування земельних відносин, скорочення значної кількості земельних правопорушень.

У подальшому осмислення, удосконалення, а по цілій низці позицій перегляду потребу саме земельне, аграрне, екологічне й природоресурсне право в контексті визначення змісту, меж дії земельних прав в умовах децентралізації влади. Саме остання дозволяє більш активно здійснювати громадський контроль за використанням земель – як природного ресурсу в сільському господарстві.

Стусяк В.М.

аспірант першого року навчання

*Юридичного інституту Прикарпатського
національного університету імені Василя Стефаника*

Природноресурсовий сервітут: загальнотеоретичний аспект

У зв'язку з проведенням земельної реформи в Україні назріла необхідність забезпечення ефективного використання природних ресурсів. В умовах запровадження приватної власності на природні ресурси, можливості їх викупу господарюючими суб'єктами, інтенсифікації використання природних ресурсів у населених пунктах та їх загальної просторової обмеженості створено ситуацію, за якої природоресурсний фонд в цілому подрібнюється на частини, які об'єктивно не завжди межують з водними об'єктами, комунікаціями та іншими благами і вигодами, необхідними власникам та користувачам даних ресурсів для реалізації їх права власності або права користування. Саме тому забезпечення власників та користувачів природних ресурсів можливістю доступу до вищевказаних благ і вигод можливе завдяки встановленню природоресурсових сервітутів (земельних, лісових, водних, сервітуту надр тощо).

У науковій літературі поняття «сервітут» трактується як право обмеженого користування чужою річчю, яка належить на праві власності іншій особі [1, с. 809].

Поняття сервітуту відоме ще за часів римського права, за яким його розглядали як найдавніше право, сформоване в умовах общинної власності на землю з метою компенсації потреб однієї земельної ділянки за рахунок іншої [1, с. 809]. Більше того, римське право встановлювало різного характеру сервітуту, серед яких як класичні земельні, а також водні, що передбачали право черпати воду з водного об'єкта, що знаходився на

сусідній ділянці, та інші, пов'язані з рубкою лісу, добуванням каміння на ділянці сусіда тощо [2, с. 329].

Сучасне цивільне законодавство України також визначає загальні умови встановлення сервітутів, як різновиду прав користування чужим майном. Відповідно до ст. 401 ЦК України право користування чужим майном (сервітут) може бути встановлене щодо земельної ділянки, інших природних ресурсів (земельний сервітут) або іншого нерухомого майна для задоволення потреб інших осіб, які не можуть бути задоволені іншим способом [3].

Водночас, зміст окремих видів природноресурсових сервітутів закріплено та конкретизовано нормами земельного та лісового законодавства України.

Зокрема, ст. 98 ЗК України визначає поняття земельного сервітуту як право власника або землекористувача земельної ділянки на обмежене платне або безоплатне користування чужою земельною ділянкою (ділянками) [4]. Окрім цього, сервітут може належати не тільки власникам або землекористувачам земельної ділянки але й іншій конкретно визначеній особі. Даний сервітут чинним ЗК України визначається як особистий сервітут.

В той же час, ЗК України по суті розглядає сервітути, які стосуються інших природних ресурсів. В ст. 99 ЗК України передбачено право забору води з природної водойми, розташованої на сусідній земельній ділянці, та право прокладення підземних комунікацій як різновиди водних сервітутів та сервітутів надр.

Чинний ЛК України закріплює поняття лісового сервітуту як право на обмежене платне або безоплатне користування чужою земельною ділянкою. Більше того, ст. 23 ЛК України закріплює особливий вид сервітутів, що не регулюється цивільним законодавством – публічний сервітут, який передбачає право громадян вільно перебувати в лісах державної і комунальної власності [5]. Однак, на нашу думку, зміст даного лісового сервітуту є дещо схожим за змістом до поняття загального використання

лісових ресурсів, яке згідно ст. 66 ЛК України передбачає право громадян в лісах державної та комунальної власності, а також за згодою власника в лісах приватної власності вільно перебувати, безоплатно без видачі спеціального дозволу збирати для власного споживання дикорослі трав'яні рослини, квіти, ягоди, горіхи, гриби тощо.

Отже, враховуючи вищенаведені теоретичні та практичні положення, природоресурсовий сервітут можна визначити як право на обмеження платне або безоплатне користування чужими природними ресурсами (земельними ділянками, земельними лісовими ділянками, водами, надрами) власниками, користувачами або іншими конкретно визначеними особами на відповідних правових підставах.

Перелік використаних джерел:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К.: Ірпінь: ВТФ „Перун”, 2007. – 1736 с.
2. Кобецька Н.Р. Природоресурсові сервітути за законодавством України / Н.Р. Кобецька // Сучасні тенденції розвитку національного законодавства України: Збірник тез міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 10-річчю створення юридичного факультету НУБіП (19-20 травня 2011 р., м. Київ, Україна) / Упор. к.ю.н., доцент О.М.Гончаренко. - К.: Видавничий центр НУБіУ України, 2011. - С.329-330.
3. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №№ 40-44. – Ст.356.
4. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 року // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 3 - 4. – Ст.27.
5. Лісовий кодекс України в редакції від 8 лютого 2006 року // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 21. – Ст.170.

Суєтнов Є. П.

Реалізація екосистемного підходу в природоресурсному законодавстві України

Подолання сучасної екологічної кризи в Україні можливе лише на основі формування в суспільстві нового типу взаємовідносин людини і природи, що виключають можливість руйнування та деградації довкілля. Тому стратегічною метою державної екологічної політики має визнаватися збереження природних екосистем, підтримання їх цілісності та життєзабезпечувальних функцій.

Екологічна система, або екосистема – біологічна система, що складається зі спільноти живих організмів (біоценоз), середовища їх існування (біотоп), системи зв'язків, що здійснюють обмін речовиною та енергією між ними. Отже, екосистема – це сукупність живих організмів, які пристосувалися до спільного проживання в певному середовищі існування, утворюючи з ним єдине ціле.

Терміном «екосистема» оперують як природничі науки, так і суспільні, зокрема міжнародне екологічне право. У Конвенції про охорону біологічного різноманіття 1992 р. закріплено визначення екосистеми, під якою розуміється динамічний комплекс угруповань рослин, тварин і мікроорганізмів, їх неживого навколишнього середовища, взаємодіючих як єдине функціональне ціле.

Щодо вітчизняного законодавства, то відповідно до Закону України «Про затвердження Загальнодержавної програми охорони та відтворення довкілля Азовського і Чорного морів» екосистема – це природний комплекс, створений живими організмами, з умовами їх існування, пов'язаними між собою обміном речовин і енергії, які утворюють систему взаємозумовлених біотичних та абіотичних явищ і процесів.

Значення екосистем у природі складно переоцінити, адже вони по суті є гарантом стабільності навколишнього природного середовища, найважливішою структурною одиницею навколишнього світу, фундаментом життя. Разом із тим хижацька господарська діяльність людини призвела до істотного зменшення природних екосистем. Різке ослаблення середовищеформуючої і стабілізуючої функції екосистем на значних морських і суходільних територіях загрожує біосфері найкатастрофічнішими наслідками. Руйнування природних екосистем підриває основи існування багатьох видів і їх угруповань, частина яких вже зникла з лиця Землі, а інша знаходиться на межі вимирання.

З урахуванням функцій екологічних систем у природі та їх значення для підтримання її сприятливого стану в міжнародному екологічному праві виникла та поширилася в 90-х рр. XX ст. концепція екосистемного підходу.

Уперше екосистемний підхід було запроваджено на міжнародному рівні в рамках Конвенції про охорону біологічного різноманіття 1992 р. Хоча в самому тексті документа цей підхід прямо не передбачається, проте існує низка рішень Конференцій Сторін Конвенції з цього питання. Так, у 2000 р. VI Конференція (м. Найробі, Кенія) визначила екосистемний підхід як «стратегію інтегрованого управління суходільним і водним середовищами та живими ресурсами, яка забезпечує збереження та стале використання у справедливий спосіб».

На сьогодні термін «екосистемний підхід» використовується в різних міжнародних документах, працях видатних науковців і юристів. Екосистемний підхід визнається одним із засобів подолання фрагментації екологічного права, бо, крім охорони окремих видів фауни та флори, він поєднує також управління у сфері охорони пов'язаних з ними видів, середовищ існування, охорону екосистем і зв'язків усередині них та між ними.

У національному природоресурсному законодавстві екосистемний підхід виражено переважно шляхом закріплення обов'язку цільового використання відповідних природних ресурсів (статті 91 і 96 Земельного

кодексу України, ст. 44 Водного кодексу України, ст. 24 Кодексу України про надра тощо).

Значно ширше цей підхід реалізовано у флористичному та фауністичному законодавстві. Так, у ст. 1 Лісового кодексу України міститься екосистемне визначення лісу, згідно з яким це тип природних комплексів, де поєднуються переважно деревна та чагарникова рослинність з відповідними ґрунтами, трав'яною рослинністю, тваринним світом, мікроорганізмами та іншими природними компонентами, що взаємопов'язані у своєму розвитку, впливають один на одного та на навколишнє природне середовище. Кодекс зобов'язує власників лісів та лісокористувачів використовувати лісові ресурси способами, які не завдають шкоди довкіллю, забезпечувати охорону типових та унікальних природних комплексів і об'єктів (статті 14, 19, 20 і 21). У ст. 76 зазначено, що використання лісових ресурсів і проведення лісогосподарських заходів мають здійснюватися з урахуванням збереження сприятливих умов для життя диких тварин.

У ст. 1 Закону України «Про рослинний світ» останній визначається як сукупність усіх видів рослин, а також грибів та утворених ними угруповань на певній території. А природні рослинні угруповання, за цією ж статтею, – це сукупність видів рослин, що зростають в межах певних ділянок та перебувають у тісній взаємодії як між собою, так і з умовами довкілля. Стаття 5 Закону містить зобов'язання зі збереження умов місцезростання дикорослих рослин і природних рослинних угруповань.

Щодо фауністичного законодавства, Закон України «Про тваринний світ» у ст. 3 вказує, що охороні підлягають не тільки об'єкти тваринного світу, а й нори, хатки, лігва, мурашники, боброві загати та інше житло і споруди тварин, місця токування, линяння, гніздових колоній птахів, постійних чи тимчасових скупчень тварин, нерестовищ, інші території, що є середовищем їх існування та шляхами міграції. Стаття 9 цього Закону визначає основні принципи охорони, використання та відтворення тваринного світу, до яких належить: збереження умов існування видового і популяційного різноманіття тваринного світу в стані природної волі;

недопустимість погіршення середовища існування, шляхів міграції та умов розмноження диких тварин; збереження цілісності природних угруповань диких тварин та ін. А ст. 39 передбачає, що підприємства, установи, організації і громадяни при здійсненні будь-якої діяльності, що впливає або може вплинути на стан тваринного світу, зобов'язані забезпечувати охорону середовища існування, умов розмноження і шляхів міграції тварин. Введення в експлуатацію об'єктів і застосування технологій без забезпечення їх засобами захисту тварин та середовища їх існування забороняються.

Таким чином, перші кроки на шляху до реалізації екосистемного підходу в природоресурсному законодавстві України вже зроблено. Проте, очевидно, що ефективність цього підходу залежатиме не тільки від нормативного закріплення, а й від сформованого в законодавстві правового механізму його забезпечення на практиці.

Тулiна Е. Є.,

аспірантка кафедри екологічного права,

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Особливості правового регулювання використання рослинного світу для забезпечення потреб у лікарській сировині з дикорослих рослин

Найпоширенішим видом використання дикорослих рослин з господарською метою є використання лікарських рослин. У сучасній медицині близько 40 % препаратів виготовляють із рослинної сировини та грибів і майже 50 % – за їх участю. Традиційно заготовляють близько 80 видів сировини, з яких 25 % становлять ті, які лише культивуються, 25 % – види природної флори, які можна вирощувати як сировину, решта – це види, сировину з яких збирають у природних умовах [2, с. 237].

На сьогоднішній день комплексні дослідження особливостей правового регулювання використання рослинного світу для забезпечення потреб у

лікарській сировині з дикорослих рослин у науці екологічного права відсутні. Однак деякі напрацювання у цій сфері були зроблені О. В. Басаєм [1], Л. А. Заславською [3], А. Б. Іскоян, [4], Н. Р. Малишевою [10], І. М. Шевердиною [9], тощо.

Передусім слід наголосити, що, зважаючи на невивченість і нерозробленість цього питання науковцями, на законодавчому рівні воно теж недостатньо врегульоване. Певну правову основу регулювання використання природних рослинних ресурсів для забезпечення потреб у лікарській сировині становлять: ст. 17 Закону України «Про рослинний світ» [8] та ст. 74 Лісового кодексу України [5]. Деякі особливості цього виду використання передбачені в постанові КМУ від 23.05.2007 р. № 724 «Про врегулювання питань щодо спеціального використання лісових ресурсів» [7].

Звернемося до змісту ст. 17 Закону України «Про рослинний світ». Вона є відсилочною. Зокрема, у ній зазначається, що збирання технічної, лікарської, пряно-ароматичної, харчової сировини з дикорослих рослин здійснюється відповідно до Правил, що затверджуються Кабінетом Міністрів України за поданням центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища. На жаль, на сьогодні ці Правила не були розроблені та не прийняті відповідним органом, що не дає змоги говорити про наявність належного правового забезпечення у цій сфері.

Ще на одному проблемному питанні слід зупинитися, а саме на відсутності закріплених в екологічному законодавстві основних понять, зокрема, немає чіткої дефініції «лікарські рослини».

Загальноприйнято, що, визначаючи певне юридичне поняття, слід спиратися на результати і висновки комплексних досліджень з цієї проблеми. Так, у спеціальній літературі лікарські рослини розглядаються як види рослин (чи грибів) з визначеною лікувальною дією, сировину яких застосовують для лікування різних хвороб або для виготовлення лікарських препаратів чи фітозасобів [2, с. 237].

Сільськогосподарське законодавство підходить дещо інакше до вирішення цього питання. Так, згідно із Законом України «Про насіння та садивний матеріал» лікарські рослини – це дикорослі та культурні рослини або їх частини (насіння, бруньки, квіти, плоди, стебла, кореневища), які використовуються в медицині для виготовлення лікарських препаратів. Проте аналіз наведених понять дає змогу встановити, що їх визначення не містять юридичних ознак цих об'єктів. Тому подальші наукові дослідження повинні заповнити цю прогалину.

Крім того, розглянувши правову основу використання природних рослинних ресурсів для забезпечення потреб у лікарській сировині з дикорослих рослин, слід наголосити, що спеціальний акт, який було б присвячено регулюванню розглядуваних нами відносини, у національному флористичному законодавстві відсутній. На нашу думку, йдеться саме про відомчий підзаконний нормативно-правовий акт. На наш погляд, доцільно розробити і прийняти відомчий підзаконний нормативно-правовий акт у вигляді правил (про що вже наголошувалося). Цікавим, на нашу думку, є досвід інших країн. У Російській Федерації відносини у цій сфері регулюються наказом Мінприроди РФ від 10 квітня 2007 р. № 83 «Об утверждении Правил заготовки пищевых лесных ресурсов и сбора лекарственных растений» [6], в якому містяться: загальні положення; права та обов'язки осіб, які здійснюють використання лісів для заготівлі харчових лісових ресурсів та збору лікарських рослин; вимоги до заготівлі окремих видів харчових лісових ресурсів та збору лікарських рослин.

Зважаючи на наведене, слід запропонувати розробити та прийняти в Україні Правила використання природних рослинних ресурсів для забезпечення потреб у технічній, лікарській, пряно-ароматичній, харчовій сировині з дикорослих рослин, що в кінцевому рахунку сприятиме удосконаленню чинного екологічного законодавства.

Список використаної літератури:

1. Басай О. В. Правовий режим рослинного світу України : дис. канд. юр. наук : 12.00.06 / Басай О. В. – Івано-Франківськ, 2008. – 214 с.

2. Екологічна енциклопедія: у 3-х т. / ред. : А. В. Толстоухов; Всеукр.екол. ліга. – Т. 2. Є – Н. – К. : ТОВ «Центр екол. освіти та інформації», 2007. – 415 с.
3. Заславская Л. А. Правовое регулирование охраны и использования растительного мира / Л. А. Заславская // Советское государство и право. – Москва: Наука, 1986, № 5. – С. 82-86.
4. Искоян А. Б. Проблемы совершенствования правового регулирования охраны и использования растительного мира (диких растений вне лесов): автореф. дис... канд. юрид. наук / А. Б. Искоян. – Ереван, 1985. – 24 с.
5. Лісовий кодекс України (у ред. Закону від 8 лютого 2006 р.) // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 21. – Ст. 170.
6. Об утверждении Правил заготовки пищевых лесных ресурсов и сбора лекарственных растений»: приказ Министерства Природных Ресурсов РФ от 10.04.2007 г. № 83.
7. Про врегулювання питань щодо спеціального використання лісових ресурсів: постанова КМУ від 23.05.2007 р., № 724 // Офіційний вісник України. – 2007. – № 37. – Ст. 1478.
8. Про рослинний світ : Закон України від 09.04.1999 р., № 591-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 22-23. – Ст. 198.
9. Шевердіна І. М. Правовий режим об'єктів рослинного світу в населених пунктах : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 – Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право / І. М. Шевердіна ; наук. кер. А. П. Гетьман ; НЮУ ім. Ярослава Мудрого. – Харків : б. в., 2014. – 227 с.
10. Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. – Київ: «Укр. енцикл.», 1998. – Т. 1: А – Г. – 672 с.

Уркевич В.Ю.,

Національний юридичний університет

*імені Ярослава Мудрого,
професор кафедри земельного та аграрного права*

***Природоресурсне право та правове регулювання використання
земельних ділянок для органічного сільськогосподарського виробництва***

Правові та економічні основи виробництва та обігу органічної сільськогосподарської продукції та сировини, забезпечення належного функціонування ринку органічної продукції визначені Законом України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» від 3 вересня 2013 р., № 425-VII (далі – Закон). Оскільки при виробництві органічної сільськогосподарської продукції використовуються відповідні земельні ділянки, то охарактеризуємо правове регулювання використання таких земель, норми щодо чого належать до природоресурсного права.

Так, ст. 23 Закону регламентує, що оцінка придатності земель (грунтів) для виробництва органічної продукції та сировини здійснюється центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику із здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, у галузі охорони земель (тобто Міністерством екології та природних ресурсів України). Порядок такої оцінки має затвердити Кабінет Міністрів України. Оцінка придатності земель (грунтів) здійснюється з метою отримання незалежної від зацікавлених сторін (суб'єктів господарювання, що здійснюють виробництво, перевезення, зберігання та реалізацію органічної продукції, сировини) об'єктивної інформації про стан земельних ділянок, встановлення їх придатності для виробництва органічної продукції та сировини, придатності для виробництва окремих культур.

Очевидно, що оскільки йдеться про оцінку придатності земель (грунтів) для виробництва органічної продукції та сировини, то маються на увазі землі сільськогосподарського призначення, адже лише для них ґрунтова

характеристика має вирішальне значення. Результати оцінки земель (грунтів) враховуються при загальній оцінці відповідності виробництва органічної продукції й отриманні її виробником сертифікату.

Як зазначають фахівці, на даний час в Україні залишилось чотири невеликих регіони, де ґрунти ще не забруднені до небезпечних меж і де можливе вирощування екологічно чистої продукції на рівні найсуворіших світових стандартів: 1) Північно-Полтавський – охоплює більшу частину Полтавської області, північно-західні райони Харківської області, південно-західні райони Сумської області, південно-східні райони Чернігівської області та східні райони Київської та Черкаської областей; 2) Вінницько-Прикарпатський – тягнеться широкою смугою близько 100 км від м. Попельня Житомирської області й простягається до півночі Вінницької, Хмельницької та Тернопільської областей у напрямку до м. Львова; 3) Південно-Подільський – включає невелику південно-східну частину Вінницької області, південно-західну частину Кіровоградської області, північ Миколаївщини і північну половину Одеської області; 4) Північно-східно-Луганський – охоплює два райони Луганської області [3]. Саме в межах цих регіонів земельні ділянки й мають використовуватися передусім для органічного сільськогосподарського виробництва.

Проте до сьогодні згаданий Порядок оцінки придатності земель (грунтів) для виробництва органічної продукції та сировини Кабінетом Міністрів України не затверджено. На офіційному веб-сайті Міністерства аграрної політики та продовольства розміщено лише проект відповідної постанови Уряду України [2]. Передбачається, що буде проводитися оцінка придатності всіх сільськогосподарських угідь на землях сільськогосподарського призначення, які використовуються для ведення: (а) товарного сільськогосподарського виробництва, (б) підсобного сільського господарства, (в) фермерського господарства та (г) особистого селянського господарства і які використовуються або їх передбачається залучити для виробництва органічної продукції і сировини. Порядок враховуватиме природно-кліматичне зонування земель і регламентуватиме взаємовідносини

в системі «агроландшафт – ґрунт – технології – рослина». Основою для встановлення критеріїв якості таких земель будуть показники якості ґрунтів, рослин та віддаленість земель від джерел забруднення. Тобто фактично буде враховано попереднє використання відповідних земель й наявна екологічна ситуація. Це дозволяє погодитися з думкою П. Ф. Кулинича, що ґрунти таких сільськогосподарських угідь за своїми продуктивними та екологічними характеристиками мають відповідати визначеним законодавством критеріям (нормативам) [1, с. 416]. За результатами проведення оцінки буде видаватися висновок щодо придатності земель (ґрунтів) для виробництва органічної продукції та сировини, строк дії якого складатиме п'ять років.

Викладене дозволяє стверджувати про невідкладну потребу затвердження Кабінетом Міністрів України Порядку оцінки придатності земель (ґрунтів) для виробництва органічної продукції та сировини, адже його відсутність фактично робить неможливим у даний час визнання відповідного сільськогосподарського виробництва органічним та його сертифікацію.

Перелік використаних джерел:

1. Кулинич П. Ф. Виробництво органічної та екологічно чистої сільськогосподарської продукції: земельно-правові аспекти / П. Ф. Кулинич // Держава і право: зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. – К., 2009 – Вип. 43. – С. 414-429.

2. Проект постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку оцінки придатності земель (ґрунтів) та встановлення зон виробництва органічної продукції та сировини, Критеріїв якості земель (ґрунтів), їх придатності для виробництва органічної продукції та сировини, придатності для виробництва окремих культур» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/node/14405>

3. Созінов О.О. Агросфера України у ХХІ столітті / О.О. Созінов // Вісник НАНУ. – 2001. – №10 [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.visnyk-nanu.kiev.ua/2001-10/3.htm>

Федчишин Д.В.

кандидат юридичних наук

***Охорона земель громадської забудови в контексті
природноресурсного права***

Не потребує доведення той факт, що господарська діяльність у сфері використання земель громадської забудови, а саме при здійсненні будівництва на цих землях, пов'язана з ризиками і негативно впливає на стан навколишнього природного середовища. Зазвичай глобальні наслідки такого негативного впливу відчуває на собі урбанізована місцевість та населення, яке на ній проживає. Це зумовлено наявністю промислових відходів, викидами небезпечних речовин та забрудненням довкілля, аваріями, які трапляються на будівельних майданчиках, зменшенням територій із зеленими насадженнями і т.д., що в цілому впливає на екологічну обстановку та клімат населених пунктів (наприклад, підвищений рівень шуму та вібрації, зникнення зелених зон, підвищена температура атмосферного повітря в містах тощо). Окрім того, аналогічних негативних наслідків зазнають території, розташовані за межами населених пунктів, особливо у приміських зонах, в лісах, розташованих неподалік від міст та ін. Відтак, використання земельного фонду для будівництва повинно здійснюватися з урахуванням ступеня настання негативних наслідків (ризик) для певної території та забезпеченням пріоритету вимог екологічної безпеки над господарською (економічною) вигодою [5, с. 49].

У 80-х роках ХХ ст. О. С. Колбасов зазначав, що загрозу для земної кори становлять некваліфіковане втручання людини в структуру земної кори (наприклад, в процесі містобудування); природні процеси всередині земної кори (наприклад, глибока ерозія, зсуви внаслідок геологічних, гідрологічних та інших впливів); негативні зміни в земній корі, що впливають на

поверхневий ґрунтовий шар (наприклад, забруднення, пошкодження фундаментів будівель тощо) [1, с. 113].

Н. Л. Ільїна, досліджуючи правові аспекти екологічних ризиків при плануванні та забудові міст України, звертає увагу на природні та техногенні ризики – формування кризових та надзвичайно складних екологічних ситуацій, сильне забруднення поверхневих і підземних вод, накопичення великої кількості промислових відходів. [4, с. 364-365].

Деякі науковці наголошують на тому, що до екологічно небезпечних факторів будівельної діяльності належать: хімічно активні та екологічно небезпечні речовини, які використовуються для виготовлення будівельних матеріалів; порушення на забудованих територіях вологообмінних процесів; неврахування екологічних потреб населення під час проектування озеленення для благоустрою об'єктів будівництва, яке за характером є декоративним; надмірний шум будівельно-монтажних робіт; забруднення навколишнього природного середовища будівельними відходами та ін. [2, с. 106-108].

Слід зазначити, що негативний вплив на ґрунти і їх верхні шари може здійснювати електромагнітний фон. У місцях проходження напруги ґрунт ущільнюється, в ньому змінюються і сповільнюються біохімічні процеси, деформуються клітини в ґрунтових мікроорганізмах [3, с. 101].

В цьому контексті важливого значення набуває законодавче закріплення норм, що регулюють вирішення даних проблем. Серед заходів, які передбачаються при здійсненні містобудівної діяльності, Законом України «Про охорону земель» виокремлюються: а) максимальне збереження площі земельних ділянок з ґрунтовим і рослинним покривом; б) зняття та складування у визначених місцях родючого шару ґрунту з наступним використанням його для поліпшення малопродуктивних угідь, рекультивації земель та благоустрою населених пунктів і промислових зон; в) недопущення порушення гідрологічного режиму земельних ділянок; г) дотримання екологічних вимог, установлених законодавством України, при проектуванні, розміщенні та будівництві об'єктів.

Наведений перелік заходів певною мірою спрямований на охорону земель при здійсненні містобудівної діяльності, в тому числі і при використанні їх під громадську забудову. Сьогодні актуалізується питання охорони земель громадської забудови шляхом недопущення порушення гідрологічного режиму земельної ділянки та дотримання екологічних вимог установлених законодавством України, при проектуванні, розміщенні та будівництві об'єктів.

Заходи з охорони навколишнього середовища в процесі будівництва (реконструкції) об'єктів включають в себе: відновлення природного середовища, запобігання втрат природних ресурсів, благоустрій території, рекультивацію земель, запобігання або очищення шкідливих викидів. Так, при будівництві в житлових кварталах необхідно дотримуватися вимог щодо запобігання забрудненості і запиленості повітря, вимоги щодо розміщення і зберігання будівельних відходів. Вимоги до обладнання будівельних майданчиків містяться в санітарних правилах. Заборонено будівництво (реконструкція), будівель, споруд та інших об'єктів до затвердження проектів та відведення земельних ділянок в натурі.

Як слушно зазначає Т. О. Рахнянська, екологізація будівництва повинна стати пріоритетним напрямом сучасної екологічної політики держави та приватного сектора економіки. Під екологізацією будівництва вона розуміє пріоритетний напрям забезпечення екоцентричної складової землекористування під час будівництва, що полягає у використанні земельних ресурсів для забудови та власне будівництва з урахуванням, в першу чергу, еколого-правових принципів сталого розвитку, а також у здійсненні еколого-управлінської діяльності суб'єктами публічного та приватного права [5, с. 102].

Охорона земель громадської забудови повинна полягати в тому, що такі землі мають раціонально використовуватися для досягнення головної мети – такого розміщення продуктивних сил, громадсько-побутових будівель і споруд, а також інших об'єктів загального користування, яке, з одного боку, не погіршувало б якість навколишнього середовища, і з іншого – не було

гальмом для розвитку господарської діяльності та культурно-побутового обслуговування населення.

Перелік використаних джерел:

1. ВНР. Законодательство и управление в области охраны окружающей среды (Перевод с венгерского А. С. Рамовой) [Текст] / Под ред. О. С. Колбасова. – М.: Прогресс, 1983. – 268 с.; 2. Еколого-економічні основи природоохоронних рішень у будівництві [Текст] / А. І. Черноморець, Ю. С. Вербицький, В. І. Большаков та ін. – К.: Техніка, 1993. – 176 с.; 3. Екологія в будівництві: Навчальний посібник [Текст] / За ред. Р. А. Кизими. – Харків: Бурун Книга, 2007. – 227 с.; 4. Ільїна Н. Л. Правові аспекти екологічних ризиків при плануванні та забудові міст України [Текст] / Ільїна Н. Л. // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки / Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – Київ, 2006. – Вип. 31. – С. 362-367.; 5. Рахнянська Т.О. Правовий режим земель капітального будівництва (еколого-правові засади) [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 / Т. О. Рахнянська ; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К., 2014. – 227 с.

Хомінець С. В.,

*асистент кафедри земельного та аграрного права Національного
юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

***Особливості правового регулювання здійснення моніторингу ґрунтів
як складової природоресурсних відносин***

Офіційна статистика, відображена у Національних доповідях про стан навколишнього природного середовища за різні роки свідчить, що стан ґрунтів в Україні за останні десятиріччя зазнав значних негативних змін.

Погіршення якісних показників ґрунтової родючості відбувається під впливом різних факторів. Основним серед яких є господарська діяльність людини, зокрема і сільськогосподарська.

Зважаючи на це, проблема правової охорони ґрунтів в Україні стає у ряд найактуальніших проблем в аграрному секторі нашої держави і вирішувати її слід комплексно, за допомогою застосування системи заходів.

Варто зауважити, що родючість ґрунтового покриву – динамічне поняття. Рівень її постійно змінюється в процесі експлуатації земельної ділянки. Досліджуючи цю проблему, російський правознавець І. С. Іващук відзначає, що в такому разі особливо складно забезпечити виконання землевласниками та землекористувачами обов'язку охороняти та підвищувати родючість ґрунтів. Для цього необхідно проводити періодичні обстеження якісного стану земель сільськогосподарського призначення. І дійсно, передумовою успішної реалізації заходів з охорони ґрунтів є отримання достовірної інформації про екологічний стан і рівень родючості ґрунтів. Вирішення проблеми збирання, оброблення, збереження та аналізу інформації про зміни показників якісного стану ґрунтового покриву забезпечується за допомогою своєчасного проведення моніторингу ґрунтів.

Законом України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» запровадження системи моніторингу ґрунтів та проведення суцільної агрохімічної паспортизації земель сільськогосподарського призначення визнається одним з основних шляхів розвитку земельних відносин. Дані моніторингу ґрунтів виступають основою для розробки заходів з охорони їх родючості.

Система моніторингу ґрунтів на землях сільськогосподарського призначення є складовою частиною державної системи моніторингу довкілля і являє собою систему спостережень, збирання, оброблення, передавання, збереження та аналізу інформації про зміни показників якісного стану ґрунтів, їх родючості, розроблення науково обґрунтованих рекомендацій щодо прийняття рішень про відвернення та ліквідацію наслідків негативних процесів.

Відомості, отримані в результаті здійснення моніторингової діяльності, дозволять власникам землі та землекористувачам оптимально обирати сільськогосподарські культури, які економічно й екологічно доцільно вирощувати в певних агрокліматичних зонах; дотримуватися науково обґрунтованої системи землеробства та правил сівозмін; розумно застосовувати хімічні добрива тощо. Це, у свою чергу, створюватиме можливість обґрунтовано скласти перелік необхідних правових заходів, спрямованих на охорону родючості ґрунтів.

Вивчаючи це питання, Н. С. Гавриш зазначає, що моніторинг ґрунтів і агрохімічна паспортизація земель сільськогосподарського призначення в такій формі як вони проводяться, практично не впливають на досягнення мети державної політики у сфері раціонального використання і охорони земель і ґрунтів. Адже за результатами їхнього проведення не передбачено жодних дієвих способів впливу на власників землі та землекористувачів, а також притягнення їх до відповідальності за порушення законодавства про охорону земель.

Крім того, удосконалення потребують деякі законодавчі положення в частині визначення прав та обов'язків суб'єктів відносин щодо моніторингу ґрунтів. Зокрема, п. 1.5. Наказу Мінагрополітики України від 11 жовтня 2011 р., № 536 « Про затвердження Порядку ведення агрохімічного паспорта поля, земельної ділянки» закріплює положення про те, що агрохімічна паспортизація орних земель є обов'язковою для всіх землевласників та землекористувачів. А п. 2.1. вказаного документа зазначає, що така діяльність повинна здійснюватися у господарствах всіх форм власності. Однак як відомо, положення відомчих актів є обов'язковими для виконання тільки відповідними органами державної влади. Що ж стосується власників та користувачів земельних ділянок, то на них законодавством України не покладено обов'язок проводити моніторинг ґрунтів на своїх земельних ділянках. За таких обставин проведення моніторингу ґрунтів суттєво ускладнюється на землях приватної форми власності. З урахуванням того факту, що в сучасних умовах у приватній власності перебуває більше 50

відсотків сільськогосподарського земельного фонду країни, питання забезпечення проведення моніторингу на цих землях актуалізується.

У зв'язку з цим в юридичній літературі пропонується внести зміни до Закону України «Про охорону земель», в якому зазначити, що власники землі, землекористувачі, у тому числі орендарі та суборендарі земельних ділянок зобов'язані забезпечити виконавцям заходів з державної агрохімічної паспортизації земель сільськогосподарського призначення доступ до земельних ділянок, на яких ці заходи проводяться. Відповідні зміни слід внести також до статей 91 та 96 Земельного кодексу України шляхом доповнення переліку обов'язків власників і користувачів земельних ділянок сільськогосподарського призначення положенням щодо обов'язку сприяти здійсненню моніторингу ґрунтів на своїх земельних угіддях.

Крім того, відомості агрохімічного паспорта поля повинні стати невід'ємною частиною при укладанні будь-яких правочинів щодо земельних ділянок сільськогосподарських угідь у складі земель сільськогосподарського призначення: угод про перехід права власності, договору оренди землі, договору про надання права користування чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб.

Хрипко С. І.

аспірант кафедри аграрного, земельного та екологічного права імені академіка В. З. Янчука юридичного факультету Національного університету біоресурсів і природокористування України

Сільський туризм: проблеми правового забезпечення

З набуттям незалежності аграрний сектор України зіткнувся з проблемою відтоку сільського населення до міст через недостатність робочих місць на селі. Така ситуація була однією з причин зниження аграрного виробництва, а отже загрожує національній безпеці країни. Тому, актуальним

як для держави, так і для селян, постає завдання пошуку нових можливостей та механізмів активізацій як сільськогосподарської, так і несільськогосподарської діяльності. З метою підтримки доходів селян, забезпечення багатофункціональності сільських територій, створення нової чи альтернативної праці на селі, розширення сфери зайнятості сільського населення, держава повинна заохочувати селян до несільськогосподарських видів діяльності через механізм державної підтримки. До видів диверсифікації сільських територій можна віднести діяльність по залісенню сільськогосподарських земель, сільський туризм, діяльність у сфері народних промислів та ремесел, а також створення рекреаційно-туристичного підприємництва.

Норми щодо диверсифікації сільського господарства частково містяться в Державній цільовій програмі розвитку українського села на період до 2015 р., що затверджена Постановою Кабінету Міністрів України № 1158 від 19 червня 2007 р., Програмі сприяння зайнятості населення та стимулювання створення нових робочих місць на період до 2017 р., затвердженою Постановою Кабінету Міністрів України № 1008 від 15 листопада 2012 р., Законі України «Про особисте селянське господарство», Плані заходів з розвитку ремісничої діяльності на період до 2015 року, що затверджений Розпорядженням Кабінету Міністрів України № 1110 від 9 вересня 2009 р.

В літературі зустрічаються такі поняття як сільський туризм, зелений туризм, екологічний туризм, агротуризм, проте жодного визначення цих понять не міститься в нормативно-правових актах України. На основі аналізу наукової літератури можна визначити, що **сільський туризм** - це специфічна форма відпочинку в господарствах сільської місцевості з використанням трудових ресурсів та майна особистих селянських або фермерських господарств, природних рекреаційних особливостей певної місцевості та культурної, історичної спадщини певного регіону [3, с. 228].

Станом на сьогодні, українське законодавство про зелений туризм перебуває на початку свого розвитку. Закон України «Про туризм» лише

розглядає сільський туризм як різновид туристичної діяльності (ст.6), не визначаючи його особливостей. Варто відмітити, що і інші закони не містять таких особливостей. Стаття 1 Закон України «Про особисте селянське господарство» обмежує суб'єктів діяльності у сфері сільського туризму лише особистими селянськими господарствами. Тому, беручи до уваги практику Європейського Союзу, де для здійснення сільського туризму залучаються не тільки фермерські господарства, а й особи, для яких ведення сільського господарства не є основним заняттям, в Україні варто розширити коло суб'єктів, наприклад, за рахунок фермерських господарств, а також осіб, які отримали земельні ділянки для будівництва та обслуговування житлового будинку й господарських будівель (присадибна ділянка) та індивідуального дачного будівництва [2, с. 288-289].

Виходячи з того, що вищезгадані нормативно-правові акти регулюють лише деякі заходи діяльності сільського туризму, то відповідно постає необхідність у розвитку спеціального законодавства із врахуванням усіх особливостей цієї діяльності. Тому, для усунення прогалин у чинному законодавстві, сьогодні досить актуальним (нагальним) залишається питання прийняття Закону України «**Про сільський зелений туризм**», проект якого був поданий 12 квітня 2007 року під № 3467 до Верховної Ради України (відкликаний 23 листопада 2007 р.)[1], який би визначав загальні правові, організаційні та соціально-економічні засади реалізації державної політики в галузі сільського зеленого туризму.

Нормативно-правові акти у сфері сільського туризму не мають чіткого механізму реалізації, а також належного фінансового забезпечення. Відповідно, запропоновані в них заходи державної підтримки не можуть бути застосовані на практиці. Для забезпечення пріоритетності розвитку сільського туризму в Україні необхідно максимально наблизити законодавство України до законодавства Європейського Союзу та його стандартів. Крім того, не тільки мають бути прийняті державні програми щодо розвитку такої діяльності, а й передбачені кошти в державному бюджеті для їх здійснення. Сільський туризм, ремесла та промисли мають

підтримуватися і заохочуватися державою, у тому числі шляхом спрощення порядку їх здійснення, забезпечення суб'єктів господарювання, які надають послуги в цій сфері, податковими пільгами та кредитами.

Використані джерела:

1. Про сільський зелений туризм [Електронний ресурс]: Проект Закону України від 12 квітня 2007 р. № 3467 (внесений народними депутатами України С.М. Чмирем та М.П.Кругловим). – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=30022

2. Гафурова О.В. Соціальний розвиток села в Україні: теорія та практика правового регулювання: монографія / О.В. Гафурова / за заг. ред. В. М. Єрмоленка – К. : Ірідіум, 2014. – 480 с.

3. Полянська В.І. Сутність та особливості правового забезпечення розвитку сільського зеленого туризму в Україні / Актуальні проблеми екологічних, земельних та аграрних правовідносин: теоретико-методологічні й прикладні аспекти: матеріали «круглого столу» (м. Харків, 5 грудня 2014 р.) / за заг. ред. А.П. Гетьмана; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2014. – 320 с.

Чабаненко М.М.

завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Природоресурсні норми в системі аграрного права

Аграрне право як комплексна галузь права органічно поєднує різні групи правових норм, що мають предметом свого регулювання різноманітні суспільні відносини, які мають достатньо тісний зв'язок із сільськогосподарським виробництвом. У структурі аграрного права ці норми, утворюючи певну системну єдність, складають інститути аграрного права. Найбільш вірним видається підхід, згідно якого конституюючими ознаками

правового інституту, що обумовлюють само його право на існування як відносно автономної правової спільності, є предмет і специфічне застосування галузевого методу правового регулювання [2, с. 81].

Одним із таких інститутів аграрного права є правовий інститут охорони довкілля в сільському господарстві, що теж входить до складу аграрного права. Його підвалини закладено Законами України «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» та ін. Також до складу цього інституту входять норми щодо дотримання екологічних вимог при здійсненні сільськогосподарської діяльності, зокрема, використанні земельних ділянок сільськогосподарського призначення, вміщені у Земельному кодексі України (ст. 22 та ін.), Законі України «Про фермерське господарство» (ст. 15), тощо. Також до складу цього правового інституту входить і сукупність норм щодо забезпечення екологічної безпеки в сфері сільського господарства. Ю.А. Краснова звертає увагу на будову інституту забезпечення екологічної безпеки в сільському господарстві. Як стверджує дослідниця, аналіз законодавства показує, що правова охорона довкілля та життя і здоров'я людей здійснюється у двох напрямках: через встановлення правових приписів щодо охорони окремих видів природних ресурсів, які використовуються в сільському господарстві, та через правове регулювання самої сільськогосподарської діяльності. Перший напрям виявляється в таких правових інститутах: охорони земель сільськогосподарського призначення, охорони водних об'єктів, що використовуються в сільському господарстві, охорони сільськогосподарських лісів, охорони надр під час здійснення сільськогосподарської діяльності, охорони диких тварин і рослин тощо. Другий напрям знаходить свій вияв у таких правових інститутах, як застосування пестицидів і агрохімікатів, меліорація земель, поводження з відходами, застосування біотехнологій, використання сільськогосподарської техніки тощо [3, с. 88–89].

Окремо у складі правового інституту охорони довкілля у сільському господарстві в юридичній літературі виділяється й екологічна безпека сільськогосподарської продукції як окремий міжгалузевий інститут права екологічної безпеки та аграрного права, який має своїм об'єктом здоров'я людини – кінцевого споживача такої продукції, предметом – сільськогосподарську продукцію та характеризується таким сприятливим станом розвитку суспільних відносин у галузі АПК і охорони навколишнього природного середовища, при якому державою через діяльність спеціально створених органів влади та фізичними і юридичними особами – виробниками сільськогосподарської продукції забезпечується здійснення закріплених чинним законодавством санітарних та ветеринарних заходів і вимог, обов'язкових індикаторів та параметрів безпеки, процедур підтвердження відповідності, сертифікації і маркування та інших спеціальних заходів для попередження та усунення можливих шкідливих наслідків виникнення екологічних ризиків життю і здоров'ю громадян внаслідок виробництва, реалізації, переробки і споживання небезпечної сільськогосподарської продукції [4, с. 125]. До складу правового інституту охорони довкілля у сільському господарстві М.А. Дейнега пропонує відносити й норми щодо меліорації земель сільськогосподарського призначення [1, с. 75]. Автором обґрунтовано належність правових норм, що регулюють відносини у сфері меліорації земель сільськогосподарського призначення, до субінституту правового інституту охорони довкілля у сільському господарстві аграрного права України. Правовий субінститут меліорації земель сільськогосподарського призначення є комплексним міжгалузевим утворенням, що об'єднує у собі правові норми аграрного, екологічного і земельного права України [1, с. 8].

Таким чином, правовий інститут охорони довкілля у сільському господарстві є складним, міжгалузевим утворенням, бо включає до себе норми як екологічного, так і аграрного права й включає субінститути забезпечення екологічної безпеки в сфері сільського господарства,

екологічної безпеки сільськогосподарської продукції, меліорації земель сільськогосподарського призначення, захисту рослин та ін.

Перелік використаних джерел

1. Дейнега М.А. Агромеліоративні відносини як предмет правового регулювання аграрного права України / М.А. Дейнега // Аграрне право як галузь права, юридична наука і навчальна дисципліна: матер. Всеукр. круглого столу (25 травня 2012 р.). : зб. наук. пр. – К., 2012. – С. 75–78.
2. Кононов К.А. Система отрасли конституционного права: историко-теоретический очерк / К.А. Кононов. – СПб., 2011. – 125 с.
3. Краснова Ю.А. Проблеми правового забезпечення екологічної безпеки у сільському господарстві України / Ю.А. Краснова // Аграрне право як галузь права, юридична наука і навчальна дисципліна: матер. Всеукр. круглого столу (25 травня 2012 р.). : зб. наук. пр. – К, 2012. – С. 87–90.
4. Романко С.М. Правовідносини у сфері забезпечення якості та безпеки сільськогосподарської продукції як складова предмету аграрного права України / С.М. Романко // Аграрне право як галузь права, юридична наука і навчальна дисципліна : матер. Всеукр. круглого столу (25 травня 2012 р.). : зб. наук. пр. – К/, 2012. – С. 124–126.

Черкашина М.К.

кафедра екологічного права

Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого, доцент

Правові питання використання та охорони водних джерел в Україні

Відповідно до ст.3 Водного кодексу України [1] усі води (водні об'єкти) на території України становлять її водний фонд. До водного фонду України належать: 1) поверхневі води: природні водойми (озера); водотоки

(річки, струмки); штучні водойми (водосховища, ставки) і канали; інші водні об'єкти; 2) підземні води та джерела; 3) внутрішні морські води та територіальне море. Отже, з аналізу вказаної правової норми водний фонд України складають три групи вод: поверхневі, підземні та морські.

Однак, слід зазначити, що Водний кодекс України не надає визначення поняття «джерело» та не встановлює однозначної регламентації його правового статусу серед інших водних об'єктів. Крім того, слід наголосити, що джерела є виключно природними водними об'єктами та не можуть бути відтворені людиною, що визначає необхідність їх особливої правової охорони [6, с.136].

Водні джерела формуються підземними водами, які перетворюються в поверхневі, вийшовши на земну поверхню через джерельні воронки (утворюються на місцях де водоносний горизонт пересікається із земною поверхнею). Тобто, джерело є природним виходом підземних вод на поверхню землі.

Слід відзначити, що вихід підземних вод може мати місце не лише на земну поверхню, а й у поверхневі та морські водні об'єкти. Так, ч.3 ст.6 Модельного водного кодексу для держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав від 16.11.2006 року [4] зазначає, що природний вихід підземних вод – це вихід підземних вод на земну поверхню чи під водою.

В юридичній науці немає одностайної думки з приводу визначення понять «джерело», «природний вихід підземних вод» та їх взаємозв'язку. Так, наприклад, В.О. Джуган до підземних водних об'єктів відносить, крім водоносного горизонту, басейну підземних вод, родовища підземних вод, також і природний вихід підземних вод [2, с.9]. О.В. Сердюк відзначає, що «вихід підземних вод» у інші водні об'єкти є спеціальним місцем, природним об'єктом, в якому води не зосереджується, а змінюють свою правову природу, перетворюються з підземних в поверхневі, морські. Тому джерело науковець розглядає як окремий випадок виходу підземних вод [5, с.28]. Слід погодитися з О.В. Сердюком, що джерело доцільно включити до

складу поверхневих водних об'єктів та законодавчо закріпити його визначення.

Потребує уваги вирішення питання набуття права власності на земельну ділянку, на якій розташоване джерело та подальшої його експлуатації для господарських потреб, а також питання користування підземними водами, які природним шляхом вийшли на поверхню земельної ділянки, приватизованої в порядку, передбаченому законодавством.

Крім того, джерело як водний об'єкт слід дослідити з точки зору правового порядку його використання та охорони. Оскільки цей водний об'єкт, а також його обладнання (каптаж) нерозривно пов'язані із землею поверхнею, то доцільним є вирішення питання про порядок користування водним джерелом та земельною ділянкою, на якій воно розташоване, а земельну ділянку та розташований на ній водний об'єкт слід розглядати як комплексний об'єкт правового регулювання.

Враховуючи те, що води з джерел формують поверхневі водні об'єкти, то необхідним є визначення особливостей правових заходів запобігання забруднення, засмічення, вичерпання водних джерел тощо. Так, з аналізу ст. 60 Земельного кодексу України [3] та ст. 88 Водного кодексу України [1], які визначають порядок встановлення прибережних захисних смуг вздовж водних об'єктів, можна дійти висновку, що особливості встановлення водоохоронних зон безпосередньо навколо природного виходу підземних вод на поверхню землі, на відміну від струмків та потічків, законодавчо не визначені, що залишає поза увагою питання забезпечення сприятливого режиму користування, попередження забруднення, засмічення і вичерпання саме щодо водних джерел.

Також слід відзначити, що важливе значення в забезпеченні раціонального використання та охорони водних об'єктів відіграє державне управління, до основних функцій якого слід віднести здійснення державного моніторингу водних об'єктів, ведення державного водного реєстру та здійснення державного контролю і нагляду за використанням та охороною водних об'єктів. При цьому, на законодавчому рівні не закріплено здійснення

вказаних функцій уповноваженими органами саме щодо джерел як водних об'єктів, наприклад, щодо розробки та встановлення індивідуальних розмірів та більш жорсткого правового режиму водоохоронних зон для водних джерел, які потребують підвищеної охорони від негативного антропогенного впливу.

Література:

1. Водний кодекс України від 06.06.1995 р. – № 213-95 ВР // Відом. Верхов. Ради України. – 1995. – № 24. – Ст 189.
2. Джуган В.О. Правове регулювання використання та охорони вод в Україні [Текст] : автореферат дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / В. О. Джуган ; Нац. ун-т біоресурсів і природокористування. – К. : [б. в.], 2009. – 19 с.
3. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 р. – № 2768-III //Офіц. вісн. України. – 2001. –№ 46. – Ст. 2038.
4. Модельний водний кодекс для держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав від 16.11.2006 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/997_g20.
5. Сердюк О.В. Правові засади використання підземних вод [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 - Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право / О. В. Сердюк ; кер. роботи М. В. Шульга ; НЮУ ім. Я. Мудрого. – Харків : б. в., 2014. – 202 с.
6. Справочное руководство гидрогеолога. 3-те изд., перераб. и доп. Т.1./ В.М. Максимов, В.Д. Бабушкин, Н.Н. Веригин и др. Под ред. В.М. Максимова.-Л.: Недра, 1979. – 512с.

Шаранова С.В.

кафедра земельного та аграрного права,

Національний юридичний університет

імені Ярослава Мудрого, доцент

Комплексний підхід до використання і відтворення природних ресурсів як принцип природноресурсового права

Важливу роль у регулюванні суспільних відносин відіграють принципи права, дослідженню та класифікації яких в юридичній літературі приділяється значна увага. Принципи природноресурсового права – це закріплені або виражені у правових нормах основні положення, відповідно до яких здійснюється регулювання природноресурсових відносин [2; с. 35].

Одним із важливіших принципів виступає принцип правового забезпечення комплексного підходу до використання й відтворення природних ресурсів. У літературі можна зустріти декілька підходів щодо розуміння даного принципу. Так, висловлювалась точка зору, що принцип правового забезпечення комплексного підходу до використання і відтворення природних ресурсів відкриває можливості використання як основних природних об'єктів, так і супровідних природних компонентів [2; с.39]. В інших джерелах зазначений принцип розглядається як необхідність при використанні будь-якого природного ресурсу враховувати всі його екологічні зв'язки з іншими природними об'єктами й з навколишнім середовищем в цілому [3; с. 38].

Природна система складається з багатьох об'єктів, які знаходяться в нерозривному взаємозв'язку один з одним. Так, ліс, вода, надра і деякі інші природні ресурси взаємопов'язані з землею на якій вони знаходяться, отже використання лісу, водних об'єктів, надр пов'язано із використанням земельних ділянок. Безпосередній зв'язок між нормами земельного права та нормами гірничого, водного і лісового права, нормативно-правовими актами природно-рослинного та природно-заповідного законодавства полягає в неможливості використання цих природних ресурсів без використання водночас просторового базису, яким є земля [1; с.21]. Таким чином, експлуатація одного або декількох видів природних ресурсів повинна завдавати найменшу шкоду іншим природним ресурсам. В національному

екологічному законодавстві вимоги комплексного підходу конкретизуються з урахуванням особливостей кожного природного об'єкта[2; с.39] .

Відповідно до ч.2 ст. 3 Земельного кодексу України земельні відносини, що виникають при використанні надр, лісів, вод, а також рослинного і тваринного світу, атмосферного повітря, регулюються нормативно-правовими актами про надра, ліси, води, рослинний і тваринний світ, атмосферне повітря, якщо вони не суперечать земельному кодексу.

Так, предметом регулювання лісового законодавства є лісові відносини, тобто суспільні відносини, які стосуються володіння, користування, розпорядження лісами і спрямовуються на забезпечення охорони, відтворення та сталого використання лісових ресурсів з урахуванням екологічних, економічних, соціальних та інших інтересів суспільства. Доцільно зазначити, що лісові відносини також виникають при використанні землі, надр, вод, рослинного та тваринного світу. Ліс існує тільки на земній поверхні, таким чином, використання та охорона лісів взаємопов'язана з використанням та охороною земель, на яких вони знаходяться. Так, глава 20 Лісового кодексу України передбачає особливості охорони, захисту, використання та відтворення лісів на окремих категоріях земель. Наприклад, порядок охорони, захисту, використання та відтворення лісів на землях природно-заповідного фонду визначається відповідно до закону України «Про природно-заповідний фонд України», лісового законодавства та інших актів законодавства. Таким чином, використовуючи ліс необхідно враховувати особливості природних об'єктів з якими він знаходиться у природному зв'язку.

При використанні водних об'єктів також необхідно враховувати принцип комплексного підходу природокористування. Відносини, що виникають під час користування водними об'єктами, а саме земельні, гірничі, лісові, відносини щодо використання та охорони рослинного і тваринного світу, регулюються відповідним законодавством. Отже, водокористувач, поряд з обов'язками щодо цільового та раціонального використання водного об'єкта, повинен виконувати обов'язки відносно використання та охорони

суміжних природних ресурсів. Земельні та водні відносини також тісно взаємопов'язані і взаємообумовлені. Порядок надання земель водного фонду в користування та припинення права користування ними встановлюється земельним законодавством. Користування земельними ділянками прибережних захисних смуг, смуг відведення та берегових смуг водних шляхів для сінокосіння, рибогосподарських потреб, культурно-оздоровчих, рекреаційних цілях здійснюється з урахуванням вимог щодо охорони річок і водойм від забруднення, засмічення та замулення, а також з додержанням правил архітектури планування приміських зон та санітарних вимог.

Отже, можна констатувати, що принцип правового забезпечення комплексного підходу до використання й відтворення природних ресурсів відіграє важливу роль у сфері використання, відтворення і охорони природних ресурсів, а також є загальним принципом земельного та природоресурсного права.

Список літератури:

1. Каракаш І.І. Земельне право України: Підручник / М.В. Шульга, Г.В. Анісімова, Н.О. Багай, А.П. Гетьман, І.І. Каракаш та ін.; За ред. М.В. Шульги. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – С. 6. – 25.
2. Природноресурсове право України : Навч. посіб. / За ред.. І.І. Каракаша. – К. : Істина, 2005. – 376 с.
3. Экологическое право: учебник для вузов / Н.Д. Эриашвили, Ю.В. Трунцевский, В.В. Гучков и др.; Под ред. В.В. Гучкова. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2000. – 415 с.

Шульга М. В.,

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,

доктор юридичних наук, професор,

завідувач кафедри земельного та аграрного права,

Лейба Л. В.,

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,

*кандидат юридичних наук, доцент,
вчений секретар*

До питання про природноресурсове право

Як відомо, життя людини та існування суспільства нерозривно пов'язані з природним середовищем та використанням природних ресурсів. Взаємодія людини і суспільства з природним середовищем завжди існувала й існує у тих чи інших конкретних формах. Всі види взаємодії людини і суспільства з природою зазвичай умовно називають природокористуванням. Природокористування – це процес взаємодії людини з природою, в результаті якого відбувається включення природних об'єктів у сферу життєдіяльності людини. Сьогодні науково-технічний прогрес істотно розширив масштаби і можливості людства у сфері природокористування.

Регламентація відносин щодо використання природних ресурсів була започаткована нормами природноресурсового права.

Природноресурсне право має свою історію. Його формування припадає на 80-ті роки минулого століття. Норми природноресурсового права регулювали й екологічні відносини, які на той час тільки починали зароджуватися. Завершеність цієї галузі права ні у кого не викликала сумнівів, вона вважалась самостійною галуззю. Відповідні навчальні дисципліни викладалися у вузах та були забезпечені навчальними підручниками та посібниками за редакцією Ю. О. Вовка, І. І. Каракаша та ін.

Пізніше (у 90-ті роки) перевага стала надаватися екологічному праву, яке стало пріоритетним та одночасно охоплює і природноресурсові відносини.

Суспільне усвідомлення необхідності забезпечення раціонального використання та своєчасного відтворення природних об'єктів та їх ресурсів сьогодні стало реальністю. Про це свідчить прискорений розвиток природноресурсового законодавства, яке налічує 4 кодекси та низку спеціальних природноресурсних законів.

Інтенсивний розвиток природноресурсового законодавства спонукав до формування і сучасного змісту природноресурсового права.

Предметом природноресурсового права виступають суспільні відносини, які стосуються забезпечення раціонального використання та своєчасного відтворення природних об'єктів та їх ресурсів. Саме нормами природноресурсового права здійснюється регламентація цих відносин.

Однією з окремих домінуючих ресурсових галузей права традиційно вважалося земельне право. Це зумовлено тим, що земля виконує важливі функції, які є визначальними для забезпечення нормальної життєдіяльності суспільства, а саме економічну, соціальну та екологічну. Економічна функція землі проявляється в тому, що вона являє собою важливий матеріальний ресурс, відіграючи роль основного засобу виробництва в сільському та лісовому господарстві та слугуючи просторовим базисом для функціонування інших галузей економіки. Соціальна функція полягає в тому, що вона виступає місцем проживання. Сутність екологічної функції землі проявляється в тому, що земля займає центральне місце в екологічній системі, виступає її цементуючим ресурсом. Предмет земельного права складають земельні відносини, що пов'язані з використанням та охороною землі.

Новації сучасного земельного законодавства як складової законодавства природноресурсового призвели до певних змін у предметі правового регулювання земельних відносин. Це стосується, зокрема, відносин, пов'язаних з відтворенням земель та земельних ресурсів. Відомо, що земля як самостійний об'єкт природи має природне походження і не може бути штучно створена. Проте чинне земельне законодавство передбачає специфічні правові форми відтворення певних властивостей земель. Насамперед мова йде про рекультивацію порушених земель. Ст. 166 Земельного кодексу України визначає рекультивацію як комплекс організаційних, технічних і біотехнологічних заходів, спрямованих на відновлення ґрунтового покриву, поліпшення стану та продуктивності порушених земель. Рекультивація, будучи правовою формою відтворення

порушених земель, може стосуватися усіх категорій земель. Але обов'язковій рекультивації згідно із законом підлягають землі, які зазнали змін у структурі рельєфу, екологічному стані ґрунтів і материнських порід та у гідрологічному режимі внаслідок проведення гірничодобувних, геологорозвідувальних, будівельних та інших робіт.

Самостійною правовою формою відтворення земельних ресурсів земельний закон визнає консервацію земель. Відповідні правові приписи зосереджені в главі 28 Земельного кодексу України. Згідно з приписами цієї глави консервація визначається як тимчасове припинення господарського використання земель та проведення їх залуження або залісення.

Консервації підлягають деградовані та малопродуктивні землі. До деградованих земель закон відносить земельні ділянки, поверхня яких порушена внаслідок землетрусу, зсувів, карстоутворення, повеней, добування корисних копалин тощо. Отже причиною деградації земель можуть виступати як природні процеси, так і результати господарської діяльності людини. До складу деградованих ст. 171 ЗК України відносить також земельні ділянки з еродованими, перезволоженими, з підвищеною кислотністю та засоленістю, забрудненими хімічними речовинами ґрунтами та інші.

Таким чином деградованими можуть бути як сільськогосподарського, так і несільськогосподарського призначення землі. Нарешті, до малопродуктивних земель згідно із законом відносяться сільськогосподарські угіддя, ґрунти яких характеризуються негативними природними властивостями, низькою родючістю, а їх господарське використання за призначенням є економічно неефективним.

Консервації підлягають також техногенно забруднені земельні ділянки, на яких неможливо одержати екологічно чисту продукцію, а перебування людей на цих земельних ділянках є небезпечним для їх здоров'я.

Наведені правові форми відтворення земельних ресурсів стосуються їх якісного стану. Для тих земель, які виконують функцію засобу виробництва (землі сільськогосподарського та лісогосподарського призначення),

першоосновою вважається відтворення їх якісного стану наприклад, відновлення та підвищення родючості ґрунтів; підвищення продуктивності земель. Для всіх інших земель відтворення полягає у відновленні інших властивостей землі.

Специфічна правова форма відтворення кількісного стану земель представлена відшкодуванням втрат сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва. Інститут відшкодування втрат відомий був ще радянському земельному законодавству. Чинне земельне законодавство України закріплює суттєво оновлений за змістом інститут відшкодування втрат. Сьогодні він поєднує в собі вимоги як кількісного, так і якісного стану земель сільськогосподарського і лісогосподарського призначення.

На останок слід зазначити, що норми, присвячені різним формам відтворення земель, розпорошені в земельному законодавстві. Так, приписи, які регулюють відносини щодо рекультивації та консервації земель, включені до Розділу VI «Охорона земель». Що ж стосується норм, які регламентують відшкодування втрат сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва, то вони розміщені в Розділі VII «Управління в галузі використання і охорони земель» Земельного кодексу України.

Видається, що законодавець поки що остаточно не визначився з підходом до регламентації відносин щодо відтворення земельних ресурсів та не акумулює відповідні приписи в єдиній главі чи розділі ЗК України. Це наводить на думку про необхідність спеціального дослідження на доктринальному рівні тих відносин, які формуються щодо відтворення земельних ресурсів.

Балюк Г.І.,

професор кафедри екологічного права

юридичного факультету

Київського національного університету імені Тараса Шевченка,

доктор юридичних наук, член-кореспондент НАПрН України

Сушик О.В.,
асистент кафедри екологічного права
юридичного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
кандидат юридичних наук

До питання ефективності оптимізації державного управління в сфері використання природних ресурсів в Україні

Усвідомлення проблеми вичерпності природних ресурсів, а отже необхідності вирішення питання пошуку досконалих правових важелів управління щодо їх використання і охорони для України протягом усіх років розбудови незалежності держави залишається, на нашу думку, чи не найактуальнішим завданням. Сьогодні це завдання тісно пов'язано з проблемами децентралізації влади в Україні.

Принагідно нагадуємо, що за роки незалежності в нашій державі використовували кілька, принципово відмінних між собою моделей організації влади. І ці моделі відображали різний ступінь децентралізації управління. Зокрема, до 7 грудня 1990 р. Україна мала радянську командно-адміністративну систему прямого державного управління на місцях. А приміром з 4 лютого 1994 р. до 8 червня 1995, була спроба запровадити щось на зразок повністю децентралізованої «англо-американської системи», за якої на всіх субнаціональних територіальних рівнях управління було ліквідовано органи державної виконавчої влади загальної компетенції і їхні функції передали виконкомам місцевого самоврядування.

На жаль, ті чи інші моделі не змогли забезпечити ефективного управління, в тому числі у сфері використання природних ресурсів. Вони мали, на наше переконання, штучний характер, не відповідали реаліям стану суспільного, економічного життя країни. Зазначене повністю стосується, підкреслюємо ще раз, і сфери управління щодо використання природних ресурсів держави.

Сьогодні в черговий раз удосконалення інституціональної структури і системи органів виконавчої влади, зокрема системи органів управління, та їхнього персоналу визначені ключовими елементами вітчизняної адміністративної реформи. На вирішення цієї задачі зокрема, було спрямовано прийняття указу Президента України від 9 грудня 2010 р. «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади». Крім того, реформування державного управління було визнано наріжним каменем Національного плану дій щодо впровадження Програми економічних реформ «Заможне суспільство, конкурентно-спроможна економіка, ефективна держава».

Здаймося питанням, на якому фундаменті ґрунтується оптимізація зокрема центральних органів виконавчої влади в сфері екології? Ґрунтується вона, на наше переконання, на принципі розмежування адміністративних та політичних функцій та посад, щоб відокремити політику від професійної державної служби, а реалізується шляхом формування нових типів органів влади з визначеним набором функцій та розмежування політики і управлінського менеджменту.

Тобто головне призначення змін на центральному рівні – залишити за виконавчою владою її прямі функції(в даному разі в сфері управління щодо використання природних ресурсів).

Перший етап вітчизняної реформи, який зачепив вищі органи виконавчої влади, і не лише, як стверджують чиновники, завершено. Які підсумки цього етапу? Що зроблено і куди Україні рухатись далі?

Вважаємо, як і в більшості життєвих питань держави, здійснити перетворення в межах концептуально визначеного плану не вдалося. Як відомо Україна зробила спробу перейти до п'ятивидової моделі органів державної виконавчої влади, в тому числі у сфері використання природних ресурсів . Що таке п'ятивидове управління. Порахуймо разом: міністерство, служба, інспекція, агентство і національний регулятор. Отже п'ять видів⁵.

⁵ Нещодавно, в зв'язку із змінами, які були внесені до постанови Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2014 року № 442 «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади в Україні» закріплене чотиривидове управління

Зокрема, до здійснення управлінських повноважень у сфері використання природних ресурсів більшою чи меншою мірою мають відношення наступні органи:

А) Міністерства:

1. Міністерство екології та природних ресурсів України; 2. Міністерство охорони здоров'я України; 3. Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України; 4. Міністерство аграрної політики та продовольства України.

Б) Служби:

1. Державна служба України з надзвичайних ситуацій;
2. Державна служба України з питань безпеки харчових продуктів та захисту споживачів;
3. Державна служба України з лікарських засобів та контролю за наркотиками;
4. Державна служба з геології та надр України;
5. Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру;
6. Державна служба України з безпеки на транспорті.

В) Інспекції:

1. Державна екологічна інспекція України;
2. Державна архітектурно-будівельна інспекція України;
3. Державна інспекція ядерного регулювання України.

Г) Агенства:

1. Державне агентство водних ресурсів України;
2. Державне агентство лісових ресурсів України;
3. Державне агентство рибного господарства України;
4. Державне агентство України з управління зоною відчуження;
5. Державне космічне агентство України.

В даному випадку йдеться не просто про зміну, а про запровадження типології функцій центрального органу виконавчої влади. Зокрема, закріплена наступна типологія функцій центрального органу виконавчої влади: 1) формування державної політики; 2) ухвалення нормативно-

правових актів; 3) контроль і нагляд у певній сфері діяльності; 4) надання державних послуг; 5) управління державним майном.

Маючи перед собою типологію функцій центрального органу виконавчої влади, можна дати відповідь на запитання, які саме функції покладаються на певний орган із відомих уже нам. Отже, функції між центральними органами виконавчої влади розподіляються наступним чином:

Міністерство: функції з формування державної політики і функції з нормативно-правового регулювання:

Державна служба: функції з надання державних послуг і контрольно-наглядові;

Державна інспекція: контрольно-наглядові функції (у сферах, де немає державних послуг).

Таким чином, у Міністерствах мають виробляти державну екологічну політику, а їхні функції окреслені Положеннями про них. Віце-прем'єри в уряді тепер ще й очолюють певні міністерства, тобто здійснюють координуючі функції, а сам міністр, який очолює той чи інший напрямок, відповідає за формування державної політики у визначеній сфері. Тобто, відпала необхідність у додатковій управлінській ланці. Також віце-прем'єри та міністри виконують координуючі функції щодо служб, інспекцій, агентств. Це Європейський досвід, в урядах багатьох країн Євросоюзу віце-прем'єри водночас є міністрами. Але чи сприяли такі зміни покращенню в сфері управління використання природних ресурсів?

Звернемося зокрема до такого невичерпного джерела доходів, за умілого його використання як ліс. Він спроможний годувати і нинішнє і наступні покоління. За недавніх часів у структурі державних органів влади функціонувало два міністерства: лісового господарства, а також лісової та деревообробної промисловості. А тепер маємо лише Державне агентство лісових ресурсів, підпорядковане Міністерству аграрної політики та продовольства України. Вважаємо, що це не відповідає потенційним можливостям лісу, лісового господарства, його вагомості в житті суспільства.

А головне: не відповідає вимогам раціонального, ефективного використання лісових ресурсів.

Звернемося, для наочності, до порівняльного аналізу вищенаведеної точки зору, до ситуації, яка спостерігається в Україні та Німеччині. Дві держави мають співставні площі лісів. Але лісогосподарники Німеччини заготовляють зі своїх угідь утричі більше деревини, ніж в Україні, а отже і вигоду від лісокористування отримують в десятки разів більшу.

Лісові угіддя Німеччини, як стверджують фахівці, основа для розвитку багатьох секторів економіки. Наприклад валова додана вартість заготовленої лісодеревини в цій країні становить в середньому 2.3 мільярда доларів за рік, в Україні ж ледь перевищує 400 мільйонів. Обсяг первинної деревообробки німецькими підприємствами сягає 9.3 мільярда доларів, в Україні – 350 мільйонів. Подальше порівняння, на нашу думку, можна не продовжувати, оскільки реальні цифри не на користь України, а точніше додатково свідчать про неефективність системи державного управління в сфері лісокористування. Зазначений висновок, на нашу думку, можна поширити на всю сферу природокористування.

Аналогічна картина, зокрема, спостерігається і в інших сферах державного управління в сфері екології. Достатньо згадати ситуацію з видобуванням бурштину в Україні, або з використанням основного національного багатства України – землі. Не сприяє здійсненню ефективного управління в сфері природокористування і ліквідація у 2013 році територіальних підрозділів Мінприроди України.

Вважаємо, що слід нарешті покласти край волонтаристським рішенням, щодо організації системи органів державного управління у сфері природокористування. Варто залучити до вирішення цих проблем пропозиції напрацьовані, зокрема наукою екологічного права.